

ČASOPIS

ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

HAZPRAVI: BAŠ FR., DÓNESKI K
ZGODOVINI GORNJEGRAJSKEGA. II.
TRG LJUBNO. — BREZNIK A., IZ
ZGODOVINE NOVEJSIH SLOVENSKIH
SLOVARJEV.

IZVESTJA: MINARIK F., OB REZEKO-
VI KNJIGI O ROGAŠKI SLATINI. —
KOKOLJ M., ŠE K BIBLIOGRAFIJI
DEL MIKLOŠA KÚZMIČA. — NOVAK
V., OPOMBE H KÚHARJEVEMU NA-
RODNEMU BLAGU VOGRSKIJ SLO-
VENCOV

SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK.
PRILOGA

1938

Vsebina. — Tables des matières.

I. Razpravi. — Dissertations.	Stran. — Page.
Baš Pr., Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. II. Trg Ljubno. — Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad. II. Der Markt Ljubno	65
Breznik A., Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. — Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher	87
II. Izveštja. — Rapports.	
Minařik F., Ob Režekovi knjigi o Rogški Slatini. — En marge du livre de A. Režek sur Bogaška Slatina	99
Kokolj M., Še k bibliografiji del Mikloša Küzmiča. — Quelques remarques sur la bibliographie des oeuvres de Mikloš Küzmič	106
Novak V., Opombe h Küharjevemu »Narodnemu blagu vogrskij Slovencev«. — Remarques sur »Narodno blago vogrskij Slovencev« (Les matériaux ethnographiques des Slovènes de Hongrie) de Kühar	108
III. Slostvo. — Littérature.	
Brudar S., Das Paläolithikum in Jugoslawien. Franjo Baš	111
Klemenc J., Archæologische Karte von Jugoslawien: Blatt Zagreb. Franjo Baš	111
Perenc V., Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. Jože Košar	112
Andreas Graf, Übersicht der entiken Geographie von Pannonien. Dr. Baldnin Saria	115
Dr. Frane Ksaver Lukman, Izbrani spisi svetega Cecilija Cipriana. Dr. Anton Trstenjak	118
Cusin Fabio, Documenti per la storia del confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV.	
Franjo Baš	119
Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Franjo Baš	120
Saintyves P.: 1. Mannel de folklore. 2. En marge de la légende dorée. 3. Les cinquante jngements de Salomon. J. Glonar	120
Mavrnal Blaž, Koroški ženitovanjski običaji in nove camarke pesmi. Josip Mravljak - Janko Glaser	124
IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.	
Muzejsko društvo v Ptuj. — La société du musée à Ptuj	125
Študijska knjižnica v Mariboru. — La bibliothèque d'études à Maribor	126
Priloga. — Annexe.	
Arhiv za zgodovino in narodopisje. III.	33—48

Letna udnina, ozirama naročnina Din 50.—, za izozemstvo Din 60.—.

Knjižotriška cena Din 75.—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič v Mariboru.
Za vsebino posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk (ČZN) Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.
Tisk (AZN) Tiskarne sv. Cirila v Mariboru; odgovarja Albin Hrovatin.

Doneski k zgodovini Gornjegrajskega.

Franjo Baš.

II. Trg Ljubno.

Koncem srednjega veka je bila trgovina Zadrečke in gornje Savinjske doline osredotočena na tri zemljiškogospodstvene trge: Gornji grad, Rečico in Ljubno. Prvi se kot trg Rore, katero ime se je v teku časa umaknilo imenu gradu¹⁾ in samostana Gornji Grad, po J. Zahnu²⁾ imenuje l. 1349. Že naslednje leto se poleg Gornjega grada navaja kot trg tudi Rečica, medtem ko se pojavi Ljubno kot pokrajinsko tržišče, kot trg šele z odredbo gornjegrajskega opata Gašperja³⁾ in vsega samostana iz l. 1459., katera določa Gornji grad in Ljubno kot tržišči za samostanske gornjegrajske podložnike.

Razpored vseh treh gornjegrajskih trgov je izrazito geografsko utemeljen. Poleg obeh geomorfoloških osi ozemlja, Savinje in Drete, sestavljajo Gornjegrajsko tri prometnogeografske edinice: porečje srednje in gornje Drete, ki streži ob Dreti navzdol in preko Lipe v spodnjo Savinjsko dolino, po Dreti navzgor preko Črničva na Gorenjsko, preko Homa pa h gornji Savinji; porečje gornje Savinje, ki mu je možen stik z zunanjim svetom predvsem tam, kjer izstopi Savinja iz lučko-solčavske soteske v odprto Savinjsko dolino in kjer se more usmeriti ali po Savinji navzdol ali pa preko Homa h gornji Dreti; in končno sotočje Savinje in Drete, ki veže obe dolini in pod katerim se je izven gornjegrajskega zemljiškega gospodarstva razvilo na prehodu iz gornje v spodnjo Savinjsko dolino Mozirje.

Po rimskih ostankih sodeč, je rimska doba izgradila na vsem Gornjegrajskem eno prevladujoče topografsko središče, ki je moralo ležati tam, kjer se vse tri prometnogeografske edinice medsebojno najbolj približajo, to je pri grušoveljski dolinski ožini na prostoru Št. Janža ali Okonine. Srednji vek

¹⁾ Zahn J., Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Graz 1893.

²⁾ To omenjam, ker se krajevno ime po gradu pogosto navaja v dokaz, da se jo solišče razvilo iz gradu Rore, današnja skupina kmotij v neposredni soverni, oziroma severovzhodni okolici trga pa nam v zvozi s srednjeveškim listinskim imenovanjem jasno kaže na kmotsko okolico in naseljsko ishodišče Gornjega grada, ki se jo razvil v dolini pod prvotnim kmotskim soliščom.

³⁾ Orožon L., Das Benediktinerstift Oberburg. Marburg 1876, 193 ss.

je topografska središča ozemlja razvil tako, da je trgovino in promet osredčil iz treh posameznih prometnih delov Gornjegrajskega na tri trge, od katerih je vsak središče svojega prometnega ozemlja. Tako leži Gornji grad na izhodišču Zadrebčke doline na Črnivec in Gorenjsko, Ljubno ob izstopu Savinje iz soteske v visokih Solčavskih planinah v odprto gornjo Savinjsko dolino, Rečica pa obvladuje sotočje Drete in Savinje, čeprav se sicer ni moglo razviti neposredno pri izlivu Drete v Savinjo, kakor bi pričakovali, ampak precej nad izlivom v enem dolinskem kotu pod Medvedjakom; vzrok temu pa nam je iskati v poplavih in mokrih tleh (na katerih je nastala utrdba Vrbovec) ter v neposredni bližini meje zemljiške gosposčine in zemljiškogospodstveno tujega Mozirja. Vsak gornjegrajski trg⁴⁾ je tako imel po svoji legi v pokrajini določeno prirodno gospodarsko področje: Gornji grad prelazno ozemlje Črnivca in Zadrebčko dolino, Ljubno visokogorsko porečje Savinje, Rečica pa dolinsko sotočje Drete in Savinje.

Trg v zgodovinskem pomenu besede je gospodarski in političen pojem; gospodarski označuje kraj, kjer se vrši trgovina v določenem redu, politični pa občinsko avtonomijo, ki je večja od politične avtonomije vaških občin ali sosesk in manjša od mest. Zato obravnava tudi zgodovina trge ali med mestnimi ali pa med vaškimi občinami, ne da bi mogla opredeliti razliko trga zlasti od mesta⁵⁾. Pri večini zgodovin naših trgov⁶⁾ pa imamo posla z deželno-knežjimi trgi, medtem ko nam gornjegrajski trgi nudijo primere zemljiškogospodstvenih trgov. Že omenjeni⁷⁾ gornjegrajski arhiv hrani novejše podatke iz preteklosti teh trgov. Te podatke izpopolnjujejo krajevni arhivi, zlasti ljubenski, katerega sta mi rade volje dala na vpogled predsedstvo občine Ljubno in načelstvo ljubenske soseske. Obema se na tem mestu zahvaljujem za uslužnost, prav tako tudi prof. dr. phil. & iur. Ž o n t a r j u, ki mi je pri delu pomagal s pozitivnimi opozorili. Ker je arhivalno gradivo najbolj popolno za Ljubno, podajam v naslednjem nekaj gradiva in miscel iz ljubenske politične in gospodarske preteklosti, ki je bila v primeri z Gornjim gradom in Rečico do danes v zgodovinski literaturi precej zapostavljena.

Nastoj Ljubnega kot gospodarskega središča in kot trga osvetlujeta dve listini: prva, s katero daje l. 1464. ljubljanski škof Sigmund kot gornjegrajski zemljiški gospod Ljubnemu trške pravice; druga, s katero obnavlja ljubljanski

⁴⁾ Sidaritsch M., Sieger-Festschrift, Graz 1924, 161 ss.

⁵⁾ Prim. vzorno študijo Hoffmann A., Die oherösterreichischen Städte und Märkte. Eine Übersicht ihrer Entwicklungs- und Rechtsgrundlagen. Jahrbuch d. oherösterreichischen Muscalvercines, 84. Bd. Linz 1932.

⁶⁾ Tozadevne krajevne študije za severno Slovenijo npoštevajo v prvi vrsti zgodovino gosposčine v krajn ter je za to zbral J. Mravljak hogato gradivo (Dravograd, Gnštanj, Marenberg, Muta, zlasti pa Vuzenica).

⁷⁾ Prim. ČZN XXXIII, 1938, 1.

škof Peter I. 1565. določilo, izdano l. 1459. od opata in samostana v Gornjem gradu in s katerim se določa Ljubno kot tržno mesto za eno od gospodarskih središč Gornjegrajskega. Prva listina določa ustavní, druga gospodarski položaj Ljubnega; obe skupaj pa politični položaj trga Ljubnega v okviru gornjegrajske zemljiške gospoščine.

Prva listina se glasi:

Wir Sigmund von gots gnaden Bischoue ze laibach Bekennen vnd tuen kundt offentlich mit dem brief Allen gegenwartig vnd kunftign leuttñ das fur vns komen vnser getrewn purger vnd gemain Reich vn arm vnser marckts lawffen, vnd gahen vns zu erkennen, wie sy piß her der rechten vnd gewonhait gemangelt habñ das sy ainen marcktrichter vnder In auch ain rechte marckht maß zu getraidt zu lodn vnd zu leynwatt nicht haben gehait als dan gemain vnd gewondlich ist in andern märckten, vnd patten vns darauff diemüttiglich, das wir in dieselñ marcktrechtñ vnd gewonhait von newen gnedigklich ze gebñ geruchtn vnd wan aber gaistlich wirdikkait wol zympt zu erhören allzeit gnedigklich Irer getrewn erhare rechte vnd redliche gepette, vnd sumderlich vm auffnemung vnser eegenanten marckts vnd gemaines nutzes willen auch vnd das, das dieselhen purger vnd marckht volkh allweg mit erberkait mit trewn vnd gantzer vndertanigkait mit vnserm Gotshans obernburg herkommen sind, vnd noch hinfur tun sullen vnd pflichtig sind se tun vnd hahn in dardurch mit gnediger erkantnus hinfur dise marcktrechte gehen als hernach geschrihn steett. Des erstñ das sy im hinfurhasser allweg ainen auß In zu Irm marcktrichter erwelñ vnd setzen sullen, doch der vns auch dartzugeuelliglich sey. Derselb marcktrichter sol haben ze richten vnd recht ze tun den purgern vnd inwonern des marckhts vnd was sach Ir ainer angesprochen wirdet, es sey vm gelttschuld vm erih oder purgkrecht, das in dem purgkfride leytt. Deucht sich aber yemante des rechtens von dem marchtrichter beschwartt ze sein, der mag wol im dem rechten fur vns oder vnser anwaltt dingen vnd das tun zu rechter zeit als recht ist, vnd daran sullen in der Richter, noch die purger, nicht hyndern. Es sol auch der selb marcktrichter habe se richten vnd zu puessen, alle vnfuerr vnd vñheschaidenhait, die In vnserm marckt lauffen vnd sein purgkfrid heschehn außgenomen schedlich sachen, vnd die an den todt geen, das sol vnserm anwaltt zw Obernburgk vorbehalten sein, vnd der selbig marcktrichter sol vns desselñ marcktgerichts wegn jårlichñ in vnser Kamer raichn vnd dienen drew pfundt pfening, wir haben auch den selbign vnserm marckht lawffen, ausgetzagen auß vnserm amht an der Seenn allß das im hinfur der richter die Hoffzins vnd all ander Dienst vnd Rahatt von den purgern haischen vnd ahnemen sol, vnd vns die In vnser Kamer, raichn aufrichtñ vnd veraiten, Auch vnsern anwaldtn vnd dienern zu den gewöndlichñ seittñ Ir hedürffen essens vnd trinckens gebñ. In aller der maß als das ain ambtman vormals gehandelt vnd getan hat, Es sol auch hinfur ain rechte traidt maß da sein vnd die sol gemacht vnd gemessen werden, nach der Stattmaß zu Cili, vnd dartzu sullen die purger ain stainene maß machen vnd hawen lassen die sol an freyem platz steen vnd jeden man darin zekañffen vnd zeuerkauffen gemain sein, als in andern marckhtñ sitt vnd gewonhait ist, Desgeleichs sol hinfür zu lodn vnd zu leynhatt ain rechte marckht elln da sein vnd die sol gemacht vnd gemessen werdñ nach der Statt elln zu Cili vnd die purger sullen dieselb elln von eyssen machñ laßen vnd die sol auch yedem man darauff zekauffñ vnd zeuerkauffñ gemain sein, Darüber zu ainer waren vrkundt geben wir in disen brieff mit vnserm anhangnñnden Insigel, der gehen ist an Samsttag, An Sant Cholomans tag, Nach Christi vnser liehn Herren gepurt vierzehenhundert vnd in dem vierundsechtzigsten Jaren.⁹⁾

Ljubljanski škof Sigmund je z navedeno listino kot zemljiški gospod dal Ljubnemu na njegovo prošnjo pravico, voliti iz svoje srede trškega sodnika,

⁹⁾ Pergament, arhiv trga Ljubnega.

katerega pa je moral potrditi vsakokratni ljubljanski škof v svojstvu zemljiškega gospoda. Oblast trškega sodnika se je nanašala v civilnih in kazenskih zadevah na tržane in gostače, torej na vse trške prebivalce brez ozira na to, da-li posedujejo nepremičnine ali ne. V civilnih zadevah so pripadali v kompetenco trškega sodnika dolgovi v denarju, dediščine ter nepremičnine v obgradju trga, v kolikor so bile oddane po trškem pravu; v kazenskih pa *causae minores* v obgradju trga, zlasti verbalne in realne injurije, ne pa *causae maiores* in zlasti ne *causae criminales*, ki so ostale pridržane škofovemu upravitelju v Gornjem gradu; na tega je ostal Ljubencem mogoč priziv proti razsodbi trškega sodnika. Za sodno pravico je moral plačevati trški sodnik zemljiškemu gospodstvu tri funte na leto. Upravno je Sigmundova listina Ljubno izločila iz urada »na Savinji«; zato je prevzel dotedanje funkcije gornjegrajskega škofovskega oskrbnika urada na Ljubnem ljubenski trški sodnik, kateri je v tem upravnem svojstvu pobiral davščine od kmetij, vodil tlako, oziroma pobiral robotnino kot nadomestilo tlake in ostale urbarialne davščine; vse prejemke pa je oddajal v škofijsko komoro. V tej funkciji je pripadla trškemu sodniku tudi pogostitvena dolžnost, *ius descensus* za uradništvo zemljiškega gospoda, kadar je prišlo na Ljubno. K tržnemu sodstvu je pripadlo tudi sodstvo o merah in utežih, ki so se uvedli po merah in utežih v Celju. Ljubno je moralo za žitno mero dati izklesati kamnit celjski mernik in ga postaviti na trg, kjer je bil na razpolago vsakemu prodajalcu ali kupcu. Podobno je moralo nabaviti in dati v javno uporabo železen celjski tržni vatel za platno in kmetško sukno.⁹⁾

Nova sodna trška oblast in prenesena trška uprava sta razvojna posledica tržnega, sejmskega položaja Ljubnega, katerega moremo v izvorni obliki spoznati po listini, s katero je l. 1565. potrdil ljubljanski škof Peter od opata in samostana v Gornjem gradu l. 1459. izdano sejmsko določilo o Gornjem gradu in Ljubnem in katero se v potrdilni listini glasi:

Wir Caspar von gottes genaden Ahht, Leonhardns Prior, Anthonius Lugast Lugaster, Jacobns Doleatoris, Georgins Fürpas und der ganz Conuent zw Ohernhurg. Wir bekennen offentlich mit diesem hrief, allen den Er fürkhumbt, sehen, hören, od lesen. Als dan Vnser Vorforder seliger gedachtnus, in guetter gewonhait vormallen gehabt haben, Das kbein man auß vnsers Gotshaus herrschafft auß iren Heusern vnd von iren Hnehen Ochsen, Khüe, Kastrann, Frischling, Lemper, Kayß, Schmalz, Khäeß, Heüß, Vol oder Gefül, noch kbeinerl ander ding hat verkanffen thürfn, Es wär dan daß Sy das auf freyen Marcht zw Ohernhurg hey dem Closter, oder zw Lauffen verkhanfft hetten. Vnd nun dan dieselh guet gewonhait neullch abkhumen ist, mit dem nemlich, daß ander Herrschafft Khauffleuth, in iren Heusern, Vnd anf iren Hnehen Sy heuechen, Vnd Inen zw khauffen hestellen hey den ohgenanten Hneben vnd Heusern, vnsers Gotshaus darumben nicht zw Markht khomen mag. Dardurch Wir Vnd vnsers Gotshaus Arme Lenth, an Viech vnd an andern nottnrft groß gehrechen vnd mangl leiden muessen. Das wir als mit Rath vnser getreuen nach, Vnserm vermögen vnterstehen wollen. Darumb haben Wir offentlich in allen vnsere Herrschafft ausruuffen Vnd allen vnsern Vnterthanen ernstlich verbieten lassen. Vnd verbieten auch in Crafft deß

⁹⁾ Za celjski mernik prim. ČZN XXXIII, 1938, 7; celjski vatel pa je meril ca. 30 cm.

Briefs, daß hinfür der vnsern kheiner kheinen gast auß anderer Herrschaft in Iren Höusern vnd auf Iren Huchen kheinerlay Viech klein noch groß, noch kheinerlay ander ding als oben gemeldt ist, verkhauffen sollen, noch kheinerlay Waar darauf einnemen, in khein Weiß, Sunder all die vnser Gotshans Leuth sein die solich Viech oder ander ohgenant ding verkhauffen wohlen, die sollen daß auf freyen Marcht geen obernburg oder gehn Lauffen bringen vnd dasselhat vnd nindert anderswo in Vnser Herrschaft verkhauffen, den Vnsern oder Gesten. Wer da khumht on geuär. Darumb gehieten wir vnserm Schaffer vnd allen vnser Gotshausamhtleuthen, die yetzundt sein oder hinnach hye zw zeiten sein werden. Daß solich vnser gehoth alle Quatemher offentlich in Iren Amthern ausrueffen lassen. Daß das also von allen vnser Gotshaus Leuthen, vnd Vnterthanen verstiklich vnd vnzerbrochen gehalten werde. Vnd wer daß auß den vnsern vherfnre vnd nit stathalten wolt, daß wissentlich wär der wär vns vnd vnserm Gotshaus dieselh Haab, die Er also wider vnser Verboth verkhaufft hat, vnd darzue fünff Markh Phening, Item vnserm Schaffer ein halb Pfundt, Vnd dem Amtman in des Amt derselhe vhertreten wär Sechzig Phening one alle genad verfallen. Des zw vrkhundt haben wir vnser Insigl, heid Abbts vnd Conuents an diesen hrief gehalten. Der gehen ist zw Ohernburg an Sanct Mathiaß Tag des zwolff Bothen nach Christi geburde Tausendt Vierhndert Jar, vnd darnach in dem Neunvndfnffzigisten Jar. Po citatu Gašperjeve ndloče nadaljuje Petrova listina: Demnach so bestätigen, vernernern, vnd becefftigen wir hiemit wissenlich in Crafft diß brieffs, alß weyt wir Inen daran zw recht bestätigen sollen, oder mögen, obgeschriehene Ir alt Freyhait vnd Herkhomen mit allen Puncten vnd Artieln so im herürten brief begriffen sein. Wir mäinen auch ernstlich vnd wollen, da die hinfürter bey anfangs vermeldten Iren Markhtrechten vnd loblichen guetten gewonhaiten beleiben, vnd deren geniessen sollen. Darrauf gehieten wir gegenwurtigen vnd khnfftigen vnsern Anwalden, auch allen vnsern Ambtleuthen, so vns vnd vnserm Gotshans Ohernburg zuegehorig sein. Das Sy solich vnser Geboth alle Quatemher offentlich in Iren Amthern anreuffen lassen. Damit, daß also von vnseres vilgedachten Gotshaus Ohernburg Unterthanen, vnd leuthen verstiklich vnd vnzerbrochen gehalten werde. Welcher aber das Vberfner, Vnd nit beständig huelte, derselh soll vns vnd vnserm Gotshaus hir dieselh haab so Er wider vnser Verboth verkhaufft hat, vnd noch darzue fünff Markh Phening, auch vnserm Anwald ein halb Phundt Phening, vnd dem Amtman in des Amt derselbe Vhertreter war Sechzig Phening one alle genad verfallen sein. Mit vrkhundt diß brieffs vnter vnserm Bischafflichen hir anhangunden AmtSigll verferftigt vnd mit signer Handt vnterscrihen. Der geben ist zw Ohernburg den achzehenden Tag des Monats Juny. Nach Christi vnser lieben Heren vnd Seligmachers geburde Tausendt Fünfhundert vnd darnach in dem fünfnndsechzigsten Jaren.

Petrus Bischove zw Laibach¹⁰⁾ m. p.

Z Gašperjevo listino je bilo v duhu srednjeveške avtarkije posameznih gospodstev obvezno koncentrirano vse trgovsko življenje kmetskih podložnikov, njih pridelkov in izdelkov na sejme v Gornjem gradu in na Ljubnem, izven katerih je bila vsaka trgovina in kupčija pod kaznijo prepovedana. Gašperjev privilegij Ljubnemu in Gornjemu gradu upošteva Gornji grad kot sedež gospodstva, oziroma samostana kot gravitacijski faktor prebivalstva, Ljubno pa dobi svoj trgovsko privilegirani položaj zaradi svoje geografske lege v Savinjski dolini, medtem ko je rečički okoliš v tem času upravno izven neposrednega delokroga gornjegrajske gospoščine. Vsa trgovina s kmetskimi

¹⁰⁾ Pergament, arhiv trga Ljubnega. — Po izdaji privilegija od ljubljanskega škofa je privilegij potrdil tudi cesar Friderik III.

pridelki in izdelki podložnikov se sme vršiti samo na trgih pri samostanu v Gornjem gradu in na Ljubnem. Prepovedano je vsem, zlasti tujim trgovcem, obiskati kmetije ter tam kupovati in prodajati. Ker se je pa to dejansko vendarle dogajalo in vršilo, so narastle cene, kar je občutilo zlasti revno ljudstvo. Zato se je ponovno prepovedalo sprejemati tuje trgovce doma ter določilo, da se sme vsa trgovina s kmetскими pridelki in izdelki vršiti samo na trgih v Gornjem gradu in na Ljubnem. To se je moralo oklicati vsake kvatre vsem podložnikom in jim zapovedati, da se tega držijo. V nasprotnem slučaju se je krivcu blago zaplenilo ter naložila trojna globa: za gosposčino, za upravitelja gosposčine in za predstojnika urada, v katerem je bil tržni predpis kršen.

Uvodna izvajanja v Gašperjevi, Sigmundovi, pa tudi Petrovi listini so tudi načelno važna. Iz Gašperjeve listine izvemo, da je obstajal pred njeno izdajo običaj, da so se kmetски pridelki in izdelki gornjegrajskih podložnikov razpečavali samo na trgu ali sejmu pri samostanu v Gornjem gradu in na Ljubnem. Ko se je poleg tega začelo trgovanje po vaseh in zaselkih na kmetijah podložnikov, je samostan kot zemljiška gosposčina to prepovedal z javnim oklicem, kateremu je nato sledila Gašperjeva listina s pisanimi trškimi privilegiji Gornjemu gradu in Ljubnemu. Gašperjevi listinski trški privilegiji Gornjemu gradu in Ljubnemu so tako zaključni člen razvoja, katerega nositelj je do takrat bil običaj. To potrjuje tudi Petrova listina, ko govori o svoboščinah in navadah ali običajih iz preteklosti. Ta prirodni razvoj je tudi bil, ki je prej označil in poimenoval Rore-Gornji grad za trg, tržno ali sejmско mesto, preden je dobil z Gašperjevo listino pisane trške pravice. Leta 1349. imenovani trg Rore-Gornji grad ne označuje zato z imenom trg Gornjega grada v političnem smislu, temveč kot tržni kraj, kjer so se na trgu pri samostanu razpečavali v uveljavljeni tradiciji pridelki in izdelki podložnikov. Gašperjevo listino pa topogledno potrjuje in izpopolnjuje Sigmundova za Ljubno, ko pravi, da tržani in soseska trga Ljubnega pred izdajo Sigmundove listine niso imeli pravic, kakor so splošne in veljavne v drugih trgih; zato so Ljubenci prosili ne mogoče za potrdilo starih, ampak za izdajo novih privilegijev, katere jim je Sigmund tudi izdal. Na Ljubnem se tako ponovi gornjegrajski slučaj, da je trg nosil ime kot kraj ali mesto za razpečavanje trgovskih proizvodov svoje okolice, ne da bi obenem z imenom trg tudi že imel svoj pravno določeni politični položaj.

Gospodarski položaj trga je vzrastel na Ljubnem (in v Gornjem gradu) dejansko iz prometne lege, katera je rodila običaj; ta običaj urejuje v začetku ustno oglaševanje ali preklicavanje; ustnemu preklicavanju pa sledi listina, ki organsko nastali položaj trga sankcionira z gospodarskimi privilegiji ter političnimi pravicami ali trško ustavo. Na Ljubnem se zato ni mogel trg razviti po priselitvi trgovcev ali obrtnikov kot novo selišče v zvezi ali brez zveze s starim, temveč se je razvil trg iz vasi, po legi označene z J. Ru-

som kot vas na pomolu, dokazane s cerkvijo¹¹⁾ za l. 1308. in po urbarju iz l. 1426. s 44 domovi¹²⁾). Pač pa je tako nastajajoče tržišče, na Gornjegraj-skem zlasti Gornji grad s samostanom, privlačevalo obrtnike v neposredno samostansko bližino, kjer jib najdemo l. 1426. kot sedentes prope Monasterium Obernburg že diferencirane od posestnikov Ciuca Jn Ror. Vzporedno z Ljubnim je nastala tudi Rečica kot trg iz vasi, kar dokazuje l. 1247. imenovana villa Rize¹²⁾, vas Rečica. Kdaj pa je dobila Rečica trške privilegije, ni jasno. Po Mell-Pircheggerju (Gerichtsbeschreibungen I, 409) je dobila trško sodstvo za lokalizirano trško obgradje l. 1585. Vendar pa je bilo po tej listini škofa Ivana Tavčarja topografsko novo določeno samo obgradje, medtem ko listina uvodoma točno pravi, da so trški sodniki in soseska Rečice prosili za ... das vor etlichen Jahren verlichen Gericht hinfüro gnediglichen zube-stettigen...¹³⁾

Če združimo Gašperjevo listino, ki daje Ljubnemu gospodarske privilegije, s Sigmundovo, ki daje Ljubnemu ustavne ali samoupravne, vidimo, da je Ljubno zemljiškogospodstveni trg, kateri vrši s trškim sodnikom za zemljiškega gospoda upravo v lastnem delokrogu, v sodstvu pa urejuje kazenske causae minores, drugače pa predvsem officium nobile, tržno sodstvo in posle, ki odgovarjajo današnji zemljiški knjigi. Trški sodnik je za svojo službo gotovo prejemal delež na globah, iz soseskega ljubenskega gozda pa vsako leto en star hrast kot drva za kurjavo.¹⁴⁾ Šele v XVIII. stoletju so se pridružili tem sodnikovim dohodkom novi, v obliki pisemskih taks in pa nekdanja davščina trga zemljiški gosposčini za sodno pravico, katera je znašala n. pr. l. 1801. 14 forintov. Pisemske takse, to so bila določena plačila za izdajo raznih določb itd., pa je trški sodnik moral deliti s trškim pisarjem ter so bili to pisarjevi edini dohodki.

Ti novi dohodki pa so že izraz nove dobe, ki je v XVIII. stoletju izpremenila politični položaj trga Ljubnega. Gašperjevo listino so poleg škofa Petra potrdili z ohranjenimi listinami¹⁵⁾ škofje Konrad l. 1573., Ivan l. 1583., Tomaž l. 1600., Remald l. 1633., Friderik l. 1643., Jožef l. 1665., Ferdinand l. 1704. in Sigmund Feliks l. 1735.; poleg teh pa vemo iz uvodov k tem potrdilom, da so jo potrdili tudi škofje Krištof Urban, Oton in Franc.¹⁶⁾ Redna potrjevanja so bila posledica vedno na novo se ponavljajoče trgovine po kmetih. Ko pa je prišla gornjegrajska gosposčina l. 1788. v upravo cerkvenega

¹¹⁾ Orožen I., l. c., 83; Das Dekanat Obernburg. Marburg 1877, 153.

¹²⁾ Stegenšek A., O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. ČZN VII, 1910, 24 (po Orožnu).

¹³⁾ Pergament, arhiv trga Rečice.

¹⁴⁾ Historische Ortsbeschreibung gornjegrajske gosposčine l. 1802.; kn. šk. arhiv Marjiin grad.

¹⁵⁾ Trški arhiv Ljubno.

¹⁶⁾ V potrdilu po škofu Ferdinandu so vsi zgoraj navedeni škofje potrdili »von weylan den ersten (!) Abbtin zu Obernburg« izvirajoče ljubenske trške privilegije.

zaklada, torej v državno upravo, se je izpremenil gospodarski in politični položaj trga Ljubnega.

Cesar Franc II. ni potrdil l. 1802., kakor je bil to pri ljubljanskih škofih prej običaj, Gašperjeve listine v celoti, temveč samo dva sejma, prvega na dan sv. Filipa in Jakoba, drugega pa na dan sv. Elizabete; oba sejma sta nadaljevanje nekdanjih letnih sejmov, ki se specificirano navedena najdeta prvič v potrdilu gospodarskih privilegijev l. 1704. V novi dobi, ki je začela s prosvetljenimi reformami likvidirati fevdalno upravo, je postala Gašperjeva listina zaradi sejmских pravic drugih krajev poleg trgov Ljubnega, Gornjega grada in Rečice brezpomembna, ker se je z njimi v XVIII. stoletju uveljavila svoboda trgovanja. Ljubno je to gospodarsko močno občutilo, ker so začeli sedaj kraji v povirju Savinje vedno bolj gravitirati na Koroško, na Železno Kapljo, Luče z okolico pa čez Podvolovljek na Kamnik.

Obratno od številnih potrdil Gašperjeve listine pa nimamo ohranjenega nikakega potrdila Sigmundove listine. Iz splošnih ustaljenih razmer fevdalne dobe in iz volilnih zapisnikov trškega sodnika, oziroma trškega sveta, kateri govorijo o neprekinjenih trških pravicah Ljubnega še v začetku XIX. stoletja, bi mogli sklepati, da je trška avtonomija ostala neokrnjena do upravnih in sodnih reform prosvetljene dobe, delno ohranjena pa vse do občinske reorganizacije po zakonu o občinah iz l. 1849. To potrjuje v zvezi s prosvetljeno reorganizacijo uprave in sodstva l. 1792. izdani samoupravni red trga Ljubnega, ki je verjetno v bistvu tudi enak samoupravnima redoma trgov Gornji grad in Rečica in ki se glasi:

An den Markt Laufen.

No. 32.

praes: 14ten März 1792.

Über das von demselben unter 7. May 1791 wegen seiner Freyheiten-Bestättigung an die Löhl. k. k. Staats Güter Verwaltung eingereichte, und von Hochselben unter 28ten November ahhin, an die höchste Hofkammer mit Entaachten einbegleitete Gesuch, werden demselben laut höchsten Hofkammer Verordnung vom 19. Jenner 1792 in Namen der Löhl. k. k. In Ö. Staats Güter Verwaltung dessen Freyheiten folgendermassen, jedoch mit der anserordneten Beilage hestätigt, daß die nach denen nachfolgend angemerkten Punkten noch fernerhin zu hestehen haben sollen, wenn selbe durch herits erlassene — oder künftig erlassende Landesfürstlichen Gesetze keine Abänderung erleiden.

- 1.mo Kann der Markt Laufen am Tage St. Leonhards die Richter Wahl abhalten, jedoch hat selber die Bestättigung des gewählten Richters bei der Grand Herrschaft Oherburg anzusuchen, untereinstens aber auch die am Tage St. Luziens zu pflegende Gerichts Rechnng einzusenden.
- 2.do Werden dem Markt Laufen die zwey freyen Jahrs Märkte gegen deme noch ferners helassen, daß, das von dem Marktrichter einzuhchende Standgeld an die Markt Kasse gezogen, ordentlich verrechnet, und daraus die Markt Anslagen bestritten werden.
- 3.^{tio} Darf der Markt die Bürger und Kenschler aufnehmen, jedoch soll derselbe diese Bedüngniß nicht müßhranchen, und nach den höchsten Vorschriften nur jene zu Bürgern oder Keuschlern annehmen, welche sich mit hinlänglichen Nahrungs Verdienst anzuweisen vermögen.
- 4.to Kömmt es dem Marktgerichte zu, die Marktgerichtlichen Anordnungen verletzenden Bürger oder Kenschler zu bestrafen.

- 5.to Hat der das Jus inventandy besizende Markt Laufen die Vermögens Abhandlungen, und die derley Vorkehrungen fürs künftige so, wie bisher zu pflegen, nur mit der Sicherstellung des Pupillar Guts so fürzugchen, daß mit Ende des Monaths September jeden Jahrs die Behandlung des Pupillar Vermögens der Grund Herrschaft Oberburg nach anschließenden Muster Tabellarisch und über jeden Pupillen einzeln ausgewlesen werde, wo solches verzünllich angelegt — und wie gesichert seye? Dies alles bey eigener des Markts Dafürhaftung.
- 6.to Soll es hei der Ausfertigung oder Hinausgabe der erforderlichen Urkunden von Seite des Markts Lanfen an die Partheyen vertheilen, doch muß der das Jus inventandy ausühende Markt Laufen, weil er mit keinem regulirten Magistrat versehen ist, alle anzufertigen habenden Gerichtlichcn Urkunden — als Inventarien — Korroborirte Erbverteilungs Löhelle — Kaufbriefe — Heuraths Briefe — Verzichte etc. etc. vor der wirklichen Herausgabe an die Partheyen jedesmahl der Grund Herrschaft Oberburg zu dem Ende mittheilen, damit sich selbe theils von der Legalität der Urkunde, theils von der rechten Bemessung der Ausfertigungs Taxen und Gebühren — welche Taxen auf jede Urkunde von aussen mit ihren Betrag anzumerken ist, überzeugen könne, die Grund Herrschaft Oberburg aber hat diese Urkunden nach genommener Einsicht — und wenn sie dawieder nichts einzuwenden hat, dem Marktgerichte mit ihrem Vidit sogleich zurückzugeben.
- 7.mo Hat der Marktrichter die Einhebung der Steuer und übrigen Anlagen und deren Abfuhr an die Grund Herrschaft Oberburg noch weiters zu besorgen, und sollen ihnen dafür von jedem Bürgers-Hause 7 Kr. und von jeder Keuschen 3 Kr. für die vorge dachte Einsamlungs Abfuhr jährlich entrichtet werden.
- 8.vo Der dem Markt Laufen angetheilte Burgfried ist von der Grund und Landgerichte Herrschaft Oberburg jedesmal im Siebenten Jahre zu herainen, der Markt Laufen aber muß alle Burgfrieds Lasten aus eigenen tragen, ond die diesfälligen Angelegenheiten nach Vorschrift genau besorgen.
- 9.mo Wird es denen in Markt Laufen befindlichen Bürgern und Keuschlern gegen Entrichtung 24 Stück Forellen oder 48 Kr. im Gelde in den Saanfluß von Juvaïne-Grahen his Keminatnigs Wasser Wöbr und in dem Bache Laufnita — jedoch nur mit den Berm Reischl und Angel zu fischen gestattet, des Netzes aber haben sie sich bei Verlust dieser Fischens Gerechtigkeit zu enthalten.
- 10.mo Werden dem Markt Laufen die zwo Waldungen wie bisher belassen, damit sowohl die auf 5 Joche stehende Brücke, als auch der Fahrweg von Fratmanstorf nach Lanfen von dem Markte im gutten Stande erhalten werden können.

Was hingegen die von demselben untereinstens gebettenen Erlahnüß künftighin mehrers Jahr Märkte abhalten an dürfen betrifft, dieses gehöret als eine neue Sache zur Bestätigung der alten Freyheiten nicht, und hat sich der Markt diesfahls durch seine Bezirks Herrschaft an die Politische Behörde zu verwenden.

Die von demselben eingereichte Bittschrift nehet Beylagen wird mit dem Bedenten rückangeschlossen, daß, nachdem die Hoftaxe — Hof Stempel — Postporto Admōns Stempel und Postoporto samt Stempel, für die 3 Märkte Oberburg, Riez und Laufen 14 F. 8 Kr. hetragt.

Der Markt Laufen für seinen Anteil das 3tel mit . . .	4 Fl. 42 Kr. 2 ¹ / ₂ g
dann der gegenwärtigen Stempel mit	1
unverzüglich anhero bezahlen solle.	Zusammen 5 Fl. 42 Kr. 2 ¹ / ₂ g

Der Verwaltungs Amt der Königl. (!) Staats Herrschaft Oberburg am 2. Mära 1792.

Podpisi nečtíljivl.¹⁷⁾

¹⁷⁾ Arhiv soseske Ljubnega.

Po novem samoupravnem redu volijo tržani trškega sodnika na dan sv. Lenarta (6. novembra), morajo pa prositi zemljiško gospoščino v Gornjem gradu za potrditev ter predložiti na dan sv. Lucije (13. decembra) zaključene sodne račune. Oba letna sejma ostaneta tudi nadalje; stojnino pobira trški sodnik, jo obračuna ter poravna z njo trške izdatke. Trg sme preyzemati v domovinsko zvezo tujce, vendar samo take, ki se morejo sami preživljati. Trški svet vrši tržno sodstvo nad tržani in kočarji. Jus inventandi z zemljiškoknjiznimi opravki ohrani trg tudi nadalje, mora pa o zavarovanju pupilarnega imetja poročati koncem vsakega septembra zemljiški gospoščini v Gornji grad s podrobno navedbo, kako so posamezne pupilne postavke naložene na obresti in kako zavarovane. Trg izdaja javnouppravne listine o dediščinah, porokah, mora pa jih pred izdajo predložiti zemljiški gospoščini, da ona ugotovi njih zakonitost in pravilnost odmerjenih taks. Zemljiška gospoščina vrne trgu po vpogledu vidirane listine, da jih trg izda strankam. Trški sodnik pobira v trgu davke ter jih pošlje zemljiški gospoščini in prejme za to delo od vsake trške hiše 7 kr., od koč pa 3 kr. na leto. Vsakih sedem let se trško obgradje omeji, stroške za to pa nosi trg iz svojega. Ljubenci smejo loviti ribe po Savinji od Juvanjskega potoka do Kaminatnikovega jeza in v Ljubnici, ali samo z ročno mrežo, jerbasi in trnki, ne pa tudi z vlačilno mrežo; zato dajo 24 postrvi ali pa plačajo 48 krajcarjev v denarju. Iz obeh svojih gozdov mora Ljubno skrbeti za vzdrževanje lesenega mostu čez Savinjo in ceste iz Radmirja na Ljubno.

S samoupravnim redom iz l. 1792. je trški sodnik izgubil vse kazenske zadeve, a pridržal civilne, kjer pa je morala vsako javnopravno odločbo vidirati zemljiška gospoščina v Gornjem gradu; obdržal je prenesene upravne posle, ki so bili celo razširjeni z dolžnostmi, vzdrževati most na Savinji pod Ljubnim ter cesto iz Radmirja na Ljubno.

Nova trška avtonomija pa nam postane še bolj jasna po dekretu, s katerim potrjuje 11. decembra l. 1826. združena uprava gospodstev Gornji grad in Vrbovec novega, 30. novembra l. 1826. izvoljenega župana Martina Ferderja, kateremu našteva pri prevzemu oblasti tudi njegove uradne naloge:

An den Bürger Martin Ferder zu Laufen.

Nachdem gemäß des am 6. dieses hieher gelangten Protokolls vom 30. v. M. der vorgenommenen neuen Wahl eines Markrichters respve Vorstehers der bürgerlichen Kommunität von den wahlfähigen Bürgern das Mitglied Bürger Martin Ferder die meisten Stimmen erhalten hat, so wird er von Amte der Schutzherrschaft Oberburg als Markrichter, respve Vorsteher der bürgerlichen Kommunität mit dem bestäätiget, daß er auf die Gerechsamkeit der Bürger genau wache, keine der bürgerlichen Rechten nachtheilige Neuerungen einschleichen lasse, vorzüglich über das Pupilar und Depositenwesen das Amt gesetzlich handle, endlich das Vermögen der bürgerlichen Kommunität bestens verwalte; zu welchem Ende unter einem an den abtretenden Markrichter Jakob Ermenz der Auftrag ergeht, daß er ihm die märkliche Kasse mit allen Privilegien, Urkund, und überhaupt allen auf die Rechte der Bürger bezug habenden Schriften, nicht minder das Pupilar und Depositenwesen sogleich

übergehe. Als Folge des vorzüglichen Zutrauens der hürgerlichen Kommunität wird derselbe auch von Seite der Bezirksobrigkeit Altenburg als Gemeinderichter hestättiget; in welcher Eigenschaft er die Polizeygesetze zu handhaben, auf Ordnung und Sittlichkeit zu wachen, die Wirtshäuser fleißig zu visitieren, die gewerhtreibenden Partheyen rücksichtlich der Maasse und Gewichte unverhohft zu überfallen und zu untersuchen, dann die vorgeschriebenen monatlichen Polizeyrapporte längst his 2. des folgenden Monats bei 2 For. CM Straffe hieher zu überreichen, nicht minder die ohne Erwerhsteuerschein Gewerhtreibenden Gemeindegewerksassen hieher anzuzeigen hat.

Vereinte Verwaltung der Herrschaten Oherhurg und Altenburg am 11. Dezember 1826.

Podpisa nečitljiva.¹⁸⁾

Novo izvoljenega trškega predstojnika potrđi zemljiška gosposčina v Gornjem gradu in okraja v Vrbovcu; prva kot trškega sodnika in načelnika soseske, druga kot župana z novim časom nastajajoče občine. V lastnosti trškega sodnika mora novo izvoljeni ljubenski župan čuvati trške privilegije in z njimi zvezane trške pravice, skrbeti za sirotinske zadeve in za oskrbovanje naloženega denarja ali depozitov in končno upravljati premoženje soseske, ki je bilo realni porok za v trški upravi se nahajajoče pupile in depozite. V lastnosti župana občine pa je moral skrbeti za izvrševanje policijskih predpisov, za javni red in nravnost, kar je v zvezi z razvojem nove policijske države, nadzorovati mere in uteži pri trgovcih in obrtnikih ter kontrolirsti, ali so za izvrševanje obrti upravičeni.

Če primerjamo uvedbo novo izvoljenega župana l. 1826. v njegove županske posle s Sigmundovo listino iz l. 1464., vidimo po vsebini jasno gotove vzporednosti. Po Sigmundovi listini se posli trškega sodnika prav tako delijo v dva dela, v posle trškega sodnika kot takega in v prenesene posle upravnika, kateri izvršuje od urada na Savinji prevzete dolžnosti. Trški sodnik skrbi po Sigmundovem privilegiju za trške pravice, razsoja v premoženjskih sporih, v zadevah radi dolgov in dediščin ter skrbi za javni red in nravnost v trgu. Poleg tega pa upravlja od urada na Savinji prenesene posle, pobira davke, organizira tlako, skrbi za prehrano uradnikov z gosposčine, kadar so ti na Ljubnem, ter za mero pri trgovanju z žitom in platnom. Posli trškega sodnika in občinskega župana so podani drug za drugim tako v Sigmundovem privilegiju l. 1464., kakor tudi v uvedbi novo izvoljenega sodnika, oziroma župana v njegove posle l. 1826. Vendar pa obstajajo tudi razlike: skrb za javni red in nravnost vrši l. 1464. trški sodnik, l. 1826. občinski župan; sodna oblast trškega sodnika iz l. 1464. je okrnjena v kazenskih zadevah in prav tako vidimo po samoupravnem redu iz l. 1792. okrnjeno davčno oblast županovo v pogledu tlake. Vse to pa je v zvezi z reorganizacijo sodstva, uprave in gospodarstva v prosvetljeni dobi, kakor nam jo kaže tudi samoupravni red za Ljubno iz leta 1792. ali pa potrdilo ljubenskih sejsmkih pravic od cesarja Franca II. l. 1802., in kakor poznamo to tudi iz splošnega razvoja uprave v prosvetljeni dobi, ki ga je očrtal v zgodovini uprave na Šta-

¹⁸⁾ BAM, gornjegrajski arhiv.

gerskem A. Mell.¹⁹⁾ Vedno pa vrši trški sodnik nižjo civilno in kazensko sodno oblast v nakazanih mu mejah, občinski župan pa najprej od gospoščinega urada, pozneje pa od okrajne oblasti prenesene posle; poleg tega je trški sodnik tudi načelnik soseske, ki nudi s svojim premoženjem trgu materialno garancijo pri upravljanju civilnih zadev, predvsem pupil in depozitov. Soseska je zato v starejši dobi neposredno povezana s trgov ter se na zunaj osamosvoji šele z občinskimi reformami ustavne dobe.

V Petrovem privilegiju Ljubnemu in v potrdilih Gašperjevih privilegijev srečavamo redno izraze Bürger-tržan ali trško predstavništvo, Gemain-soseska in poleg teh še inwoner-gostač, torej prebivalec, ki ne poseduje nepremičnin. Koncem XVIII. stoletja pa se začneta pojavljati vzporedno s prvima starima izrazoma nova: Besitzer bürgerlicher Realität- posestnik trškega posestva in Keischler-kočar, izraz, ki se sporadično navaja tudi že prej. Izrazi sami so precej jasni: tržani sestavljajo s svojimi radiciranimi pravicami sosesko in obratno; posestnik trškega posestva je prav tako dotični, ki je tudi solastnik soseske, obratno od kočarja, ki to ni. Vprašanje, ki nas pri tem sestavu prebivalstva zanima, je demografsko razmerje obeh plasti prebivalstva. Pri volitvah trškega sodnika ali župana opazimo iz sicer nepopolno v gornjegrajskem arhivu ohranjenih volilnih zapisnikov, da nastopa redno okoli 30 volilcev, izmed katerih jih je 10 do 15 tržanov ali lastnikov trških posestev, ostali pa so kočarji. Število vseh trških posestnikov nam je znano iz gornjegrajskega urbarja l. 1426., ko ima Ljubno pred izdajo trgovskih privilegijev 44 domov. Po pridobitvi privilegijev pa moremo ugotoviti iz seznama tlakoobveznih²⁰⁾ v l. 1758., 1759. in 1760. 84 Ljubencev, ki so vršili ročno in lovsko tlako. Ker je bila ta tlaka vezana na posest in ne na osebo, moremo po tem seznamu določiti za Ljubno tudi 84 posestnikov, katere imenoma navajam, da se vidi iz imen, kako prevladujejo domačini iz Savinjske doline, proti katerim so v veliki manjšini tuji priseljenci, večinoma iz Koroškega: 1. Valentin Hausenbichler. 2. Bolfenk Hausenbichler. 3. Jožef Wolf. 4. Matija Drobnič. 5. Martin Tiršek. 6. Jernej Sirc. 7. Jožef Matko. 8. Andrej Frišnik. 9. Mihael Teuš. 10. Jakob Barbo. 11. Gregor Kramer. 12. Valentin Zabreznik. 13. Blaž Pušnjak. 14. Leopold Gebürtig. 15. Gašper Strosar. 16. Lovrenc Vrenk. 17. Janez Robčnik. 18. Matija Marčiko. 19. Štefan Sirc. 20. Jernej Matko. 21. Matija Prepodnik. 22. Simon Erjavec. 23. Jakob Zagožen. 24. Mihael Trost. 25. Štefan Marolt. 26. Tomaž Žehl. 27. Urban Tolstoveršnik. 28. Luka Potočnik. 29. Peter Drobne. 30. Matevž Žolna. 31. Lovrenc Natlačen. 32. Barbara Komarica. 33. Anton Tapu. 34. Juri Repnlk.

¹⁹⁾ Prim. Mell A., Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark. Graz 1929, 588 ss.

²⁰⁾ Hand und Jagd Raboth Register Markt Lauffen 1758, 1759, 1760. Arhiv trga Ljubnega.

35. Gašper Groblenik. 36. Andrej Lovšin. 37. Anton Bezjak. 38. Adam Merčinko. 39. Janže Grudnik. 40. Boštjan Tolstoveršnik. 41. Juri Presker. 42. Jakob Fašun. 43. Aleks Hribernik. 44. Jakob Ilovnik. 45. Martin Šurl. 46. Miklavž Strmčnik. 47. Aleks Aleksander. 48. Mihael Terkl. 49. Matevž Vrabič. 50. Simon Mačeradnik. 51. Tomaž Rozman. 52. Gregor Slatinšek. 53. Urban Čusbej. 54. Blaže Dobrovnik. 55. Juri Morožen. 56. Luka Hariš. 57. Anton Šulcin. 58. Gašper Dobrovnik. 59. Juri Pesek. 60. Valentin Krumpačnik. 61. Luka Lovšin. 62. Primož Komar. 63. Jožef Mihevcin. 64. Janže Repnik. 65. Gregor Vodnik. 66. Blaž Krumpačnik. 67. Bartlme Grudnik. 68. Anton Grudnik. 69. Andrej Mrozej. 70. Juri Glojek. 71. Župnik. 72. Jožef Sedmak. 73. Juri Skribej. 74. Andrej Vudina. 75. Franc Lipold. 76. Matevž Libnovšek. 77. Mihael Kotnik. 78. Martin Narvavrnik. 79. Tomaž Tobak. 80. Tomaž Filiaš. 81. Janže Kolenc. 82. Gregor Goršek. 83. Primož Komar. 84. Jožef Watl. Po imenih in številu Ljubencev v sredi XVIII. stoletja moremo postaviti dvoje nasprotnih paralel. Prvič, da je bil v zaselški vasi Solčavi dotok tujega obrtnika ali trgovca relativno mnogo močnejši kakor pa v ljubnem trgu ter da v Solčavi tuje ime prevladuje v še večji meri kakor na Ljubnem domače; iz tega sledi, da ni obrtno-trgovska imigracija povsod vezana na privilegirani položaj kraja ter da ni na Ljubnem razred tržanov izšel predvsem iz priseljencev, kakor n. pr. v Solčavi. Druga paralela se tiče števila Ljubencev: sredi XVIII. stoletja imamo na Ljubnem prav tako kakor v drugi polovici XIX. stoletja in do povojne jngoslovanske nreditve soseske 84 posestnikov, ki so tudi solastniki soseske.

Leta 1826., ko je imelo Ljubno 92 domov²¹⁾ in 410 prebivalcev, se je udeležilo županskih volitev 41 Ljubencev²²⁾ ter je to iz sicer nepopolno obranjenih volilnih zapisnikov najvišja ugotovljena absolutna volilna udeležba. Pri volitvah l. 1820.²³⁾ pa najdemo med volilci naslednje tržane a) in kočarje b): a) Ivan Sušnik, Simon Stuler, Franc Gradišnik, Matija Kočvar, Ivan Juvan, Juri Steinwender, Jakob Ermenc, Luka Kodel, Jakob Vesočnik, Janez Kramer in Janez Šekl, skupno 11 tržanov, h katerim pripada nadalje tudi trški pisar; b) Franc Stenšak, Ivan Globočnik, Franc Žmavc, Jakob Fludernik, Valentin Semen, Ivan Kopušar, Ivan Remoto, Ivan Komat, Juri Mlinar, Mat. Kramer, Jožef Slatinšek, Mat. Žojna in Ignac Vabin, skupno 14 kočarjev.

Če upoštevamo sedaj zgoraj navedenih 84 ljubenskih posestnikov, vidimo, da se je od njih v začetku XIX. stoletja udeleževal volitev trškega sodnika oziroma župana le majhen del. In medtem ko doseže število volilcev-kočarjev število 31, ne najdemo volilcev-tržanov nikdar več kakor 14. Po tej slabi polovici politično aktivnih Ljubencev bi bilo možno misliti, da so

²¹⁾ Schmutz, *Lexicon* II, 378; Kindermann, *Repertorium*, 333.

²²⁾ BAM, gornjegrajski arhiv, *Protocoll...* z dne 30. novembra 1826.

²³⁾ L. c. *Protthocoll...* z dne 6. novembra 1820.

tvorili v demografskem sestavu Ljubnega tržani slabo polovico kočarjev. Za zgodovinsko sodbo pa je ta opora seveda preslaba.

Za ugotavljanje socialnih plasti v trgu Ljubnem in za vpogled v demografski položaj Ljubnega v preteklosti pa nam more služiti tudi davčni zapisnik gornjegrajskega gospodstva iz l. 1600. V tem letu najdemo na Ljubnem razen trga, ki plačuje v celoti 20 forintov in 22 krajcarjev davka, naslednje prebivalce, ki plačujejo še posebno določene davščine. So to Gregor Reich, ki je posedoval v trgu 2 žagi, za kateri je za vsako plačal po 4 for in 40 kr desetine od sežaganih desk (für die 10 Prett); poleg njega sta posedovala v trgu na Savinji po eno žago še Krištof Škofič, kancler ljubljanskega škofa²⁴) in župnik na Planini, ter Dominik Vatižan, od katerih je plačeval prvi 4 for 40 kr, drugi pa 3 for desetine od desk. Na Ljubnici pa so posedovali žage Luka Volavlek, Juri Kolenc, Mihael Černiček in že imenovani Gregor Reich, kateri vsi so plačevali desetino sežaganih desk. Poleg teh imamo v tej davčni skupini navedenega nekega Dobrovnik, nekega Tomaža sina, nekega Simona na trgu (am Platz), Matevža Fierdramba, Blaža Černička, Simona Fišerja in Gregorja Freyllicha, ki plačujejo davke brez posebne specifikacije. Ker pa imamo pod seznanom trških davščin točno zapisano v naslovu poglavja Dient der Saag, pod Ljubnico pa äschergk (lugarna, strojarna) in ker plačujejo vsi pod tem naslovom zapisani, razen Mihe Černička, enake davščine, vidimo, da vsebuje davčni zapisnik najprej trški zemljiški davek ali pa davek za sodstvo in davek od soseskinega posestva, nato posestnike žag na Savinji, nato pa posestnike žag in lugaren ali usnjaren na Ljubnici. Iz specifikacije davkov tudi sledi, da imamo v teh davkoplačevalcih izkazane trgovce z lesom in obrtnike strojarje ali usnjarje ter da predstavlja teh 13 posestnikov trgovsko in obrtno usmerjene prebivalce Ljubnega v nasprotju z izrazito trškimi kmeti, ki so plačevali davek posebej. Res je sicer, da posedujejo tudi posestniki žag in usnjarn poljska in travniška posestva izven trga in da plačujejo kmetske davke od njih, n. pr. v uradu na Savinji Gregor Reich, Krištof Škofič, Juri Kolenc, Tomaž sin in mogoče tudi Dobrovnik; ali poleg teh trgovskih in kmetskih Ljubencev imamo tudi izrazito samo kmetske. In medtem ko so davki trga in lesnih trgovcev ter strojarjev vpisani pod poglavjem Marckht Lauffen, so kmetski davkoplačevalci vpisani pod poglavje Lyben: Peter Župan, Benedikt Petek, Peter Paungartnik, Fabjan Herman in (po presledku) Blaže Kujč, Pongrac Aršek, Franc Sodlnik, Juri Vodlšek, Luka Založnik, Štefan Prodnik, Matija Perner, Juri Velmačnik, Mihael Čermešnik, Boštjan Lipnik in Matevž Čermešnik. Vzrok, zakaj je gosposčina specificirala obrtne in kmetske davščine pod dve krajevni imenski rubriki, je očitiden: prvo je iz starejšega, danes nepoznanega urbarja, drugo pa poznejši dostavek. Iz vsega pa je jasno, da podaja razpored davčnih obvezancev najprej obrtne ljubenske obrate s seznamom 13 ljubenskih obrtnikov in trgovcev z lesom,

²⁴) Orožen I., Das Benediktinerstift Oberburg. Marburg 1876, 238, nota 2.

nato pa 15 izrazitih ljubenskih agrarcev. Iz tega vidimo, da imamo okoli leta 1600. na Ljubnem eno plast prebivalstva, ki se bavi z obrtjo in poleg s kmetijstvom, drugo, ki se bavi predvsem s kmetijstvom, in tretjo plast, ki je gospodarsko in delovno odvisna od obeh prvih demografskih plasti. Če uvažujemo, da imamo na Ljubnem l. 1424. 44 domov, v l. 1758.—1760. 84, okoli l. 1800. 92 ter l. 1921. 125 domov, potem smemo na podlagi splošnega razvoja trga ceniti prebivalstvo Ljubnega v l. 1600. na okoli 60 domov; od teh je po gornjih navedbah bilo 13 trgovcev in obrtnikov, 15 kmetov ter okoli 30 kočarjev. Demografsko razmerje tržanov in kočarjev je torej podobno razmerju, pridobljenemu iz števila poznejših volilcev ljubenskega župana, in bi število tržanov-obrtnikov in kmetov znašalo slabo polovico od števila kočarjev. Za socialno stanje kočarjev je že v dobi okoli l. 1600. važno dejstvo, da jih ne najdemo med davkoplačevalci, pač pa pozneje kmalu med obvezniki tlake; to kaže na posesti najmanjšega obsega ter na vršitev del, kakor jih še danes vršijo n. pr. žagarji.

Če upoštevamo to demografsko stanje Ljubnega ter ga primerjamo s splošnimi razvojnimi prilikami naše zemlje v novem veku, potem moremo ugotoviti: V času, ko je Ljubno dobilo svoje trške privilegije, kateri so bili izraz polagoma nastopajočega in uveljavljajočega se dejanskega stanja, so se razne vrste nesvobodnih kmetov že strnile v stanovsko in pridobitno kmetško enoto podložnikov.²⁵⁾ Preko političnih in gospodarskih privilegijev Ljubnega je nastala v trgu dvojna socialna plast: tržani, ki so bili kmetški posestniki zemlje, in obrtniki ali trgovci; tuja nemška imena dokazujejo priseljevanje, ki se je moralo — razen iz ožje okolice — po primeru z Mariborom vršiti iz krajev, s katerimi je imelo Ljubno intenzivnejše trgovske stike, to je iz Koroškega in Posavja; priseljeni Korošec je posredoval iz svojega domačega kraja uvoz obrtnih izdelkov, n. pr. železnine, priseljeni Posavec pa je posredoval izvoz, n. pr. lesa, v njegovo rodno zemljo; avtohtonemu kmetškemu in obrtnemu tržanu se tako v istem stanu pridruži še številčno sicer šibkejši priseljenec in oba skupaj sestavljata gospodarsko vodilnega tržana.

Poleg tržana pa živi v trgu številčno najmočnejša plast kočarjev, ki je gospodarsko odvisna od tržana. To iz volilnih zapisnikov prve polovice XIX. stoletja in davčnega zapisnika iz l. 1600. izhajajočo možnost potrjuje nazorno tudi antropogeografski značaj ljubenskega trškega selišča. Nimamo sicer tukaj prilike podrobno analizirati strukturo Ljubnega, opozorimo pa na dvoje: prvič na trški predel v neposredni bližini župnijske cerkve ter ob cesti proti Lučam; drugič pa na trški predel od župnišča proti Sv. Primožu in pod Rosulami. Prvi od teh predelov je ohranil do danes iz preteklosti svoj pečat kot središče gospodarsko vodilnih tržanov, medtem ko je ves značaj selišča nad župniščem skromnejši ter nas kot tak naravnost sili, da lokaliziramo v tem delu trga, torišča drugega socialnega sloja starega Ljubnega, kočarje. An-

²⁵⁾ Mell A., l. c., 75 ss.

tropogeografska struktura Ljubnega tako do danes potrjuje naše iz arhivalij izvajane podmene o demografskem stanju starega ljubenskega trga. Enako dokazuje tločrt ljubenske katastrake občine gospodarsko aktivnost Ljubencev oh Savinji in Ljubnici, katero nakaznjeta dva »Caprivijeva roga«, ki se zajedata globoko v okolico na levem bregu Savinje in desnem bregu Ljubnice in sta teritorialno omogočala trgu Ljubnemu aktivno lesno in strojarsko obrt.

Po fevdalnem naziranju o upravljanju javnih poslov, ki zadevajo posamezne stanove ali posamezno plast prebivalstva, je mogel voditi posle, ki so bili zvezani s trškim trgovskim ali sejskim položajem, samo človek, ki je bil s tem v neposredni zvezi in za to tudi gospodarsko sposoben, in to je bil posedujoči tržan. Kočarji za to niso prišli v poštev in podobno je bilo prvotno tudi pri soseski. Sosesko so uporabljali in upravljali stari posestniki, ki so imeli do nje pravico kot lastniki določenih radiciranih zemljišč, na kateri je bila soseska vezana. Z razkosavanjem radiciranih posestev, zlasti pa s priseljevanjem okoličanov je pa s časom vzporedno z razvojem trga rastle število tistih, ki niso mogli soseske souporabljati in ki so se radi tega kot stan strnili z nekdanjimi gostači v kočarje. Novi priseljenc je sicer mogel priti do proste uporabe soseske, ako je pridobil zemljišče, s katerim je bila uporaba soseskine zemlje povezana, ali pa, ako se je naselil na soseskino zemlji sami. V obeh slučajih pa je bilo to mogoče samo gospodarsko močnemu priseljencu. Plast tržanov, ki je dejansko izkoriščala soseskino zemljišča, je tudi politično in gospodarsko vodila trg tako, da je pojem trga ostal vse do začetka XIX. stoletja identičen s sosesko, kar najlepše dokazuje zemljiška gosposočina, ko predaje n. pr. Ferderju s posli trškega sodnika tudi upravo soseske. Iz tega soseskinega razmerja do obeh trških plasti je moral nastati v trgu boj med tržani in kočarji, ki se je — najkasneje v 50ih letih XIX. stoletja — končal s tem, da je dodelil 84 ljubenskim posestnikom-tržanom in kočarjem nje souporabo in tako končno razširil soseske pravice tudi na kočarje.

Poleg teh gospodarskih bojev, katerih podrobnosti nam do danes niso poznane, pa so se istočasno pojavljala tudi notranjepolitična trenja med tržani in kočarji, ki so prihajala do izraza pri volitvah trškega sodnika oziroma župana. Pri vsakoletnih volitvah župana je obstajalo pravilo, da so predlagali za župana 3 kandidate ter je od teh določil enega odstopajoči trški sodnik, drugega trški svet in tretjega tržani in kočarji skupno; samo izmed teh treh kandidatov je bilo mogoče voliti novega župana, razen ako je zastopnik zemljiške gosposke predlagal kandidata sam. Trški svet, ki je štel 7 svetnikov ter se sestavljal in izpopolnjeval sam iz vrst tržanov, pa je znal uveljaviti običaj, da je tudi v imenu trškega sodnika predlagal kandidata on sam, tako da sta bila večinoma samo 2 kandidata. Pri volitvah l. 1821. vidimo, da je dobil Matija Janežič od 12 navzočih tržanov 3 in od kočarjev 8, skupaj torej

11 glasov; drugi kandidat Ivan Sušnik je prejel od tržanov 8 in od kočarjev 2, skupaj 10 glasov. Trški pisar je v imenu volilcev in trškega sveta predložil zemljiški in okrajni gospoščini v potrditev Janežiča. Proti temu pa so protestirali tržani,²⁶⁾ češ, da kočarji nimajo individualne volilne pravice. Zemljiška gosposka v Gornjem gradu je radi tega protesta sporočila trgu Ljubnemu, da ne more prej potrditi novega župana, dokler se ne preišče volilna pravica kočarjev; potrebno se ji je zdelo nadalje ugotoviti, ali so kočarji imeli pravico voliti, ker se ni volil predstojnik občine, temveč predstojnik tržanov. Zemljiška gosposka je tu ponovno identificirala tržane in sosesko. Ker pa kočarji niso posedovali nikakib volilnih pisanih pravic, je trški pisar Franc Simonetti 1. marca l. 1821. odgovoril zemljiški gosposki, da so si kočarji že pred leti po krivici lastili volilno pravico in da je že pred desetimi leti pri volitvah navzoči zastopnik okrajne oblasti v Vrbovcu A. J. Mulej nastopil proti individualni volilni pravici kočarjev ter priznal vsem kočarjem skupaj samo eden volilni glas. Nato je zemljiška gosposka dne 16. marca l. 1821. potrdila za župana Ivana Sušnika ter naročila ljubenskemu trškemu magistratu, naj gleda, da ne bodo pri bodočih volitvah volili kočarji drugače, kakor da oddajo vsi po enem svojem zastopniku en sam glas. Ta določba je bila izdana popolnoma v zgoraj omenjenem fevdalnem duhu ter je ostalo kočarjem kot trškemu socialnemu sloju politično poleg oddaje enega kolektivnega glasu pri volitvah samo sodelovanje pri kontroli volitev, katero so kočarji izvajali na ta način, da sta dva njihova zastopnika podpisala, oziroma navadno podkrižala volilni zapisnik.

Za ugotovitev, kdo so tržani in kdo kočarji, so volitve trškega sodnika za l. 1821. važne. Pokažejo nam, da je bil tudi pri aktivni volilni pravici edini odločujoči faktor tisti, ki je imel edini pasivno volilno pravico in ki je s predlaganjem županskih kandidatov ter s sestavljanjem trškega sveta odločeval v trgu politično. To je bil posedujoči tržan, kateri je bil odločilen v krajevni trgovini in obrti, ki je bil največji posestnik in davkoplachevalec in ki je bil tudi solastnik soseske. Radi tega je bil po fevdalnem političnem mišljenju tržan tudi edino sposoben voditi trške posle kakor depozite in sirotinjske zadeve, evidenco o premoženjskem stanju ter oskrbovati imetje soseske. Pojem sosesčana je identičen s pojmom tržana, kakor je tudi oseba izvoljenega trškega sodnika identična z načelnikom soseske. In pojem soseske se začne ločiti od pojma trga z nastajanjem novodobne občine.

Številčno razmerje ljubenskega prebivalstva, v katerem je bila manjša polovica tržanov, pa je porajalo nova notranjepolična trenja v trgu, katera se z uradno določitvijo volilne pravice župana niso zaključila. Ze pred volitvami Sušnika in Janežiča za župana je moral uradni zastopnik ugotoviti nepokorščino ter žalitve, ki jih je doživel odstopajoči župan od trških prebivalcev

²⁶⁾ BAM, gorunjeograjski arhiv, 1821.

(Märktler). Izgleda, da je bila na dnevnem redu uporaba soseskinih pašnikov,²⁷⁾ s katero niso vsi tržani in kočarji soglašali, ter da so baš v zvezi s soseskinimi pašniki poizkušali nezadovoljni tržani okoristiti se z volilno pravico kočarjev, kar pa je preprečil protest drugega dela tržanov. In pet let po reviziji volilne pravice vidimo l. 1826., da volijo ljubenskega župana tudi kočarji, ki s sodelovanjem trškega pisarja tudi dosežejo potrditev individualno od tržanov in kočarjev izvoljenega župana. Proti tej volitvi so tržani protestirali šele po njegovi potrditvi od strani zemljiške in okrajne gosposke. Prošnjo za potrditev novega župana na obe gosposki je trški pisar utemeljeval s tem, da so župana izvolili trški prebivalci, ki skupno nosijo vsa občinska bremena in katerim zato že od davnih časov pripada volilna pravica²⁸⁾; prej pri volitvah samih pa je trški pisar kot zastopnik zemljiške in okrajne gosposčine apeliral na volilce, da volijo novim razmeram potrebno za župana moža, ki bo pismen, in je tako poizkušal odvrniti pozornost tržanov od njih stanovskih interesov k novodobnim npravnim zahtevam, katerim večina tržanov kot nepismena ni odgovarjala. V koliko govori iz teh izvajanj trškega pisarja duh nove liberalne dobe, je težko soditi; dejstvo je sicer, da je misel skupnih bremen in skupnih dolžnosti pri nas visela v predmarčni dobi v zraku, da pa bi iz terjatve splošne volilne pravice in iz odklanjanja obzirov na premoženjsko stanje tržanov vel duh liberalne enakosti, je težko reči ter je verjetneje, da je bila to samo pot, po kateri so kočarji hoteli doseči souporabo soseskinega imetja. Dejstvo pa je, da je borba med tržani in kočarji za souporabljanje soseske povzročila v municipalni podeželski občini v predmarčni dobi dejansko borbo za enako volilno pravico tržanov in kočarjev in to pol stoletja prej, preden začne stopati z istim političnim programom na plan ustavna doba. Žal nam ni znano, kako je motivirala zemljiška gosposka ugoditev pritožbi tržanov proti ponovno nveljavljeni individualni volilni pravici kočarjev. Vidimo pa iz poznejših razmer, da je volitev ostala samo pravica tržanov, da so posedovali kočarji tudi v nadalje samo en sknpen glas, da pa so kočarji, kakor že rečeno, dosegli souporabo soseskinega imetja.

Volilno pravico so imeli torej samo tržani, kočarji pa so v svoji celokupnosti imeli en volilni glas. V volilnem postopanju iz začetka XIX. stoletja vidimo že pozabljeni prvotni²⁹⁾ običaj volitev, ki je po primeri z drugimi trgi obstajal približno v tem, da je odbor tržanov ali trški svet (sedem, mogoče pa tudi več članov) predlagal tri kandidate soseski, ki se je z glasovanjem odločila za enega izmed njih.

²⁷⁾ Arhiv soseske Ljubnega.

²⁸⁾ ... den gesamten ansässigen Märktlern — welche an allen Communitas Lasten und Gaben gemeinschaftlich leiden müssen, und welch jedem derselben altüblich zusteht eine Wahlstimme geben zu dürfen...

²⁹⁾ N. pr. iz Lemberga pri Šmarju pri Jelšah.

Pri razlikovanju tržanov od kočarjev pa ni odločevalo samo osebno pravno stanje posameznika, temveč enako tudi njegovo dejansko posestno stanje. Imamo primere, ko se kočarji koncem XVIII. stoletja (Kramerji) ali v začetku XIX. (Fluderniki) povzpnejo iz kočarjev na položaj tržanov in ko zdrknejo tržani (Žmavci) radi razkosa nja posestva na položaj kočarja. Tržani so na Ljubnem sestavljali in predstavljali gornjo plast prebivalstva, njegov zaključeni vrh, kamor je posameznika dvignilo njegovo gospodarsko stanje in javno mnenje njegovih socialnih sovrstnikov. Tržan je bil samostojen posestnik ali obrtnik, katerega je živil njegov posej, ne da bi rabil gospodarske opore pri drugem. Kočar pa je predstavljal v trgu živečega človeka, kateri je za svoje preživljanje moral delati pri tržanu in bil tako od njega gospodarsko odvisen. Sprejem tega človeka v trško skupnost je bil tudi pravno odvisen od volje tržana, kateri je, kakor vidimo iz samoupravnega reda l. 1792., določal, da-li se sprejme in kdaj se sprejme. Stanovska miselnost gospodarske samostojnosti ali gospodarske odvisnosti pa ni bila doma samo v trgu, temveč jo zlasti od XVIII. stoletja vse bolj pogosto srečavamo tudi na kmetiskem podeželju, kjer nastopa v raznih uradnih seznamih vedno očitnejša diferenciacija med kmetom in kočarjem, katera se izraža v nradni kvalifikaciji kmetije (Hube) in koč (Keusche).

Po tem vpogledu demografske in socialne prilike trga Ljubnega, ki zaradi pomanjkljivega razpoložljivega gradiva ne more podati popolne slike, preidemo na gospodarski položaj Ljubnega v dobi trških privilegijev. Tozadevno nam Gašperjeva listina prikazuje Gornjegrajsko kot izrazito agrarno pokrajino, kjer je trgovina izmenjavala pridelke in izdelke živinoreje: vole, krave, koštrune, prašičke, jagneta, koze, slanino, sir, kože, volno in kožuhe; Sigmundova listina pa govori o pridelkih poljedelstva, o žitu in platnu ter kmetiskem suknu kot pokrajinskih trgovskih predmetih. Po vsem tem se v trgovinskem in gospodarskem pogledu gornjegrajska pokrajina na koncu srednjega veka bistveno ne razlikuje od gospodarskega stanja, kakor smo ga spoznali iz zgodovinskega opisa gornjegrajske gospoščine iz leta 1802., razen v pogledu gospodarskega pomena lesa, ki se je začel uveljavljati šele od XVI. stoletja dalje. Tako je nova gospodarska značilnost Gornjegrajskega v novem veku predelovanje in trgovina z lesom.

Ze imenovani davčni zapisnik gornjegrajske gospoščine iz l. 1600. dokazuje obrt in trgovino z lesom z ljubenskimi žagami na Savinji in Ljubnici, posredno pa tudi s strojarnami na Ljubnici. Razen teh najdemo l. 1600. v Lučah žago nekega Juvana Ključavšeka, na Spodnji Rečici nekega Ahaca Floršarja, v okolici Rečice pri Št. Janžu nekega Matevža Bučaka, Gašperja Tavčerja, Erazma Megliča in nekega Jakoba v Tlaki; istočasno ima v Gornjem gradu na Dreti žago Krištof Cimerman, v okolici, in sicer nad Kropo, pa

sta žagi Jurija Strnada na Vrhu³⁰⁾ in Jurija Repenškega. In 10 let prej, leta 1590., najdemo v seznamu dohodkov gornjegrajske graščine graščinsko žago v Gornjem gradu, ki nosi na leto povprečno po 5 for in je mogoče v zvezi z žagarjem³¹⁾ v urbarju l. 1426. ter graščinsko žago³²⁾ pri Vrbovcu, ki vrže na leto 2 for. Če primerjamo lego žag z mlini, vidimo, da so mlini enakomerno razdeljeni po vsej pokrajini, da so pa žage ležale ali v trgih ali pa v neposredni okolici trgov Gornji grad (3+1), Rečica (4) in Ljubno (9); izjemo tvori samo žaga v Lučah, medtem ko obe dominikalni žagi v Gornjem gradu in Vrbovcu lučko žago kot izjemo samo potrjujeta. Iz topografskega razporeda vseh 19 gornjegrajskih žag vidimo, da jih je na Ljubnem skoraj polovica (9), radi česar je dovoljena trditev, da je bilo Ljubno v času okoli l. 1600. prvo središče gornjegrajske obrti in trgovine z lesom. To dokazuje tudi dejstvo, da imamo l. 1600. edino na Ljubnem zaznamovane posestnike žag, kateri so plačevali desetino od desk, ter da ne najdemo te desetine drugače nikjer na Gornjegrajskem podrobno specificirane in da govori tudi davčni register iz l. 1590. samo sumarno o desetini³³⁾ od splavov in desk. Primerjava z gornjegrajskim urbarjem iz l. 1426. kaže na osamosvojevanje žag in s tem tudi na samostojni razvoj obrti lesa v XVI. stoletju. Ta razvoj se je vršil v manjši meri v režiji gosposčine, predvsem pa je bil zvezan z razvojem trgov in med temi v prvi vrsti z Ljubnim.

Rodbinsko ime Flosar l. 1600. ter desetina od desk, ki je l. 1590. še skupna z desetino od splavov, odpravljena s prosvetljenimi reformami, dokazujeta na prehodu iz XVI. v XVII. stoletje že obstoječe splavarstvo na Savinji in Dreti, katerega obseg in gospodarski pomen za to dobo pa je še nemogoče določiti. Desetina iz splavov in desk je znašala l. 1590. na vsem Gornjegrajskem 70 for ter je kot taka prinašala gosposčini za 20 for več dohodkov kakor desetina od vina, pridelanega na Gornjegrajskem in pod braslovškimi Dobrovljami. Da je bila pokrita vsa domača potreba po lesu, je prirodno, koliko pa se je lesa v tej dobi in pozneje izvozilo po splavih, to mora vsaj zaenkrat ostati nerešeno vprašanje. Pač pa moremo določiti pomen lesne trgovine in obrti za Ljubno samo, kjer je posedoval od vsega prebivalstva povprečno vsak deseti ljubenski dom, oziroma vsak tretji tržan žago. V primeri z gospodarskim pomenom lesa v trgovini in obrti Ljubnega stopijo zato v ozadje štirje strojarji ali usnarji na Ljubnici; in prav tako ne prihajajo v poštev za gospodarsko sliko Ljubnega v novem veku sporadično imenovani

³⁰⁾ Vidimo troje lepih primerov za nastajanje rodbinskih imen: Juvan Ključavšek je Ključavšek iz Juvanja; Jakob v Tlaki še ima tradicionalno topografsko rodbinsko ime, Strnad na Vrhu pa združnje novo osebno rodbinsko ime (Strnad) s tradicionalnim topografskim (Na Vrhu).

³¹⁾ Orožen L., l. c., 313: Symon saagmaster....

³²⁾ BAM, gornjegrajski arhiv: ... Der Saag Schnidtlohn Bey Residenz... Saag Schnidt (Bey Altenburg)...

³³⁾ Der Fless und Flecher Zehendt Ertragt auf ein Jahr gegen dem Andern For 70.

čevljarji in tkalci, katere je pač rodil tržni položaj Ljubnega. Gospodarsko je tako označeno Ljubno v novem veku kot sejmišče visokogorske Savinjske doline, kot prvo središče gornjegrajske obrti in trgovine z lesom in kot središče usnjarstva za svojo okolico.

V gospodarsko stanje trga samega nas uvaja šele poročilo zemljiške gosposčine v zgodovinskem opisu l. 1802., po katerem je imel trg Ljubno l. 1801. 39 for in 56 kr dohodkov ter 19 for izdatkov. Dohodke je trg prejemal od stojnine na sejmih, katero je enako kot Rečica in obratno od Gornjega grada, kjer je stojnino pobirala gosposčina, pobiral trg sam. Primera z dohodki in izdatki Rečice in Gornjega grada kaže, da je bilo Ljubno gospodarsko močnejše od Rečice, a šibkejše od Gornjega grada. V primeri s koncem XVI. stoletja se je do začetka XIX. stoletja razvoj izpremenil v korist Gornjega grada; kajti l. 1600. je plačalo Ljubno več davkov (53 for in 40 kr) ko Gornji grad (48 for in 58 kr) in je moralo biti radi tega gospodarsko za spoznanje močnejše od njega.

Geografski položaj je omogočil na Ljubnem nastoj tržišča; gospodarski in politični trški privilegiji iz XV. stoletja pa so položaj Ljubnega kot tržišča v gornji Savinjski dolini potrdili. Gospodarsko je rastle Ljubno z obveznostjo za vse okoliško prebivalstvo, da mora ljubenski okoliš, to je v prvi vrsti porečje gornje Savinje, prodajati svoje pridelke in izdelke ter kupovati svoje potrebščine — razen v Gornjem gradu — na ljubenskem trgu. V zvezi s tem in poleg tega se je v zgodnjem novem veku Ljubno razvilo v prvo središče gornjegrajske trgovine z lesom. Z gospodarskim razvojem trga sta nastali dve socialni plasti trškega prebivalstva: tržani, predvsem iz starih posestnikov in sosesčanov ter v manjši meri iz priseljencev; kočarji, predvsem iz novih priseljencev, ki so se strnili kot mali agrarci izven soseske in nadalje kot leani delavci s starimi gostači. Politično in gospodarsko so vodili Ljubno tržani, proti katerim so poizkušali kočarji v času, ko izpremenijo prosvetljene reforme tradicionalni politični in gospodarski položaj trga, priti do souporabe soseske in do enake volilne pravice. Prosvetljene reforme začnejo z okrnitvijo trške samouprave, trškega sodstva in gospodarskega trgovskega in obrtnega monopola likvidirati fevdalni trški položaj Ljubnega. Formalno pa se je vzdrževal fevdalni trški red do ureditve občin v ustavni dobi XIX. stoletja.

Ljubno predstavlja primer enega naših zemljiškokogospodstvenih trgov, katerega označujejo politični in gospodarski privilegiji, demografsko razmerje med tržani in kočarji in gospodarsko trgovina s kmetскими pridelki in izdelki, predvsem pa z lesom.

Zusammenfassung.

Der Markt Ljubno.

Im oberen Savinjatale beherrschten seit dem Ende des Mittelalters den Handel die drei grundherrschaftlichen Märkte Gornji grad, Rečica und Ljubno. Der Referent berichtet im vorangehenden Aufsätze über einige auf Ljubno bezugnehmende Probleme und gelangt auf Grund der im Bistumsarchive von Gornji grad und im Marktarchive zu Ljubno sich befindlichen Materialien zu folgenden Ergebnissen:

Der geographischen Lage entsprechend entwickelte sich Ljubno als der von der Natur gegebene Mittelpunkt der Landschaft zum Marktplatze für das gebirgige Quellengebiet der Savinja, was durch die Privilegien des Abtes von Gornji grad Casper im J. 1459 und des Bischofs von Ljubljana Peter im J. 1464 legalisiert und gesetzlich geregelt wurde. Die Grundlage der Marktentwicklung wurde in wirtschaftlicher Hinsicht der Marktzwang für die Umgebung, im Gerichtswesen die niedere Zivil- und Strafgerichtsbarkeit und in der Verwaltung die für den Burgfried übertragene Verwaltung vom grundherrschaftlichen Amte Savinja an den selbstgewählten Marktrichter. Die Reformen der Aufklärung nahmen im J. 1792 dem Markte die Strafgerichtsbarkeit und stellten die gesamte Marktverwaltung unter engere Aufsicht der Grundherrschaft in Gornji grad und Bezirksherrschaft in Vechnovec, wirtschaftlich aber hoben sie im XVIII. Jahrhundert durch Verleihung der Marktrechte an Ortschaften in der Umgebung von Ljubno via facti den Marktzwang auf. Diese Form der Marktautonomie blieb bis zum provisorischen Gemeindegesetze im J. 1849 bestehen. Vor dem josephinischen Zeitalter waren der Markt und die Gemeinde eine organische Einheit, welche sich dann durch die Reformen der Aufklärung und des Konstitutionalismus einerseits zum Markte als offentlichlicher und andererseits zur Gemeinde als privatrechtlicher Institution entwickelte.

Die demographische Lage der Marktbevölkerung wird auf Grund der Steuerträger im XVI. und XVII. Jahrhundert und auf Grund der Teilnehmer bei den Wahlen des Marktrichters im Anfange des XIX. Jahrhunderts auf rund ein Drittel handel- und gewerbetreibende Märktler, ein Drittel Marktbanern und auf ein Drittel Kenschler (das waren hauptsächlich bei den Handel- und Gewerbetreibenden beschäftigte Marktinswohner) bestimmt. Die beiden ersten besitzenden Gruppen entschieden in allen Markt- und Gemeindeangelegenheiten, wogegen sich spätestens seit den Reformen der Aufklärung eine dauernde Opposition seitens der Kenschler geltend machte, die dann im XIX. Jahrhunderte zur Teilnahme der Kenschler am Gemeindebesitze führte.

Wirtschaftlich war Ljubno um das Jahr 1600 der bedeutendste Handelsort des oberen Savinjatales und der Mittelpunkt für dessen Holzhandel. Durch die Lage von Gornji grad am Sitze der Grundherrschaft und somit im politischen Mittelpunkte der Landschaft wurde aber Ljubno in der Neuzeit von Gornji grad überflügelt.

Der Träger der Marktentwicklung von Ljubno war im großen und ganzen der bodenständige Einwohner, dem gegenüber der Eingewanderte eine schwache Minderheit darstellt. Das gilt nicht nur betreffs der Gesamtzahl der Märktler, sondern auch in bezug auf das Verhältnis innerhalb jeder der drei sozialen Klassen des Marktes.

Ljubno parallel ging die Entwicklung der beiden anderen grundherrschaftlichen Märkte Gornji grad und Rečica, wobei aber im einzelnen Abweichungen festzustellen sind.

Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev.

Dr. Anton Breznik.

(Dalje.)

4. Janežičev slovar (nem.-slov. del 1850, slov.-nem. del 1851). Po sestavi je podoben Murkovemu slovarju. Besedni zaklad poteka po večini iz knjižnih virov, iz domačih in drugih slovanskih besednjakov in iz slov. slovstvenih del, ki so nastala med l. 1840.—1850.; ljudskega jezika je v njem malo. Bil pa je Janežič boljši besedotvorec in tudi jezikovno bolj izobražen kot Murko, dasi mu je bil po letih enak (star okoli 22 let), ko je izdal slovar. Kakor Murkov tako je tudi Janežičev slovar nastal po zunanji pobudi.

L. 1848. se je na novo sprožilo vprašanje slovenskega slovarja, ki so ga Slovenci čakali že od Vodnika dalje. Novo ustanovljeno Slov. društvo je že na svoji prvi seji dne 8. junija pod predsedstvom Bleiweisovim sklenilo, da pospeši sočasnim razmeram ustrezajoč besednjak, in se je obrnilo za prispevke na vse izobražence (Nov. 1848, 105, 110). Priprave so se takoj pričele in kmalu je imelo društvo že prispevke od Metelka (Vodnikov rokopis), Cafa, ki je zbiral slovarsko tvarino že nad 14 let (prim. Nov. 1846, 32 sl.) in Ravnikarja (Nov. 1848, 218; istočasno poroča o tem tudi Slovenija 1848, str. 166 itd.). Društvo je poslalo vsem slov. listom prošnjo, v kateri je izrekalo željo, da bi kak rodoljub hotel vse letnike Novic, kak drug Slovenijo, kak drug Drobtniče, še kateri bogate poezije Koseskega itd. pregledati in manj znane besede za besednjak izpisati (Nov. 1849, 92; Slovenija 1849, 174). Oglasilo se je takoj nekaj rodoljubov, ki so bili pripravljene delo prevzeti. A. Skerjanc, kaplan v Kapeli, je naznanil, da bo pregledal Novice (N. 1849, 104). Oparnik, dovršeni pravnik v Ljubljani, je bil pripravljen izpisati Slovenijo (N. 1849, 112; Sl. 1849, 194). Pesnik Cegnar je sporočil, da nabira besede iz Koseskega del (N. 1849, 124). Andrej Likar se je ponudil, da pregleda Vertovčevo Kmetijsko kemijo in Javornikovo Sv. pismo; Jošt Šmerl pa, da boče izpisati Vertovčevo Vinorejo, Malavašičevega Pravega Slovenca in Slov. cerkveni list (N. 1849, 138).

Te živahne priprave so navdušile mladega, tedaj komaj 20 let starega Janežiča, da je sklenil načrt Slov. društva sam uresničiti in je takoj začel naštetje časnike in knjige po tem načrtu izpisovati. Videti je, da se je bal, da ga ne bi kdo z delom prehitel, zato je delal z vso naglico. To je delu škodovalo, po drugi strani pa je imelo tudi dobre nastopke. Brez Janežičevega besednjaka bi ne bile šle nekatere naše besede s Šulekom 1860 v srbohrvaščino in z zbirko Vědecké nazvosloví (1853) v češčino. Vkljub naglici nam je otel veliko besed, ki bi bile v porazgubljenih številkah raznih listov ostale pozabljene.

Vseh listov in knjig ni izpisoval z enako vnemo. Novice je izpisal od

letnika 1846. dalje; prvih treh letnikov, razen pesmi Koseskega v l. 1844.—1845., ni bral. Izpisoval si je le bolj vidne, debelo tiskane besede ali take, pri katerih je bil pristavljen v oklepaju nem. izraz; celotnega besedila ni bral, tako je izpustil več izrazov. Vseh Novic še do danes ni nihče bral. Vse letnike sta pregledala Caf in Zalokar (do svojega časa), toda brala sta jih jako površno. Enako površno kot Janežič si je izpisoval Novice Cigale (1860), ki pa tudi ni bral prvih treh letnikov.

Prvi letniki Novic so imeli tele dobre besede, ki jih ni še nihče zabeležil: črtnik (= svinčnik) N. 1844, 187; deležka (= delnica; delnico smo vzeli iz shr.) N. 1847, 79; dežnikar N. 1845, 8; dvokolnik (= gare) N. 1844, 191; obstrešje N. 1844, 187, kar je rabil Kersnik, Na Žerinjah 1876, 13; vrabci so posedali na obstrešji starega gradiča; smučar (= saninec) N. 1848, 14; strelnica (= pištola) N. 1846, 84 (ima Jan. 1850; toda ker ni vzel v sl. uem. del 1851, ni šlo dalje).

Slovenijo (1848—50) je zelo cenil in jo je izpisal precej natančno. Zdelo se mu je, da mu ta lahko nadomesti Novice teh let, zato je Novice 1848—50 bral še bolj površno kot prejšnje letnike. Tiste besede v Sloveniji, ki jih je prezrl, je pozneje vzel Cigale v svoj slovar. Ker sta brala Slovenijo tudi še Caf in Miklošič, je njen besedni zaklad v naših besednjakih docela vknjižen.

Še slabeje kot Novice je izpisoval druge časnike in nekatere knjige. Precej natančno je bral Vertovčevo Kmet. kemijo (1847) in Slomškovo delo Blashé ino Neshiza. Zelo je cenil Koseskega in ga je precej natančno izpisoval; iz Janežiča so šle potem Koseskega grom-besede v druge slovarje in jih je še Pleteršnik nekaj sprejel, ker ni vedel za njih tvorca. Tako ima še Plet. iz Koseskega: črvadina (N. 1845, 198; iz N. je izpisal Jan. 1850 pod Gewürm; 1851; iz Jan. je prepisal Plet.; Cig. jo je zavrgel; ima tudi še Hubad 4. izd.); gromopočen (N. 1846, 45 iz Pesmi o zvonu, po Schillerjevem: donnerkraehend; iz N. ima Jan. 1850, 1851 in tudi še Hubad 4. izd.); jež (v rečenici: jež in peš = na konju in peš, N. 1844, 201); plam (še beleži Plet. in pristavlja pravilno obliko plamen; N. 1846, 37 in pogosto); pomogljaj (= pomoček) N. 1846, 69; nekaj Koseskega tvorb se je še ohranilo do Hubada, 4. izdaje: porodica (= porodnica, N. 1846, 41) itd. Do Kleinmayra (1874) so prišle pa še vse Koseskega besede, celo tiskovne pomote, n. pr. Jan. 1851: vodka Leitung, Führung (nam.: vodba), enako Kleinmayr. — Obrnilo se je pa po Janežiču tudi nekaj dobrih Koseskega tvorb: iznet (= Auswurf N. 1845, 209); klepèt N. 1845, 201; otès (= omika N. 1847, 1); pazba; prečolniti (N. 1846, 69; morje sim prečolnil, kar je iz N. izpisal Caf in po njem Plet.); zaup.

Iz teh primerov je razvidno, da Janežičev slovar ni ogledalo tedanjega hesednega zaklada pismenega jezika. Mnogo novih tvorb, ki so jih uvedli tedanji slov. časniki ali knjige, ni vzel v slovar, ampak je prepisal izraze iz

drugih slovanskih slovarjev. Tako se rabi že v Novicah 1848, 142 in v Sloveniji 1849, 197 pravilna domača tvorba: poštnina, Janežič pa jo je prezrl in prepisal iz Mažuranića izraz, ki ne ustreza slov. jeziku: poštarina. N. 1848, 209: sesavka, toda Jan. je ni opazil in je prepisal iz Drobniča sbr. obliko: sisaljka. V N. 1848, 214 bi bil lahko bral domačo obliko: grajan, toda Jan. je prepisal iz Mažuranića (ali pa iz Koseskega, ki je tudi prepisoval iz Mažuranića) shr. obliko gradjan. Cigale je v Sl. 1849, 298 naredil lep izraz: častni lok, toda Jan. je prepisal nam. tega iz Drobniča grdo skovanko: slavolok. V Sl. je Mažgon pogosto rabil lepo slov. rečenico: kriva raba, n. pr. 1849, 100, toda Jan. je nam. tega prepisal iz Mažuranića: zla raba, dalje: Sl. 1849, 129: ni hotel svoje zmage krivo rabiti; niso krivo rabili, r. t. 133; Jan. tega nima. Mnogo novih besed, ki so jih naredili časniki, v slovarju ni. V N. 1849, 94; Sl. 1849, 206 se že rabi domišljija, a Jan. je še nima. N. 1849, 2; Sl. 1848, 2: presoja (kritika), Jan. nima; Sl. 1849, 404, 1850, 45: klatovitez (Abenteurer), Jan. nima (Cigale 1860 je dal obliko: klativitez); Sl. 1850, 9: predoblast, Jan. nima.

Iz besed, ki jih je Janežič jemal iz Slovenije in Novic, se dá približno določiti tudi čas, v katerem je bil besednjak tiskan. Nem.-slov. del je bil zaključen 19. dec. 1849., kakor se here v predgovoru, in tiskan najbrž januarja 1850. (prim. Slovenija 1850, str. 25, v dopisu z Dunaja, dne 13. jan.). Pred 1. majem l. 1849. se še ni začel tiskati, ker ima Janežič pod Aufstand besedo vstaja, ki jo je Slovenija prvič zapisala 1. maja: polska vzdiga ali vstaja (str. 139). Pred 11. sept. se ni tiskala črka B, ker je Slovenija šele tega dne prvič imela besedo, ki jo je Jan. vzel v slovar: iz dveh lepenjov (Bögen), str. 292; od tod ima: Bogen (des Papiers) lepénj. Dne 12. okt. so bile že tiskane črke A, B, C, kar dokazujeta izraza zaumen in hliskovod. Dne 12. okt. ima Slovenija prvič: zaumen ali zapopadek (str. 325), toda Jan. te besede v n.-sl. delu nima več; ima jo v sl.-nem. delu: Zaumen Begriff; istega dne ima Slovenija bliskovod (str. 328; iz ravnokar izišle Rohidove Fizike); te besede v n.-sl. delu nima več, ima jo šele v sl.-nem. delu.

Slov.-nem. del nosi v predgovoru datum: 14. okt. 1850.; tega dne je bil morda dokončan rokopis. Toda dotiskana ni hila do tega dne niti polovica besednjaka. Od 29. januarja do septembra 1851. sta priobčevala v Novicah Jakob Volčič »Slovenske besede v Liburnii (Istrii) . . . nabrane«, in neki P—r »besede na kraju Jaderskiga morja nabrane«, od katerih jih je veliko vzel Jan. v sl.-nem. del. Do 29. jan. 1851. je bil besednjak dotiskan do črke O, ker se šele s to črko začenjajo besede, ki jih je Janežič vzel iz te Volčičeve zbirke (prva beseda je: Olita Gedärme, iz Novic 1851, 24: olita das Gedärme). S temi dejstvi se ujema tudi poročilo Novic, ki pišejo dne 16. aprila 1851., str. 77, da je prva polovica slov.-nem. slovarja Janežičevega dokončana in se dohiva v vseh bukvarnicah; zadnja polovica pa da bo kmalu sledila. — Druga polovica besednjaka se je torej tiskala še vse leto 1851.

L. 1850. in 1851. je imel ohilo opravka s sestavo sl.-nem. dela in v tem času ni mogel listov prehirati. Iz Slovenije 1850 ima le izraz: krezulja ein grüner, vom Baume abgebrochener Ast; to je vzel iz Sl. 1850, 36: Krezulja ... od drevesa odlomljene še zelene vejice. Iz Novic 1850 in 1851 nima skoro nič, dasi so prinesle Novice nekatere lepe nove izraze, n. pr. 1850: sprožek (Anlaß, str. 30), posojilnica (44), razplod (60), pretveza (99), nadavina (80). Vzel pa je izraz varovčija, N. 1850, 158 dne 11. sept.: »... na Štajarskim je varovčin varh čez paše, plote, moste itd. . . . Bi po takem ne hilo prav po slovensko »policiji« reči varovčija, varovčijski polizeilich?« Od tu ima Jan. 1851: varovčin Gensdarm, Polizeiwachter; varovčija Gensdarmerie, Polizeiwache, kar se je v sl.-nem. izdajah ohranilo do Hubada, 4. izd.

Tudi iz načina, kako je uporabljal omenjeno Volčičevo in P-rovo zbirko v Novicah 1851, se vidi, da se mu je z delom mudilo. Na str. 24 je priohčil Volčič: šur Korkholz; na str. 34 je pojasnil neki J. K., da je izraz vzet iz italijanščine: suro, toda Jan. je to prezrl. Na str. 135 stoji tiskovna pomota: posotulja eine Bloßfüssige, kar je na str. 158 popravljeno: bosotulja, toda popravka v Novicah Jan. ni opazil in spačenko je pridržal še Kleinmayr 1874. Iz Novic 1851, 135: zavojce Kamaschen je v naglici prepisal: zavojče (!) Kamasche in ta spaka se je vlekla po vseh sl.-nem. izdajah, še Jan.-Hubad, 4. izdaja ima: zavojče, četa Gamasche (!). Besede, ki jih je priohčil Volčič na str. 96, je prezrl (a jih je vzel pozneje v n.-sl. izdajo 1867), opazil pa je zbirko na str. 100, 135 in 158. Ta naglica se pozna v vsem delu.

Večina hesed poteka iz prejšnjih naših besednjakov (Murko, Gutsmaun, Jarnik) in iz slovarjev drugih slovanskih jezikov, iz katerih je prepisal množice nepotrebnih hesed, za katere smo imeli sami dobre izraze, ali pa take, ki se niso v pismenem jeziku nikoli rahile. Večina teh izrazov je ostala v slovarjih in ni šla v življenje. Veliko teh izrazov je v nem.-sl. izdaji l. 1867. opustil; sl.-nem. izdaje pa ni več sam priredil, zato so se vsi ti nepotrebni izrazi prepisovali večinoma še do Jan.-Hubadove poslednje, t. j. 4. izdaje.

Za zgodovino slov. besednega zaklada je važno vprašanje, katere slovanske vire je rabil Janežič. Dasi sta oba dela slovarja izšla po kratkem presledku, se vendar po uporabi virov ločita. Za nem.-sl. del (1850) je rabil Konečnega nem.-češki slovník (1845), Mažuraničev nem.-ilir. hesednjak (1842) ter Isajlovičev nem.-srb. rečnik (1847). Za sl.-nem. del (1851) pa je rabil za češčino Jordanov češ.-nem. slovník (1847), za srbohrv. pa Drobničev ilir.-nem.-ital. rečnik (1846—1849) ter Miklošičev Lexicon linguae slov. veteris dialecti (1850). Pri obeh delih je rabil za ruščino Schmidtov rus.-nem. in nem.-rus. slovar (1844).

Ker je rabil za slov.-nem. del (1851) druge vire kot za nem.-sl. del (1850), ni povsem resnično, kar pravi o besednem zakladu sl.-nem. dela v predgovoru nem.-sl. dela: Der slovenisch-deutsche Theil, der erst mit Hilfe dieses deutsch-slovenischen zusammengestellt

w e r d e n m u 8 t e, und in kürzester Zeit nachfolgen wird (predgovor). Sl.-n. del ni bil sestavljen iz bes. zaklada nem.-sl. dela, ampak veliko besed iz tega dela ni sprejel in je prepisal izraze iz svojih predlog; tako ima n. pr. 1850 pod Gas: sopuh, kar je vzel iz Novic 1848, 215; v sl.-n. delu pa te besede nima, ker je ni našel v svojih predlogah. L. 1850. ima pod Leihhaus posodivnica, l. 1851. nima besede. L. 1850. ima Huld blagovoljnost in pod Huldreich blagovoljen, l. 1851. nima teh besed. L. 1850. ima pod Reactionär nazadnjak, l. 1851. nima te oblike. L. 1850. ima pod Trinkgeld zapitek, l. 1851. nima te besede. Vse to kaže na naglico, s katero je besednjak sestavljal.

Ozrimo se sedaj na slovanske predloge, po katerih je oba dela sestavljal.

Češ č i n o je zajemal iz dveh virov. V nem.-sl. delu je rabil, kakor sem že omenil, Konečnega, šele proti koncu knjige je dobil v roke Jordanov češ.-nem. slovník in je vzel nekaj besed iz njega (od črke S dalje, tako ima n. pr. pod Sonnet češki izraz znělka, kar je dobil pri Jordanu, ker Konečný tega izraza nima). V slov.-nem. delu pa je jemal bes. zaklad iz Jordana. Iz nem.-sl. dela je prenesel le malo čeških besed v sl.-n. del in tako se je zgodilo, da je v tem delu precej drugačen češki bes. zaklad kot v n.-sl. delu.

Da je rabil K o n e č n e g a¹⁾, se dá na prvi pogled izpričati. Po njem je vzel celo naslov in nekaj besed v predgovoru. Naslova se popolnoma ujemata.

Vollständiges
Taschen-Wörterbuch
der
tschechslawischen u. deutschen Sprache.
Von
J. N. Konečný.
Deutsch-tschechslawischer Theil.
Wien 1845

Vollständiges
Taschen-Wörterbuch
der
slowenischen und deutschen Sprache.
Von
Anton Janežič
Deutsch-slowenischer Theil.
Klagenfurt 1850.

Konečnega besedilo je porabil Janežič tudi v predgovoru:

Konečný:

Durch vorliegendes Werk bemühte sich der Verfasser den Bedürfnissen derjenigen, welche ein Wörterbuch der deutschen und tschechslawischen Sprache brauchen, im Gebiete aller Wissenschaften möglichst vollkommen zu entsprechen.

Janežič:

Durch die Herausgabe vorliegenden Taschenwörterbuches bestrebte sich der Verfasser, den Bedürfnissen aller jener, welche sich mit der slowenischen Sprache und Literatur beschäftigen, im Gebiete jeder Wissenschaft nach Möglichkeit zu entsprechen.

Navesti hočem nekaj zgledov, da pokažem, kako je Janežič uporabljal

¹⁾ V Ljubljani ga je dobiti v knjižnici ljublj. bogoslovcev in v slavist. seminarju ljublj. univerze. Ima ga tudi Stud. knjižnica v Mariboru.

Konečnega. Jan. 1850: Erdzunge jezik od[er]. klin zemáljski, iz Konečnega: Erdzunge klín, jazyk zemský. — Jan.: Feldwebel šikovnik; Konečný: Feldwebel šikovník (Jordan nima tega pomena; v sl.-nem. delu 1851 nima te besede). — Jan.: Flinte puška, ročnica (l. 1851. nima te češke besede); Kon.: Flinte ručnice, puška. — Jan.: Furie vsteklica, ljutica (1851 nima nobene teh besed); Kon.: Furie wztekllice, lítice. — Jan.: Grazie lepota, milostenka, milostnica; Konečný ima vse tri izraze v istem redu: Grazie lepota, milostenka, milostnice. — Jan.: Haarnadel vlasnička (v sl.-n. delu 1851 nima); Kon.: Haarnadel wlasnička (Jordan nima). — Jan.: Hysteronproteron mešateljka, Kon.: mišateljka. V 2. izd. nem.-sl. dela 1867 je Jan. to opustil, toda v sl.-nem. delu se je do 4. izdaje ohranila beseda: mešateljka(!). — Jan.: Krokodill ostrovid (Jordan nima tega pomena). — Jan.: Labyrinth blodišče; Kon.: Labyrinth bludiště. V sl.-n. delu 1851 nima; l. 1867. jo je Jan. opustil, toda v sl.-n. delu se je obdržala do 4. izdaje; besedo je sprejel Plet., ne da bi vedel, da je češkega izvora. — Jan.: Leier varito; fig. die alte Leier stara pesen, starodavni kolovrat (v 2. izd. 1867 je vse to opustil); Kon.: Leier wartyto; fig. die alte Leier stará píseň, stárodáwní kolowrat. Ker ima te izraze tudi v sl.-n. delu, so se ohranili do zadnje (4.) izdaje. — Jan.: Pertinentien prinaležitosti, Kon.: Pertinenzien přínáležitost. V sl.-n. delu 1851 se je pripetila tiskovna napaka (prinadležitosti) in to napako je prepisal še Kleinmayr l. 1874. — Jan.: Schauspiel činigra (v sl.-n. delu ima naglas činigra, tako tudi še l. 1874.), Kon.: Schauspiel činohra.

Pri sestavi sl.-nem. dela l. 1851. je rabil J. P. Jordana²⁾: Auplný slowníček českého i německého jazyka (nemški naslov: Vollständiges Taschenwörterbuch der böhmischen und deutschen Sprache... von Dr. J. P. Jordan, Leipzig 1847).

Da je rabil ta slovar, se dá spoznati iz tistih čeških besed, katerih ni v Konečnem, ima pa jih le-ta besednjak (Jordanov slovníček pa se tesno naslanja na Jungmanna, kar se na prvi pogled vidi). Za dokaz bom navedel nekaj značilnih zgledov. Jan. 1851: Bogdal Storch (v n.-sl. delu 1850 nima; tudi Konečný nima), Jordan: Bohdal weißer Storch (enako Jungmann), izraz se je obdržal do Hubadove 4. izdaje. — Jan.: Božnica Tempel (v n.-sl. delu nima), Jordan: Božnice Tempel, od tod v sl.-n. izdajah do Hubada 4. — Jan.: Častka, Anteil, Theilchen, částkovati theilen, Jordan: částka Theil eines Ganzen (Jungmann: ein Theil eines Ganzen), Stück, částkovati theilen; to je ostalo še do Hubadove 4. izdaje.

Veliko čeških izrazov je šlo v nadaljnje izdaje Janežičevega besednjaka, nekaj jih je sprejel tudi Pleteršnik, ker ni poznal virov, iz katerih so prišli do Janežiča. V Pleteršniku so še izrazi: blagomilost die Gnade; Plt. navaja kot vir Cafa, le-ta pa jo je prepisal iz Jan. 1851: Blagomil liebselig

²⁾ Izdajo sem dobil iz muzejske knjižnice v Pragi.

(v n.-sl. delu je nima; tudi Konečny nima), iz Jordana: Blahomily liebselig; od tod Jan.-Hubad l.—4. Iz tega pridevnika je naredil Janežič blagomilost, kar imajo vse sl.-nem. izdaje (l.—4.); — bodak das Bajonnett, Plt. navaja kot vir Zalokarja, le-ta je besedo prepisal iz Jan. 1850 in ta jo ima iz Konečnega: Bajonett bodák; — dostojnik, Pleteršnikov vir: Cigale, Janežič, Caf; v n.-sl. delu 1850 ima Jan.: Offizier dostojnik, iz Konečnega: Offizier důstojnik wo-jenský. V sl.-nem. nima tega pomena, ampak pomen: Würdenträger, kar je dobil iz Jordana; v tem pomenu se je ohranila beseda v vseh sl.-n. izdajah in v Plet.; — grobovnica, hijena; Plet. navaja kot vir Zalokarja in Jan.-Hubada; le-ta sta jo dobila v Jan. 1850: Hyene grobovnica, kar je naredil po Konečnem: Hyäne hrobowlk; Janežič sam je l. 1867. besedo opustil, toda v sl.-n. izdajah se je ohranila do konca in od tod je šla tudi v Plt.; — okatica, piškur; Plt. navaja kot vir Cafa in Cigaleta; besedo je Jan. 1850 prepisal iz Konečnega: Lamprete okatica. V sl.-n. delu je nima, toda v 2. izd. 1867 jo je obdržal, Bartel jo je v 3. izd. pravilno opustil. Iz Jan. ali neposredno iz češčine jo je sprejel Šulek v nem.-hrv. rečnik 1860 in iz njega jo ima Cigale: »nach Šul[ek]«, in od tod po Cafu tudi Plt.; — podslopje der Säulenfuß, vir: Janežič; le-ta je l. 1850. prepisal iz Konečnega: Säulenfuß podslupí; — spodke (Unterhosen) navaja Jan.-Hubad; vzel 1850 iz Konečnega: Hosen spodky.

Iz teh slovarjev je prepisal veliko kulturnih besed, izmed katerih se jih je nekaj splošno sprejelo. Taki češki izrazi so: bajka (stara domača beseda je basen, ki jo zdaj češka izposojenka izpodriva; potrebu-jemo jo pa za izraz posebne pesniške vrste), dosleden, kolek, kolkovati, lepenka, možen (s čimer se izpodriva domač izraz: mogoč), odstraniti (Plt. jo šteje za rus. izposojenko, toda s tem je češki vir izpričan), pobočnik, posadka, pozor (Plt. jo šteje za shr. izposojenko, toda Mažuranič, ki ga je Jan. v n.-sl. delu tako pogosto rabil, nima te besede), prvoten, skladatelj, skoba (domača beseda je: penjača, penja), spevoigra (Jan. je dal obliko: spevigra; pod Singespiel, iz Konečnega: Singespiel zpěwobra, enako pod Oper; Cigale je spremenil obliko v spevoigra), starodaven, stroj, svohodomiseln, svohodomiselnik, tovarna, ustav (institut), vodomet, znamka, živelj (prvina). Nekaj čeških besed je dobil pri Mažuraniču, ki ima veliko slovanskih izposojenk, n. pr. količnik (pod Quotient, Konečny ima tu drugačno besedo: kolikatnik; Mažur. ima izraz iz Jungmanna: količnjik), naslov (pod Aufschrift in Titel; Konečny nima).

Srbobrvsaščinu je zajemal iz treh besednjakov: pri sestavi n.-sl. dela (1850) je rabil Mažuraniča ter nem.-srb. rečnik Isajlovičev; pri sestavi sl.-n. dela (1851) je rabil Drobničev rečnik.

Mažuranič-Užarevičev nem.-ilir. rečnik, Zagreb 1842 (navajam ga s kratico: Mažuranič) mu je poleg Murka služil za nem. podlago. Po njem je sestavil večino nem. in slov. besedišča; iz njega je vzel ne le veliko srbsko-

brvatskih, ampak tudi čeških in ruskih besed, n. pr. biten (1850, pod We-sentlich, enako Mažuranič; vzeto iz češč., prim. Maretič, Jezični savjetnik, 1924, 4); činovnik (iz rušč., Maretič r. t. 9), obrazovati (iz rušč., Maretič 73), odvažen (pod Entschlossen, rusko, Maretič 76), opasen (rusko, Maretič 78), podanik (rusko ali češko, Maretič 89) itd.; izrazov, ki se niso splošno spre-jeli, tu ne navajam.

Naj pokažem na nekaterih zgledih, kako je po Mažuraniču prirejal nem. in slov. besedišče.

Nem.-sl. del (1850): Böse húd, hudóben, zloben, jezen, togóten [to ima iz M u r k a]; zločest, opak; böse machen razsèrditi, razljutiti, razjariti [to ima iz M a ž u r a n i č a]. — Erfolg naslèdek, poslèdek, nastópek, izid [to ima iz Murka], uspèh, konec, sverha [to ima iz Mažuraniča]. — Führen, (Jemand's Bewegung lenken) voditi, vižati, ravnati [Murko: dessen Bewegung leiten vi-sbati, voditi, ravnati], rokovoditi [to iz Isajloviča rukovoditi]; (mittelst eines Fuhrwerkes oder Fahrzeuges) voziti, peljati, vesti [iz Murka: vermittelt eines Fuhrwerkes oder Fahrzeuges vositi, peljati, auch vesti]; (Waaren führen) ter-žiti, trgovati, kupčovati s čem [po Murku in Mažuraniču]; (verwalten) voditi, ravnati, opravljati [iz Mažuraniča: verwalten voditi, ravnati, upravljati]; das Wort führen govoriti, govornik biti [iz Mažur.: das Wort führen govoriti, govornik biti]; einen Namen führen ime imèti [iz Mažur.: einen Namen führen imat ime]; zu Gemütbe führen opomeniti kogar [iz Mažur.: einem etwas zu Gemütbe führen opomenut koga]; hinter das Licht führen prevariti [iz Ma-žur.: hinter das Licht führen prevariti] itd.

Němačko-srbskij rěčnikъ, Beograd 1847 (sestavil, kakor je dokazal Vladoje Dukat v Radu Jugoslav. akademije 257, str. 131, Dimitrij Isajlovič) je uporabljal Janežič bolj malo; da pa ga je rabil, se da na-tančno dokazati, n. pr. Jan. 1850: Febe běla (sibirska) veverica, Isajlovič 1847: Фебе бела (сибирска) веверица; te označbe nima noben drug besed-njak, ki je bil Janežiču na uporabo. — Horizont zrenik, Isajlovič: Horizont зрѣнникъ; tega izraza nimajo drugi besednjaki.

V sl.-nem. delu (1851) je močno uporabljal Jos. Drobniča Ilirsko-němačko-italijanski rěčnik, ki je začel izhajati na Dunaju v snopičih l. 1846. (Novice 1846, 188 t. j. 25. nov. poročajo, da je izšel l. zvezek na 10 polah, do izraza: naspavati se) in je bil dotiskan na koncu leta 1849. (Slovenija 1850, 26 t. j. 22. januarja, poroča: Ravno je na Dunaju ilirsko-nemški rěčnik Drob-niča na svitlo prišel. Dne 30. okt. 1849 poroča Sl. 1849, 348: Drobničev be-sednjak ... (je) zdaj že pri bukvozevu.)

V tem delu je sprejel še več srbsko-hrvatskih besed kot v prvem. To je bilo čisto po željah tedanjih dopisnikov Slovenije in Novic (Ma-cuna, M. Majarja, Einšpielerja itd.). Dopisnik iz Gorice, ki je pod znakom zvezdice nad polkrogom (*) pisal tebtne članke v Sloveniji, je to od novega besednjaka naravnost zahteval. Dne 22. junija 1849 piše v Sloveniji, str. 198

pod naslovom »Novi slovenski besednik«, da je treba, da novi besednjak »poda roko Jugoslavjanam . . . mi moramo ž njimi enak jezik imeti . . . Vam, ki novi besednik zložite, tiče en korak naprej storiti (t. j. ne le vse slovenske dialekte v en jezik stopiti, ampak) morate serčno v zakladnico jugoslavjanskega slovstva segniti . . . Ne vstrašite se tudi kaki čisti slovenski besedi, kar je mogoče tudi hervaške al serbske synonyma perstaviti. Kmalo bodo te domačo pravico (Bürgerrecht) dobile, mi homo kmalo jugoslavjanski pisali misleč, de slovenski pišemo . . . nam Primorcam je vse eno, če si moramo kako neznano besedo v glavo zabiti, vzamite jo al od Korošca, al od Štajerca al od Horvata . . . Zložite tedaj holj slavenski ko slovenski besednik . . . Tako se homo Jugoslavjanam bližali«. Da so morale take besede Janežiča, ki je Slovenijo l. 1849. pazljivo bral, za ilirščino navdušiti, je umevno. Storil je res en korak naprej, prav po želji tega dopisnika, in je »pristavil« veliko srbskohrv. besed, ki jih je večkrat zaznamoval z znakom (i), t. j. ilirsko. Poleg ilirskih besed ima iz Drobniča tudi precej cerkvenoslovanskih in ruskih besed, tako da ni mogoče vedeti, katere cerkvenoslovanske besede je vzel iz Drobniča in katere iz Miklošiča ali katere ruske je vzel iz Schmidta in katere iz Drobniča.

Ta Janežičev slovar je prinesel toliko ilirskih besed, kakor ne prej ne pozneje noben drug slovar. Tu hočem našteti samo tiste, ki so se splošno sprejele, in tiste, ki jih je brez razloga sprejel Pleteršnik, ker ni vedel za njihov vir. Te besede so: bakrorez, beležnik, carina (Plt. navaja strsl. vir poleg shr.; toda Jan. je 1850 vzel iz Mažuranića pod Veraccisen in 1851 iz Drobniča; tujka col se je še dolgo rabila, šele z l. 1882. je začel pisati SN (prvič št. 49) carina), čaroben, čestitati (stari domači izraz: srečo vzdati, dobro vzdati se je čisto pozabil; živi samo še v otročjem govoru: srečo dati), diven (Plt. navaja strsl. vir poleg shr.; toda Jan. 1851 je vzel iz Drobniča), dohaviti (domača rečenica: zalagati koga s čim je že kar pozabljena), dragocen (Plt. navaja rus. vir, toda Jan. 1850 je vzel iz Mažuranića), imendan (1851 iz Drob.; domač izraz je g o d, ki ga shr. nima), izpit, izposlovati (Plt. navaja Čafa kot vir, toda Jan. 1851 je vzel iz Drobniča), izvestje, izvesten (Plt. navaja druge viře, toda Jan. 1851 vzel iz Drobniča, izvora je rusk.), jadikovati (1850, v 2. izd. 1867 je to opustil), jamčiti (1850, v 2. izd. 1867 je to opustil), kolovodja, komad (1850, toda l. 1867. opustil; ta izposojenka grškega izvora bo kmalu izpodrinila domač izraz: kósa), kovčeg (1851), krivda (1850 pod Unrecht), krut, licemerec (s čimer se izpodriva naš izraz binavec), lutka (1851 iz Drobniča), menica, motriti (1850; l. 1867. opustil; s to izposojenko se odriva domač izraz opazovati, ki ga shr. nima), nahaviti (s čimer se izpodriva domača beseda omisliti, nakupiti), nagrada (iz Mažur.; ruskega izvora; domač izraz: darilo), nakit (domač izraz lišp bo kmalu pozabljen), naraščaj (1851 iz Drob.; domača beseda je zarod, ki je shr. nima), neumoren (1851 iz Drob.; domač izraz neutruden, dljiv se že opušča), nevešč (domač izraz je neizveden, če-

esar shr. nima), obala (domači breg, ki ga rabi tudi ruščina v tem pomenu, je zdaj samo še pri reki, medtem ko je bil prej pri morju, n. pr. Slovenija 1849, 45: Dalmatinski bregi), obelodaniti, objaviti, odmor (1850 pod Rast; ta izposojenka nam izpodriva izraze oddih, premolk, presledek, ki jih nima srbohrvaščina; v novejšem času nam bo vzela še naše počitnice, katcrih srbohrv. tudi nima; za božični, velikonočni ali drugi šolski odmor je slov. = počitnice), ogorčiti (1851 iz Drob.; slov. je razsrditi, razkačiti, česar nima srbhrv.), označiti, posledica (s čimer se nadomešča naš nasledek in stari nastopek), pošiljka, povod (ki je že čisto izpodrinil slov. priliko in se pogosto napačno rabi v pomenu vzrok; izvora je rusk.), pravec (1851), pretvoriti, prezirati (1851, s čimer se nadomešča slov. izraz zaničevati), prizor, pročelje (1851 iz Drob.), propalica (1851 iz Drob., s čimer se je pozabil naš izprijenec, propal = sl. izprijen), razstanek (sl. ločitev, slovo, česar nima srbhrv.), služkinja (domača beseda krščenica se je že pozabila, dekla bo tudi kmalu pozabljena), smisel (s čimer se izpodrivata domača izraza: čut in pomen), smotren (1851 iz Drob.), stas (sl. rast, postava), svod (1850 Wölbung, ki izpodriva naš obok), štediti, ukras, umotvor, uteha (1851 iz Drob., slov. je tolažba), verozakon (= verouk), vetrenjak (sl. omahljivec), vlasulja, vpliv, vsled (sl. zaradi), zavod (v pomenu institut), živahen, žrtvovati, žrtvenik (sl. darovati, darilnik).

Janežič je v 2. izdaji n.-sl. dela (1867) večino nepotrebnih ilirskih in drugih izposojenk zavrgel, sl.-n. dela pa ni več sam izdal, in tako so nekritični prireditelji vse te izposojenke prepisavali dalje. Nekaj takih besed je prišlo celo v *P l e t e r š n i k a*. ker ni vedel, od kod so jih dobili njegovi nabiralci. *Pleteršnik* še navaja: davorija iz Cafove zbirke, Zore itd.; *Plt.* razlaga: po imenu Davor = Mars; oboje je Jan. 1851 prepisal iz Drobniča: Davorija Kriegslied; Davor ein Kriegsgott bei den alten Slaven, Drobnič: Davoria Kriegslied; Davor ein Kriegsgott bei den alten Slaven. — hodnica (= hodišče), vzel 1850 iz Mažuranića; — navestiti (= naznaniti, oznaniti), Jan. 1851 prepisal iz Drobniča; — odsebnica (1850 iz Mažuranića pod Leibstuhl); — utvora (*Plt.* navaja Zalokarja, le-ta je prepisal iz Jan. 1851, ki ima iz Drobniča: Utvora Einbildung, Gespenst).

Nekaterim Mažuranićevim in Drobničevim izrazom je dal novo obliko in so se v tej obliki sprejele pri nas in nekatere celo pri Srbih in Hrvatih. Mažuranić ima obliko: inostrana, iz te oblike žen. spola je naredil Jan. 1850 inostranstvo, kar se je splošno sprejelo in šlo po Šulekovem nem.-hrv. besednjaku l. 1860. tudi v srbohrvaščino; — Mažuranić ima obliko: razmer (kar je vzeto iz rus. rozměr ali češ. rozměr), Jan. 1850 je naredil iz tega: razmera, l. 1851. pa: razmerje; — iz Mažuranovićeve oblike leposlovstvo je naredil: leposlovje; — na podlagi ruske besede nadziratelъ je naredil obliko n a d z o r n i k, ki so jo sprejeli v *Jurid.-polit. terminologijo* 1853 in je šla po Šuleku v vse srbhrv. besednjake in se je pri Srbih in Hrva-

tili splošno sprejela. — Iz oblike: velmoža (žen. sp., magnat, iz korena: moč, morem), ki jo je našel pri Drobniču, je naredil obliko: velmož (napačno naslonivši se na — mož, kar je iz kor. maž —), ki se je pa kljub temu splošno sprejela.

Katere ruske besede je sprejel iz Mažuranića, Isajlovića, Drobniča in katere iz nem.-rusk. in rusk.-nem. slovarja Schmidtovega iz l. 1844., se ne dá dognati. Gotovo pa je, da je rabil tudi Schmidtov slovar, ker nekaterih ruskih besed nima noben drug slovar. V sl.-n. delu ima suslik (Zieselmanns), kar je mogel dobiti le pri Schmidt.

Miklošičev Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti z letnico 1850 je prišel na svetlo 15. dec. 1849 (Slovenija 1849, 368). Janežič ga je v sl.-n. delu 1851 nekoliko uporabljal. Iz njega je vzel obliko bager, Purpur in bagrenica Purpurmantel; v n.-sl. delu 1850 je imel še rusko obliko bagor in bagranica, ki ju je prepisal iz Murka in le-ta iz Heyma. — Iz Miklošiča ali pa iz Schmidta ima: kramola Aufstand, Auflauf; v n.-sl. delu še nima te besede. — Gotovo je, da je vzel iz njega: sad v pomenu rastlina, tu piše: Sad Frucht; (altslov.) Pflanze; (i.) Pflanzung. Poslednji izraz je vzel iz Drobniča, ki ima: Sad neue Pflanzung; starosloven. pomen ima iz Miklošiča: cagъ planta.

Nekaj srbskohrvatskih besed je vzel iz knjige: Obći zagrebački Kalendar za godinu 1846. Na koncu koledarja je na dveh straneh zbirka manj znanih besed; od tod je vzel Janežič l. 1850.: četnik Major, pečatnik Kanzler, perovodja Concipist (nem. izraz priča, da je besedo vzel tukaj, ne pa iz Slovenije 1849, 139, kjer jo je rabil Einspieler in ji pristavil v oklepaj nem. izraz Schriftführer), redarstvo Polizei. V razpravi: Vpliv slov. slovarjev na srbskohrvatske (ČJKZ, VIII. 1931, str. 31 sl.) sem pisal, da so besede knjigovodja, modroslovec, perovodja, redarstvo, umoslovje, zapisnik šle iz slov. v srbohrvaščino, toda vse te izraze je imel le-ta Kalendar že l. 1846. Na str. 43 r. t. sem rekel, da je tudi shr. oblika kalendar izšla iz slovenščine. Nastala je morda res po slov. vplivu. Imenovani Obći zagreb. Kalendar se je tako imenoval l. 1846. in 1847.; toda l. 1848. ima že obliko koledar (in tako tudi 1849, 1850 itd.), morda je obliko spremenil zaradi Novic, ki so l. 1846., 116 o knjigi poročale in zapisale: »kér je ta knjiga tudi nekako taki kalendar ali koledar, kér okoli noviga leta perpoje, zat6 jo prav tako kerstimo«. Našel sem pa na novo nekaj slov. izrazov, ki so šli v srbohrvaščino; ti so: kitica Strophe. V tem pomenu se prvič nahaja v Novicah 1863, 346 (dalje še N. 1864, 47; 1865, 3 itd; od tod je vzel Jan. n.-sl. del 1867; iz njega je vzel Filipovič 1869, od tod Šulek v Rječ. znanstv. naziva 1874; iz njega ima Ak. Rječnik, kjer Budmani napačno misli: »Ima takovo značenje i arapska riječ qit'a (tur. qyta), ali je jamačno kitica dobila ovo značenje po predašnjemu«, iz pomena klasje, venec; — na g i b v pomenu Neigung, Inklination, ARj ima iz Šuleka Rj. zn. naz. 1874 in le-ta iz Jan. 1867 Inklination nagib in Cigale Neigung; — na p r e d n j a k.

besedo je naredil Levstik v Napreju 1863, 282, od tod jo je vzel Jan. 1867 in iz njega Filipović v n.-hrv. bes. 1869—70 Fortschrittsmann; iz njega ima tudi Ristić-Kangrga, Encikl. nem.-srpsko brv. rečnik 1936 pod Fortschrittsmann; ARj. nima; — n a r o d n j a k, besedo v tem pomenu prvič beremo v Nov. 1861, 225, od tod jo je vzel Jan. 1867 pod Nazionale, od tod Filipović 1869—70, ARj. nima; — p o d o k n i c a, besedo naredil Levstik v Napreju 1863, najbrž po Cigaletovi razlagi pod Serenade: petje pod oknom; iz Napreja jo ima Jan. 1867; iz slov. časnikov je šla tudi v hrv., ARj. piše: Noviji književnici upotrebjavaju riječ podoknica u značenju: pjesma, koja se kome pjeva pod oknom, a može značiti i muziku pod čijim oknom; — u s t a n o v a v pomenu Stiftung; v tem pomenu jo je prvič rabil Einspieler v Sloveniji 1849, 341, od tod vzel Jan. 1851; po Šuleku, Filipoviću je šla v srbobrv. besednjake.

Kako besedo je vzel tudi iz brvatskih pisateljev, tako n. pr. žalostinka (iz Preradovićevih Prvencev 1846), izmišljotina; morda še kako drugo besedo.

N e k a j d o b r i h b e s e d j e s a m n a r e d i l, n. pr. božičnica (=božično drevo), brizgalnica, domotožnost (pozneje se je udomačila oblika: domotožje), glasilka, glaskovati lautieren, kovina, nasprotje (= kontrast), ničla, oblačilnica, obnova, odstotek, oklepaj, pivni papir, pločevina, ploskača (= granata), polenovka, poljuden, rastlinjak, svinčnik, svetilka, vžigalica, zavarovalnica in še nekaj takib, ki se niso udomačile.

Janežičevega besednjaka so željno čakali. Dne 21. novembra 1849 piše Bleiweis v Novicab, da »... imamo že več dobrih slovnice, — b e s e d n j a k o v (podčrtal Bleiw.) ... nam pa še zmirej manjka, kér razun hvale vredniga Murkotoviga dosihmal nobeniga večiga besednjaka vsi Slovenci skupej nimamo. De bi pač zamogel obljubljeni kmalo na svitlo priti!« (str. 205). Slovenija poroča 1850 v dopisu z Dunaja 13. jan.: Slišimo tukaj, da bode nemško-slovenski slovník g. Janežiča z mescom Januarjem gotov (str. 25). Dne 19. marca pa piše: Te dni smo dobili Janežičev nem.-slov. slovar. Moramo reči, da je izverstno delo, ki vse druge, kolikor jih je do zdaj natisnjenih, veliko preseže (str. 91). Enako ga hvalijo Novice, da je popoln in dober novi slovar (N. 1850, 58; 3. apr.).

Novi besednjak je začel takoj vplivati; rabili so ga pogosto sotrudniki Novic in drugib listov. To se vidi iz novib izrazov, ki so jih dobili v Janežiču. Dne 12. jun. rabijo Novice že zavod v pomenu Anstalt (1850, 98), kar je imel Janežič. Na str. 124 je že: zapitek (Trinkgeld), kar je vzeto iz Janežiča pod Trinkgeld. Na str. 169: prizor, kar je vzeto iz Jan. pod Scene itd. Po njem so segali zlasti sestavljavci poljudno znanstvenih del in prvi pripovedniki (Jeriša, Mencinger, S. Jenko, Jurčič itd.).

(Dalje.)

Zusammenfassung.

Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher (Fortsetzung). Der Verfasser untersucht in dieser Nummer, die Quellen zum deutsch-slov. (1850) und slov.-deutschen (1851) Wörterbuche von A. Janežič.

Izvestja.

Ob Režekovi knjigi o Rogaški Slatini.

Leta 1931. je ustanovil dr. Adolf Režek, asistent v zavodu za farmakologijo in toksikologijo medicinske fakultete v Zagrebu, v Rogaški Slatini zdraviliški kemijski laboratorij, prvega te vrste v Jugoslaviji. Baval se je od tega časa mnogo s preiskavanjem rogaških vrelcev ter je napisal o teh svojih analizah več razprav. Zavedajoč se dejstva, da spoznavanje preteklosti zdravilišča in njegovih vrelcev olajšnje tudi rešitev problemov sedanjosti in prihodnosti, je razširil avtor svoja raziskovanja na zgodovinsko polje. Prvo zgodovinsko študijo o Rogaški Slatini je priobčil že leta 1932. Lani je v obsežnem delu¹⁾ zbral vso dosedanje literaturo in arhivalne podatke o Rogaški Slatini, kritično ocenil dosedanje analize ter napisal zgodovino posameznih vrelcev in vseh vprašanj, ki so z njimi v zvezi.

Zgodovino zdravilišča deli avtor na pet dob. Prva doba sega od prvih poročil o mineralnih izvirih do l. 1685., ko je bilo objavljeno prvo tiskano delo o Rogaški Slatini, druga do l. 1803., ko preidejo vrelci v posest štajerskih deželnih stanov, tretja do l. 1908., ko so glavne vrelce na novo zajeli, četrta do l. 1918., ko je postalo zdravilišče last jugoslovanske države, peta končno od l. 1918. do danes.

Kedaj so začeli uporabljati vodo za zdravilne namene, ni popolnoma jasno, brez dvoma pa se je godilo to že v 16. stoletju, kajti iz tega časa je že obranjena prva analiza L. Thurneysserja. Thurneysser (1530.—1596.) je bil znan lekarnar in zdravnik, paracelst in alkimist. On je prvi kemik, ki je sistematsko analiziral razne mineralne vode v Evropi. Njegovih izsledkov seveda ne smemo meriti z merilom današnjih kemičnih metod, kajti velike mojstre kemične analize nam je prišlo šele 19. stoletje.

Thurneysser je bil Paracelsov nčenec. Glede kemičnih elementov sta se oba držala v glavnem še nazorov arabskega učenjaka Geberja. Menili so tedaj, da kovine niso elementi, ampak da obstajajo iz mešanice različnih množin istih prasnovi (elementov). Glavni dve prasnovi sta sulfur in mercurius, toda nekako bolj »duševna« in prečiščena elementa, kot si jih mi danes predstavljamo v žveplu in živem srebru. Merkur je bil nerazrušljivi del kovin, ki jim daje kovinski svit in razteznost, sulfur razkrojljivi del, ki daje kovinam premenljivost in barvo. Tako obstaja po Geberju zlato skoraj iz najčistejšega merkurija, kositer pa iz velikega dela nečistega sulfurja in male množine nečistega merkurija. Poleg sulfurja in merkurija so smatrali za sestavino kovin tudi še »sal«. Ta naziranja so ostala v veljavi do sreda 18. stoletja.

Za svoje analize mineralnih vod je rabil Thurneysser »menzuro«, t. j. posodo, ki je vsebovala pol funta čiste vode. To menzuro je napolnil z mineralno vodo in tehtal. Iz večje teže, katero je kazala posoda v primeri s težo, katero je imela, če je bila napolnjena le z navadno vodo, je sklepal na množino raztopljenih mineralnih snovi. Vodo je do suhega prekapal (izdestiliriral) ter dognal suhi ostanek, torej množino trdih mineralnih anovi. Ta zaostanek je na novo raztopil ter prepustil kristalizaciji. Kristale je žaril in po žarenju tehtal. Kar se je izgubilo med žarenjem, je imenoval »nitrum«. Tekočino, ki je ostala od kristalizacije, je izpareval do suhega, žaril in zopet raztopil. Del, ki se ni hotel topiti, je bil »plumbum«, kar je med žarenjem postalo modro, je bilo srebro ali zlato, kar je postalo rdeče, je bil »vitriol«, kar ni hotelo kristalizirati, je bilo »sal« ali »sulfur«.

¹⁾ Dr. Adolf Režek: Iz prošlosti vrela mineralnih voda Rogaške Slatine. 1937. Rogaška Slatina. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. Založila uprava zdravilišča Rogaška Slatina. Cena 30 din.

Četudi Thurneysser ne imenuje Rogaške Slatine z njenim današnjim imenom, ampak govori le o kislelem vrelcu blizu Ptuja in Celja, vendar ni dvoma, da je mislil na Rogaško Slatino. Pa če bi se njegovi podatki nanašali tudi na kateri koli drugi mineralni vrelce blizu Ptuja in Celja, ne bi to nič spremenilo na dejstvu, da je Thurneysserjeva analiza prva znana analiza vrelca iz naših krajev in zato za nas na vsak način zanimiva. Ker je Thurneysserja poslal njegov pokrovitelj, avstrijski nadvojvoda Ferdinand, na dolga potovanja (1555.—1569.), ni izključeno, da je prišel sam v naše kraje. Ali pa mu je zdravnik ali lekarnar iz naših krajev poslal rogaško-slatinsko vodo za analizo.

Znani dunajski zdravnik dr. Sorbait je prvi, ki rabi l. 1680. izraz »acidulae roitschenses«. Bil je tudi prvi, ki je rogaško vodo prinesel na Dunaj ter tam z njo zdravil bolnike. Pridobil si je s tem mnogo izkušenj o učinkovitosti te vode ter je prvi napisal večji članek o njej v svojem delu »Praxis medica«. V Gradec pa je dal prinašati vodo graški deželni fizik B. Wagner. Dolga leta je zdravil z njo bolnike v graški bolnici ter je opazoval delovanje vode na razne bolezni. O teh svojih izkušnjah je pisмено poročal dr. Gründel v Maribor. Pa tudi Gründel sam je imel mnogo izkušenj o delovanju rogaške vode, ker so jo tedaj mnogo rabili bolniki v Mariboru in Ptuju. Vsi so jo morali piti doma, ker v Rogaški Slatini tedaj še ni bilo nobenega poslopja za stanovanje in lečenje bolnikov. Knjiga »Roitschocrene«, ki jo je napisal dr. Gründel, je bilo prvo delo, ki se havi izključno z Rogaško Slatino. Zaradi tega, pa tudi ker je Gründel bil mariborski deželni fizik, je knjiga za nas posebno zanimiva. Latinska izdaja »Roitschocrene« je izšla l. 1685. na Dunaju, nemška dve leti pozneje. En izvod latinske izdaje hrani tudi Študijska knjižnica v Mariboru. Gründel je prvi preiskovalec rogaških mineralnih vod, o katerem vemo gotovo, da je obiskal vrelce sam ter tam bival z namenom, da jih preišče.

Latinska izdaja »Roitschocrene« ima 283 strani, razdeljenih na 48 poglavij. Nekaj več ko četrtina knjige se havi s kemijo, ostali del pa z medicinskimi vprašanji rogaške vode. Dr. Gründel je dokazal s tedaj mogočimi znanstvenimi sredstvi naslednje sestavine vode: železo, vitriol (železni sulfat), sulfur (žveplo), nitrum (saliter), sal commune (natrijev klorid), sledove galuna ter kisle in alkalične soli. Za ugotovitev železa so mu služile v prah zdrobljene viške, ki dajo z železno raztopino temno barvo in katere je že Paracelsus rabil za ta namen. Ko je polil snhi ostanek vode s kislino (spiritus sulfuris), je opazil šumenje. Toda vzrok tega pojava, ogljikova kislina, mu še ni bil znan. V nasprotju z drugimi preiskovalci mineralnih vod je amatral Gründel na podlagi svojih poskusov, da so v rogaški vodi tudi alkaliije. Te je dokazal z reagensom iz rdečih rož ali vijolic, ki so v mineralni vodi pozelenele. Alkalične in kisle soli je razločeval tudi po obliki kristalov, kar je »znano že vsakemu lekarnškemu vajencu«. Nitrum je pridohil iz rogaške vode na isti način, kakor so ga lekarnarji po Mynsichtovem predpisu pripravljali v svojem laboratoriju. Da so v rogaški vodi raztopljene soli »salia fixa«, torej trde soli, ne pa hlapljive (volatilia et spirituosae), sklepa iz tega, ker je rogaška voda težja ko voda iz Drave ali voda iz mariborskih studencev. Danes bi rekli, da ima večjo specifično težo. Gründel je pregledal in analiziral tudi prst in kamenje v okolici vrelca ter je našel, da vsebujejo mnoge snovi, ki jih vsebuje voda. Našel je neki studenec v bližini mineralnega izvira z imenom Ariaviza (rjavica) v vsaki istega člena. Ta izvir je bil, kakor že ime pove, rjasto-rdeč od železnega oksida, ki se je izločal okoli vrelca, kar je Gründel zopet dokazal z omenjeno reakcijo. Tudi galun je našel v teh kamnih, kar mu je naravno, ker se da iz prsti (terra sigillata) in žveplene kislina izdelati tudi umetni galun. Knjižno sol je dokazal s srebrom, katerega je raztopil v aqua fortis, torej podobno, kakor še danes dokazujemo kloride.

V uvodu navaja Gründel okoli 150 imen raznih avtorjev, na katerih dela se

v knjigi eklicuje. Že ta seznam sam je za nas zanimiv, ker nam pove, v katerih strokovnih delih je marihorski zdravnik pri svojem trudapolnem preiskavanju iskal odgovora na razna nerešena vprašanja in katere kemične in terapevtske znanstvenike so tedaj smatrali pri nas za merodajne. Med temi najdemo stare grške, rimske in arabske avtoritete, kakor Aristotela, Dioskorida, Hipokrata, Kornelija Celsa, Plinija, Galena, Mezueja in Rhazesa. Ne manjkajo pa tudi oznanjevalec nove dobe, Theophrastus Paracelsus, in njegovi hojeviti pristaši in učenci: Thurncysser, Querquetanus, Oswald Croll, Winther Andernačan in znani botaniki Konrad Gesner, Tabernaemontanus, goriški zdravnik Mathiolus in končno Rondelet, lekarnar in profesor na univerzi v Montpellierju. Večina avtorjev, alkemistov, zdravnikov in lekarnarjev, ki jih Gründel navaja, pa je živel v 17. stoletju, n. pr. Burrrhus, Dobrženski z Črneho mostu, Glauber, Grünling, Helmont, Minderer, Mynsicht, Röverius, Rolfink, Angelus Sala, Daniel Sennert, Sylvius de le Boë, Digby, Jüngken, Poterus, Schröder in Johann Zwelffer. Vidimo torej, da je bila sodobna strokovna literatura Gründelu dohro znana.

17. stoletje imenujemo stoletje jatrokemije ali farmacevtske kemije. Paracelsovi kemični preparati, tinkture in ekstrakti so si počasi priborili celo prostorček v uradni farmakopejah. Paracelsovi čistilci in njegovi nasprotniki so postali zmernejši. Prvi so uvideli, da so poleg kemičnih zdravil še tudi druga važna terapevtska sredstva, drugi pa so spoznali vrednost in važnost mnogih kemičnih zdravil. Iz izsledkov »starih« in »novih« so si prizadevali znanstveniki tega stoletja izbrati to, kar se jim je zdelo najholjše. Zato jih imenujejo eklektike. Med eklektike smemo šteti tudi marihorekega zdravnika in znanstvenika Gründela. Saj sam rabi v predgovoru svoje knjige nekaj izrekov, ki nam to potrjujejo. Na primer: »Dogmata non puro Paracelsi, aut scita Galeni, verus uterque placet, falsus uterque tacet.« »Amicus quidem Galenus, amicus Aristoteles, semper tamen magis amica veritas.« »Experientia... unicus est Lydius lapis, quo veritas... exploratur et cognoscitur.« Gründel torej ne smatra samo Paracelsa ali samo Galena za edini vir znanosti, ampak vsak izmed obeh mu je ljub, če so njegova naziranja utemeljena. Prijatelja imenuje Galena, pa tudi Aristotela, vedno pa mu je največja prijateljica resnica. Uspeh mu je edini preizkusni kamen, ki pomaga spoznati zlato resnico.

In zopet je prešlo skoraj sto let, da je naša rogaška voda svojega tretjega analitika zdravnika dr. F. Dietela, člana medicinske fakultete na Dunaju. Njegovi podatki iz leta 1771. se še ne razlikujejo mnogo od Gründelovih.

V tem času so imeli dunajski lekarnarji pravico in dolžnost, da so prodajali rogaško vodo. Ker so se množile pritožbe o slabem stanju vrelcev in nezanesljivem polnjenju steklenic in ker je bila tudi drugod navada, da so take medicinske vode dohajljali lekarnarji, je gremij dunajskih lekarnarjev leta 1721. na svojo prošnjo dohil od cesarja ta privilegij. Obljubili pa so lekarnarji in se obvezali, da bodo imeli rogaško vodo vedno v zadostni množini in v dobrem stanju na Dunaju v zalogi, da glinastih vrčev ne bodo prodajali dražje ko za 36 krajcarjev, da bodo vrelce v Rogaški Slatini uredili in ohranili v dobrem stanju, da bodo tam oh vrelcu nastavili zanesljivega človeka, ki bo delo nadzoroval, da bodo vodo polnili le ob jasnih dnevih in steklenice takoj zamašili, da bo vsako leto vsaj en dunajski lekarnar potoval osebno v Rogaško Slatino in vse potrebno ukrenil na licu mesta, in končno, da bodo za vsak vrč vode plačali na Dunaju 6 krajcarjev davka v dvorno blagajno.

Društvo dunajskih lekarnarjev, ki je obdržalo ta privilegij do leta 1782., je mnogo storilo za napredek Rogaške Slatine. Namesto z leseno ograjo so ohdali vrelce s kamenitim obročem. Župnik in kaplan pri Sv. Križu sta bila prva, ki sta prevzela proti odškodnini nadzoretvo nad vrelcem. Nekaj časa je skrbel za red oh vrelcu in za točenje in odpremo vode tudi ptujski fizik dr. Anton Gründel, sin prej

omenjenega mrišborskega zdravnika. V društvu lekarnarjev na Dunaju pa so zaupali skrb za vsa vprašanja rogaškega vreca lekarnarjema De Paulinn in Hagenn. Leta 1730. so dunajski lekarnarji opasali vrelec z novim kamenitim vencem, 1732. pa so postavili poleg vreca kip sv. Janeza, ki še danes stoji. S tehničnimi ukrepi, ki so bili v tem času izvedeni, se je dvignila kakovost vode, s tem pa tudi njena uporaba. V prvih treh letih so prodali čez 20.000 steklenic rogaške vode, kar je gotovo lep uspeh.

Po ukinitvi privilegija dunajskega lekarniškega gremija je napočil za Rogaško Slatino zopet žalosten čas. Prodaja vode je prešla na razne posestnike v okolici vreca, ki so se med seboj prepirali, kar je seveda neugodno vplivalo na stanje vreca in povzročilo mnogo pritožb.

Kot dopolnilo k Režekovim mavedbam naj omenim tu, da je v tem času, med leti 1782. in 1784. obiskal Rogaško Slatino tudi znani ljubljanski mineralog in geolog Baltazar Hacquet. Svoja opazovanja je objavil v tretji knjigi svoje »Oryctographia carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogtums Krain« (Leipzig 1784) na strani 130. Hacquet je že uporabljal razne kemične reagentije, kakor na primer mineralne kisline (na CO_2), svinčeni ocet (plumbum aceticum), sok vijolic, šiške, kurkumo, ferrocijankali, lekmuovo tinkturo, kalijev karbonat, salmijakovec, ocet, raztopino srebra in živega srebra, alkohol, terpentinovo olje, milo, raztopino žveplnih jeter, kovinasto srehero. Žvepla Hacquet ni našel, pač pa mnogo apnenih snovi, žveplenkisla snovi, Glauherjevo sol in muriatično sol. Pri preiskovanju sveže vode je našel sledove železa, v suhem zaostanku pa jih ni mogel več ugotoviti. Po destilaciji je našel, da vsebuje rogaška voda deset odstotkov ogljikove kisline (»fixe Luft«). Ker je kot geolog vedel, da izvira rogaška voda iz apnenih tal, je bil mnenja, da prehaja ogljikova kislina iz tega apnenca (kalcijevega karbonata) v mineralno vodo.²⁾ Hacquet graja slabo odpremo mineralne vode, češ da mašijo steklenice samo s smolo, namesto da bi jih zapirali s probkovino. V Rogaški Slatini so v tem času plačevali 8 krajcarjev, v Celju 16 kr., v Ljubljani 20 kr. za tako slabo zamašeno steklenico, v kateri se je držala voda le kratek čas. Mnogo vode so pošiljali v Italijo. Hacquet omenja tudi Kranzovo knjigo in tam objavljeno (Diételovo) analizo ter pravi, da je poročal Kranz o sestavinah vode le nejasno.

Za nas je zanimivo, da Hacquet sam omenja literaturo, ki mu je bila učiteljica pri njegovem delu. Na 4. strani 3. knjige pravi, da mora priznati, da sta mn angleški kemik in analitik William Falconer s svojim delom o mineralnih vodah in topličah ter Tobern Bergmann, profesor kemije in farmacije v Upsali, s svojim delom »Opuscula physico-chemica« prinesla »mного več luči« kakor vsi drugi, ki so pred njima preiskovali vode.

Razen teh avtorjev omenja Hacquet še »fizikalno kemijo« Wiegleba, lekarnarja v Langensalzi na Nemškem.

V začetku tretjega dela svoje knjige nam Režek poroča, da so l. 1803. deželni stanovi štajerski kupili in prevzeli Rogaško Slatino z namenom, da na novo uredijo vrelec in zdravilišče. Glavna nosilca te misli sta bila deželni glavar štajerski grof Ferdinand Attems in njegov prijatelj prelat admontski Gothard Kugelmayer. Njihovo stremljenje je podpiral nadvojvoda Ivan. Deželni stanovi so tudi takoj oskrbeli

²⁾ Hacquet pa ni analiziral samo rogaške vode, v njegovi »Oryctographia« najdemo tudi precej analitičnih podatkov o raznih vrelcih in termah, ki jih je našel na svojih potovanjih, n. pr. na Bledu, v Kamnigoric, hlizu Beljaka, v Dolenskih, Krapinskih, Varaždinskih topličah in na Dobrni. Vendar Hacquetove knjige nisem našel omenjene v novem kemijsko-farmaceutskem leksikonu (»Chemisch-Pharmazeutisches Bio- und Bibliographikon«), ki ga je l. 1937. izdalo društvo za zgodovino farmacije v Berlinu.

novu, napredku znanosti ustrežajočo kemično analizo vreleca. Poverili so to delo lekarnarju J. Süessu, ki je bil lastnik lekarne »Pri zlatem jellenu« v Gradcu (Sporgasse), katero je okoli leta 1566. ustanovil A. Robič.

Da je bila nova analiza res potrebna, nam kaže pogled na razvoj kemijske znanosti do konca 18. stoletja. Po Paracelsu je, kakor sem že omenil, stopila alkemija v službo medicine, v čije službi najdemo že v najstarejših časih tudi botaniko. Že v 16. in 17. stoletju opažamo posebno živahno delavnost na polju farmacevtske kemije. Naravno in razumljivo je, da so bile v tem času glavne delavnice ustvarjajoče kakor analitične kemije laboratoriji lekarn. Iz teh laboratorijev so izšli tudi veliki kemiki 17. in 18. stol., n. pr. Kunkel (1630.—1702.), Markgraf (1709.—1782.), Geoffroy (1672.—1751.) in Scheele (1742.—1786.). Pozneje je večji del znanstvene kemije prešel seveda v vseučiliške laboratorije, večji del ustvarjajoče kemije pa je prevzela polagoma na novo se razvijajoča kemična industrija.

Dobi farmacevtske kemije je sledila doba flogistične teorije (1700.—1774.). Kemik Stahl je starodavno naziranje, da je sulfuro gorljiv del kovin in da gorenje vse snovi uničuje, preobličil v znanstveno teorijo o gorenju, ki pravi, da vsebujejo vsa gorljiva telesa neko skupno snov, flogiston, ki se loči od njih, če gore. Žveplo na primer mu je bila zveza žveplene kisline in flogistona. Če žveplo gori, izgine flogiston in žveplena kislina ostane. Četudi ta teorija naravnost nasprotuje našemu današnjemu naziranju, beleži vendar zgodovina kemije v tej dobi mnogo odkritij. Znanost je pridobila nove nazore o elementih, o naravi zraka, ogljikove kisline in raznih drugih plinov, n. pr. kisika, vodika in klora. Odkrili in preiskali so razne mineralne snovi in prsti. Tako so poznali in razločevali proti koncu te dobe že lojevico (magnezijo), glino (aluminij), apneno pret (kalcij) in kremenico (silicijum). Tudi naziranja o bistvu alkalijev, kislín in soli so se spremenila in približala našim današnjim nazorom.

Scheele in Priestley, ki sta odkrila kisik, sta stala preveč pod vplivom flogiston-ske teorije, da bi se bila popolnoma zavedala dalekosežnosti svojih odkritij. Na podlagi poskusnega materiala in uspehov teh obeh kemikov je prišel veliki Francoz Lavoisier (1774.) do pravičnega tolmačenja oksidacije pri gorenju snovi. Njegove revolucionarne teorije so zmagale v kratkem času ter dale praktični in teoretični kemiji novo smer za vso bodočnost. Največji analitik svojega časa, bivši lekarnar Klapprot (1743.—1817.), je dosegel v berlinski akademiji, da so sprejeli Lavoisierjeve nazore. Prve večje in dobro uporabljive metode za analitične namene pa so izdelali šele Berzelius, profesor kemije in farmacije v Stockholmu, Wöhler, profesor kemije v Göttingenu, ter bivša lekarnarja Rose in Fresenius.

Del teh velikih kemikov Süess ni več doživel. Brez dvoma pa mu je bil dobro znan sodobni napredek na polju kemijske analize. Poznal je tudi starejša dela (Gründelovo in Dietelovo) o Slatini, Hacqueta pa ne omenja.

Süess je našel v rogaški vodi karbonate natrija, magnezije, kalcija, železa in aluminija in kloride natrija, kalcija in aluminija ter sulfate natrija, kalcija in aluminija. Dr. Režek prikazuje rezultate Süessove analize in tudi drugih poznejših kemikov na posebnih preglednih tabelah na koncu knjige. O Süessovem in Gründelovem delu pa je avtor tudi že leta 1932. poročal v »Farmaceutskem Vjesniku«.

Mnogorede naj omenim, da je bilo kakor drngod tudi po naših krajih poleg Süessa v začetku 19. stoletja več marljivih kemikov-analitikov. Lekarnar F. Baumbach v Celju na primer, ki se je pozneje preselil v Maribor (kot mestni lekarnar pri orlu), je napisal delo o mineralnih vrelecih v Rimskih toplicah, v Laškem, Stubici in Dobru. Ljubljanski deželni lekarnar Jan. Nep. Wondraschek in lekarnar Krainsky v Mariboru sta preiskala blejsko termo (1821.).

Po Süessu je preiskal rogaško vodo leta 1821. L. Vest, leta 1837. pa profesor

A. Schrötter, ki je svoje delo objavil v Analih za kemijo in farmacijo, pozneje pa kemik A. Kauer (1859.), profesor M. Buchner (1874.—1875., 1885.), E. Ludwig, Th. Panzer, E. Zdarek (1905.). Vodo »šumskega vreleca« so analizirali pred letom 1880. v laboratoriju lekarnarskega društva na Dunaju. V najnovejšem času (1934.) je dr. Režek deloma sam, deloma s sodelovanjem L. Mariča preiskal vodo Ferdinandovega, Gothardovega, šumskega vreleca in vreleca v parku.

Vrelec je bil v Süestovem času še obdan samo od kamenitega obroča, katerega so nekoč postavili dunajski lekarnarji. Leta 1816., torej po štiriinosemdesetletni službi, so ga deželni stanovi odstranili ter nadomestili z novim. Leta 1819. so nad glavnim vrelcem postavili krasen tempel, ki je dal pozneje temu izvirn tudi ime. Leta 1804. so namestili prvega stalnega zdravnika, ki je od 1811. bil tudi prvi upravitelj zdravilišča. Bil je to dr. Janez Fröhlich iz Celja, ki je s svojim dolgoletnim uspešnim delom mnogo dosegel za razvoj in sloves zdravilišča. V prvi polovici 19. stoletja je otvoril celjski lekarnar Baumbach tudi sezonsko lekarno v Rogaški Slatini kot podružnico avoje celjske lekarne.

Ko je bilo ugodeno kemijskim, higienskim in zdravstvenim potrebam kraja, se je v slededih petdesetih letih mogla razviti živahna gradbena doba zdravilišča. Pred drugim je treba omeniti novo večje kopališče, vodovod, zidano žetališče s alikanim stropom in okusnimi kipi Eakulapa in Higijeje, skladišče za požarno hrambo, novo cesto v Poljčane, zdraviliški dom, paviljon za godbo, prostore za polnjenje steklenic, gledališče in kanalizacijo.

Geološke razmere zdravilišča in njegove okolice je preiskaval dolga leta geolog J. Rumpf, ki je svoje izkušnje tudi uporabil v korist zdravilišča. Zavaroval je vrelce proti dotoku sladke vode iz okolice z globokimi zaščitnimi ohroči. Graški profesor dr. Hoernes je končal začeta Rumpfova dela in gradil poslopja za polnjenje steklenic na istem mestu, kjer je profesor Rumpf to predlagal, ker je spoznal, da so Rumpfovi nazori in izsledki bili pravilni.

Za teoretična vprašanja o nastanku in tvorbi rogaških mineralnih vod so se zanimali učenjaki Peters, Hoefler, Rumpf, Hoernes, Stur in Knett.

Peters smatra postanek mineralne vode kot zadnji pojav vulkanskega delovanja prirode v naših krajih. Po Hoeflerjevem mnenju pa ogljikova kislina v rogaških vrelcih ni vulkanskega porekla, ampak nastaja le v globočini kakih 23—30 metrov po kemični izmeni mineralnih snovi. Rumpf, ki je bil tedaj najboljši poznavalec rogaških izvirov, si je pripravil izvlečke iz laporja, ki obdaja pokrajino okoli Rogaške Slatine, z destilirano vodo ter je pri kemični analizi teh umetnih mineralnih vod našel, da je velik del snovi, ki se nahajajo v naravnih rogaških vodah, že pripravljen v laporju, skozi katerega voda teče. Glede ogljikove kisline pa je tudi on mnenja, da je vulkanskega izvora. Hoernes je kritično obdelal vse teorije prednikov ter se je pridružil končno naziranju prof. Rumpfa o tvorbi rogaške vode.

Po Knettovem mišljenju, katerega imenuje avtor naše knjige še danes najboljšega poznavalca rogaških vrelcev našega časa, nastajajo rogaški izviri iz najmanj dveh vod, ki vsebujeta razne mineralne snovi. Prva, jako koncentrirana, prihaja iz večje globočine; Knett jo zove »juvenilno« komponento, drugo, slabo mineralizirano pa zove »vadozno«. Vadozno vodo smatra za temeljno vodo področja Rogaške Slatine. Ta izpira plasti, ki vsebujejo mnogo kalcija. Ti vodi pa se ne nahajata druga na drugi v rednih in sporednih slojih, ampak tvorita razne neredne mešanice. Zato imamo v Rogaški Slatini več mineralnih vrelcev, ki se kljub hližni razlikujejo po množini raztopljenih snovi ter po njihovi kemijski kakovosti. Knett je bil prvi, ki je to teorijo nastajanja mineralnih vod pranesel na področje Rogaške Slatine. Za dokaz svojega mnenja je uporabil tudi analize posameznih vrelcev, ki so zajeti v raznih gločinah. Vrelec Donat, ki je najgloblji, vsebuje največ natrija, magnezije,

karbonatov in sulfatov ter kaže največ suhega ostanka. Največ kalcija pa vsebujejo izviri, ki so zajeti manj globoko ali pa sploh niso zajeti.

V tretjem razdobju zgodovine Rogaške Slatine obravnava dr. Režek tudi razna upravna vprašanja, organizacijo odpošiljanja vode in njeno prodajo, krajevni časopis, tiskane sezname gostov, vprašanje, ali se naj Rogaška Slatina razvija v smeri letovišča ali zdravilišča, ter poskuse izdelovznja »rogaške soli« po vzorcu karlovarske soli.

V četrtem razdobju opisuje avtor predvsem obsežna dela za temeljito preureditev vrelcev, ki so bila izvršena pred tridesetimi leti. Rastoči potrebi po vedno večjih količinah vode tedanja dva urejena vrelca (Stiria in Tempel) nista mogla več zadostovati. Voda iz ostalih neurejenih izvirov je bila odvisna od meteorne vode in radi tega mnogokrat neuporabljiva. Politične in gospodarske krajeve borbe so povzročile nesoglasja in prepire med domačini in vodstvom zdravilišča. Šele znani geolog inž. dr. J. Knett, ki je bil tedaj geolog zdravilišča Karlovi vari, je na podlagi avojih mnogih izkušenj leta 1907. izdelal predlog za popolno preureditev področja Rogaške Slatine in vseh njenih mineralnih vrelcev. Smatral je celo področje kot eden skupni sestav izvirov. Kot kemik je sodeloval dr. E. Hotter iz Gradca. Izkopali so po 8 m globoke jame, katere so obdali z betonskim zidom, da bi ujeli vrelce na čim globljih mestih. Vrelce, ki so kazali pri kemični analizi močno koncentracijo, so izolirali, nanje nastavili kositerne cevi in okolico vrelca zaščitili proti nezaželenemu dotoku navadne vode, ki bi mogla vodo vrelcev zopet razredčiti in oslabiti. Na ta način so našli na nekaterih mestih jako močno vodo, kakor je dotodaj še sploh ni bilo v Rogaški Slatini. Dva taka ojačena, posebno mnogo magnezije vsebujoča izvira vode so združili ter jima dali ime vrelca Donat. Z imenom Tempel in Stiria so kratili na novo zajete vrelce, ki niso izvirali več na istem mestu kakor atari vrelci tega imena. Ker so bili novi vrelci zajeti mnogo globlje ko stari, je voda v nekaterih starih vrelcih sama od sebe izginila. Za delo, ki se je moralo seveda vršiti izven sezone, je bilo izdanih 150.000 kron. Celotna izvedba Knettovega načrta pa zaradi vojne in poveljnih razmer še do danes ni bila mogoča.

Avtor opisuje tudi zanimivo znanstveno borbo o nastatku aragonitnih kristalov, ki so se našli o priliki raznih del ob rogaških vrelcih. Rogaška Slatina je imela od tega znanstvenega apora veliko korist, ker so poskušali učenjaki pri tej priliki razložiti razna geološka in mineraloška vprašanja. Da vsebujejo ti kristali aragonita poleg kalcijevega karbonata tudi sledove stroncija, je poleg Knetta in drugih znanstvenikov dokazal tudi avtor te knjige sam. Obljublja, da nam bo kmalu o tem vprašanju poročal še več.

Po Knettovi preureditvi vrelcev (1909.) so nove vrelce stalno nadzorovali in opazovali. Vsak dan so merili množino vode in njeno temperaturo. Enkrat mesečno je kemik dr. Hotter analiziral vodo, pozneje je prevzel ta posel lekarnar mr. pharm. Bronislav Hertz v Rogaški Slatini. (Hertz je priobčil 1913. tudi zgodovinsko poročilo o nekdanjem razmerju dunajskih lekarnarjev do Rogaške Slatine.) Vojna je periodični kemični pregled vrelcev zopet onemogočila. Šele leta 1931. ga je dr. Režek zopet uvedel, tako da ima danes Rogaška Slatina v vsej državi najboljše urejeno službo za opazovanje in spoznavanje mineralnih vod.

Leta 1918. je prešlo zdravilišče z vsemi vrelci v last jugoslovanske države, z uvedbo oblasti l. 1927. pa v last Mariborske oblasti. Od l. 1929., ko so bile oblasti ukinjene, je zdravilišče last Dravske banovine.

Leta 1928. so postavili stroj za avtomatsko polnjenje steklenic. Pripravljajo tudi obširna dela za nadaljnjo načrtno ureditev celega področja vrelcev, približno tako, kakor si je to zamišljal geolog Knett že leta 1907.

Po zanimivih tabelah raznih analiz rogaških vod nam avtor na koncu knjige še

razgrne bogato literaturo o Rogaški Slatini. Med 366 številčkami njegove bibliografije najdemo mnogo znanih imen. Radi popolnosti naj dostavim še naslednjo literaturo o Slatini, na katero me je opozoril J. Glaser: Ed. Jellenneg: Correspondenz, Stiria III. 1845, stran 380 in 492; Kos Antun: Uspomene na Sloveniju, Zagreb, 1863, str. 35—41, 47, 55—61; Kos Fran: Doneski za krajevne kronike. 9. Rogatec. ČZN XVI. (1921), str. 71—75; Herm. Schmidt: Nennere Höhenbestimmungen in Stmk. 2. Sanerbrunn bei Rohitsch. Mitt. d. Naturwiss. Verf. f. Stmk. 1878, str. 99.

Knjiga bo vsakemu čitatelju, ki se zanima za domačo zgodovino sploh in posebej še za zgodovino naših domačih zdravilišč, v veselje. Na razvoju Rogaške Slatine je skozi stoletja sodelovalo veliko število zdravnikov, kemikov in lekarnarjev. Zato ememo Režekovo delo imenovati tudi nenavadno lep in izredno zanimiv prispevek k domači strokovni zgodovini naravoslovnih ved, posebno pa medicine, kemične analitike in farmacije.

Z besedami, ki jih je napisal o avtorju univ. profesor dr. F. Kidrič v slovenskem uvodu knjižice, naj bo tudi meni dovoljeno, da sklenem to poročilo: Usoda naj nakloni zgodovini naših naravoslovnih ved več takih doganjajočih, verodostojnost virov in tradicije tehtajočih ter vestnih raziskovalcev. Mr. Fran Minařik.

Še k bibliografiji del Mikloša Küzmiča.

Med sedmerimi knjigami, ki jih je napisal M. Küzmič, doslej ni znana ne letnica ne kraj prve izdaje njegovega dela »Stároga, i nouvoга teštamentoma svéte hištórie kratka šumma«.

Simonič v Slov. bibliografiji, Šlebinger v SBL in Zelko v Kalend. Srca Jezušovoga 1936 menijo, da je to delo bilo prvokrat natisnjeno okr., oziroma po 1780. Zelko ga stavlja po vrsti Küzmičevih del na četrto mesto, t. j. izza »Krátke šumme velikoga katekizmuša«. Tudi Novak navaja v svojem Izboru prekmurske književnosti letnico okr. 1780.

Najnovejša Zelkova bibliografija del M. Küzmiča (Prekmurska knjižnica 1, Sobota 1937) navaja že sedem izdaj imenovenega dela, po vrsti ga to pot stavlja izza »Betežnim i mirajoučim...«, t. j. na peto mesto — ni mu pa še znana letnica ter kraj in ime tiskarja prve izdaje.

Kot dopolnilo k temu navajam, da brani lendavski ev. župnik g. A. Skalič primerek »Šumme« iz l. 1796. (prim. sliko), ki pri nas še ni bila navedena. Njen naslov je:

SZTÁROGA, I NOUVOGA / TESTAMEN. / TOMA / SZVÉTE / HISTÓRIE / KRATKA SUMMA / Na Iztári Izlovenfzki Jezik obrnyena / po / Poštivanom Gofzpoudi / KÜZMICS MIKLÓSI, / Szvétoga Benedeka Fare Dühovníki, / ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Őspörőffa. / Z dopúfosenyom Králefzke Vilzoke soule / Stamparie. / Stampena v-Szomboteli, / pri Siefs Antoni vu leti 1796. / 8°. 133 + II str.

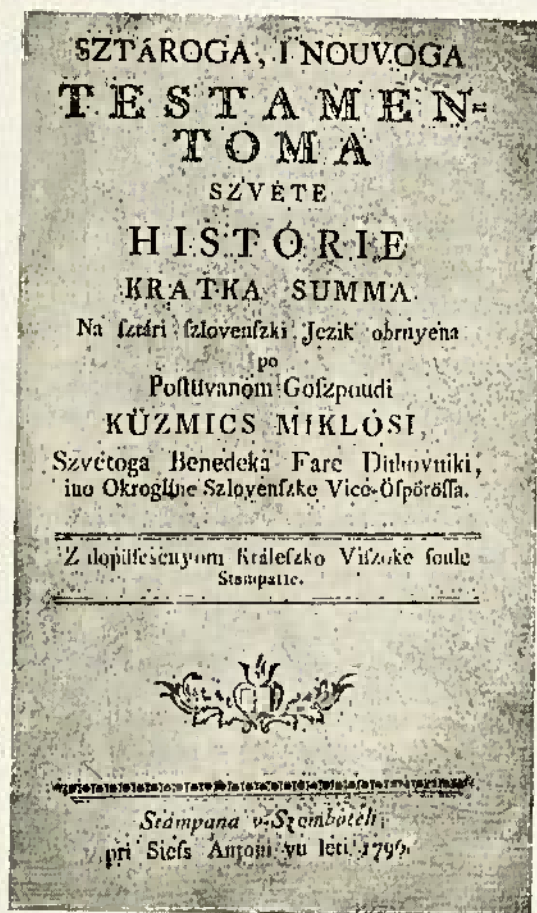
Tudi ta izdaja ima kakor ona, ki jo Zelko navaja kot drugo (Prekm. knj. str. 21, V/2), na začetni strani teksta vrnjeto, ki kaže Adama v raju in je na 84. str. konec zgodb starega zakona.

Razlika v naslovu z Zelkovo (V/2) je: ...KRATKA (brez naglasa)... soule (dolgi s) ... in pa, da je na Škaličevi naveden doslej pogrešani kraj, ime tiskarja in letnica, dočim ima Zelkov drugi natis označeno le, da »SZE NAJDE V-RADGONI, PRI WEIZINGER ALOYSI«.

Menim, da je ta, doslej neznana somhoteljska izdaja iz l. 1796. najstarejša »Šumma svéte hištórie« in bi bila potemtakem zapovrstjo zadnje sedmo pisateljevo

delo, torej mlajše kot ABC knjižica. Dokončno se bo to dalo utrditi šele po nadaljnjem raziskovanju.

Vsekakor pa je somboteljski Siess 1. 1796. tiskal 2. izdajo »Knige molitvene« in imenovano izdajo »Šumme«.

Poleg omenjene »Šumme« je g. Škalič prav pred kratkim našel še ponatis »Svetih evangelijev«, ki ga Zelko tudi nima navedenega. Naslov tega je: Svèti / EVANGELII / za / neulele i svètke ezeloga leta. / Z-terplenem nasega Zveliesitela i navadnimi / molitvami pri bozsoj szlüzshi / po / viszoko postüvanom Goszpodi / Küzmies Miklosi / szlavne Fare Benedieske plehamusi V. Esperesi po- / szloveneseni i dosztakrat na dühovcn haszek natisz / nyeni zse od leta 1804. — Zilaj na movo z-dopüs. / esenyem szirkvenoga vladarsztva. / Natis V. Sztaromgradi / Najdesze v-Lendavi pri Balogh Andراسi. / 1858. /

Na drugi strani je dovoljenje za ponatis z dne 3. dec. 1840. »Pervi tao« ponatisa vsebuje »nedelne« (od 3. str.), »dritji tao« »szvétesue« evangelije (od 91. str.), tretji pa molitve (od 135. str.). Kujiga ima obliko m. 8° s 188 str.

Kdo je oskrbel ponatis, mi ni znano (Borovnjak?).

M. K o k o l j.

Opombe h Kūbarjevemu „Narodnemu blagu vogrskij Slovincov“.

Štefan Kūbar (gl. SBL I, 580; popravi tu in drugod rojstni dan 29. julij v 30. julij!) je zapisal veliko prekmurskega narodnega blaga, ki ga je Karel Štrekelj objavil v ČZN 1910, 1911, 1913, 1914. Štrekelj je objavo opremil z jezikoslovnimi opombami in izjavil: »... njih prave cene je iskati bolj v jezikovnem, kakor v narodopisnem oziru; nekaj posebnega je zlasti bratonsko naglaševanje« (ČZN 1910, 107). Prav zato je treba kritično pregledati jezikovno stran Kūbarjevih zapiskov; marsikaj je napačno popravil Štrekelj, nekaj so pokvarili pri tisku in nekaj netočnosti je že v Kūbarjevem zapisovanju. To potrjuje tudi Kūbarjeva lastnoročna opomba v posebnem odtisu iz ČZN, str. 49. Prvotno je Kūbar zapisoval narodno blago po lastnem preudarku; obranjen je del rokopisa »Narodnega blaga...«, ki jasno kaže, kako je Kūbar prvotni zapis popravljal in ga približeval ljudski izreki ter s tem končni obliki. V ČZN VIII. pa je sam zapisal: »Spodánjã národno blágo je zapisano po fónátiki, zátó sáf-ton poglédí lóči od lani objávlánoga.« To je storil na Štrekljevo željo, naj zapisuje »pófsán ták, kot tú gučimo, pa mi já póslao za tó túj níkša navodíla«.

Iz dopisovanja med Kūbarjem in Štrekljem je obranjeno v Kūbarjevi zapuščini (sedaj v moji lasti) sledeče Štrekljevo pismo, tičočé ae zapisavanja prekmurščine:

V Gradcu, dne 23. nov. 1910.

Častiti gospod Kubar!

Pošiljam Vam petnajst ponatiskov Vaših pravljic itd. ter prilagam v pregled in popravek ostanek lanskega in letošnjega rokopisa. Dobro je, da ste se potrdili zapisovati kolikor moči dijalektično. Vendar se mi zdi, da ste se preveč dali motiti knjižnim oblikam. V kak glas prebaja ta ali oni e, a itd.. tega ni treba posebej zaznamovati, dovolj je, da se ta glas zapiše in fiksira. Ni treba, da bi se iz tega zapisa že vedelo, kaj mu odgovarja po etimologiji; torej je treba tudi povsod pisati, kar se govori, dasi ni znana etimologija besede. Potemtakem tudi na koncu besed n: tan ne tam, govorican ne -am; f tisti ne v tistih; vóra ne vóra.

Kako je te stvari obravnaval Pável, razvidíte iz priloženega lista, kjer sem prepisal tudi eno pesem iz Bratonec.

Ker se bo začel konec prve pošiljke kmalu staviti — letos ni bilo mogoče ga dokončati, ker je slavnostna številka o Stanku Vrazu vzela nad 200 strani prostora — bi želel, da spis kmalu vrnete.

Za narodne pesmi lepo hvalo. Prav zanimive so. Ali sem Vam poslal snopič 13.?

S prijaznim pozdravom Vaš nđani

K. Štrekelj

Kljub fonetičnemu načelu pa se je Kūbar dal zavesti deloma knjižnim oblikam, deloma pa pismeni prekmurščini, v kateri so čedalje bolj prilagajali narečne oblike knjižnemu jeziku. Radi takega zapisavanja veljajo dialektologom nekatere oblike za narečne, a v resnici niso. Kūbarja je opozarjal že Štrekelj, naj ne gre predaleté glede tega. Po prvih dveh objavah »Národnega blága vogrskij Slovincov« je napisal dr. Avgust Pavel obširno madžarsko oceno, ki je narasla v razpravo o narečju »Markov« na Dólskem in je zato Asboth ni objavil. Ker je Kūbarjevo gradivo izhajalo v ČZN, naj bodo že tu objavljene opombe, da bo moglo to gradivo služiti dialektologiji in da bo avarilo bodočim zapisovalcem.

Po vrsti obravnavam popravke glede glasovja, oblikovja, akcenta in besednega zaklada. Vzporedno obravnavam gradivo v vseh štirih letnikih. Na prvem mestu stoji Kūbarjeva oblika, za njo pa narečna.

Glavovje. ČZN 1910: mlátcov: mláooť 108; koscôv: koscôf 108; zaitreki: zájtrki 108; kôscóm: kôscóm 108; v fžekovci: tudi fžekovci 109; z kùlača: s kùlača 109; lepô: lipôu 109; tihšini: tišini 109; Tûrnišče: tõrnišče 109; v zdâšnjem vremeni: v zdâšnjem vremeni 109; beltinske: hõltinske 110; Renkôvci: Rankôvci; toda: Rênkôfci (pri Turnišču) 111; Didêrovci (morda lokalno): Gidêrofcí 111; smešati: smijâti (gl. Vf11, 76, op. *) 112; ránški: rájnški 114; Kobileci: Kobüuci 115; tîjem: tîjan 116; videti: viditi 118; grêh: grei 118; str. 120, op. 2: vëm̃b, prav: nëm̃b; plevánoša: plivánoša 121; obmolim: odmôlin 121; Sabêborci (krajevno): Sebêborci 121; zaprta: zaprêita 121; deždž: dešč 122; Očenâš (tudi) očanáš, plur. oča, očenáše 123; v snêh: v snê, zêsna 124; ne smê: nêsni 124; ž njim: ž njin 125; hrâmbi: râmbi 125; plehnâto: pleinâto 125; sôdnega: sôudnoga 125; êlôvek: êlôvik 126; starêši: starêši — ta zapis je primer učene etimologije, kakršnih je mnogo v prekmurski katoliški in še bolj v protestantski publicistiki, n. pr.: nâsvetêši (najsvetejši), nazâ (nazaj) itd. — 126; pozvedâvat: pozvidâvat 126; deklina: diklina 127; hodili: odili 127; sôseda: sôsida 127; prerokûvâti: prorokûvâti 127; kopûnâr: kupûnâr 127; Manêec (priimek): Mauêec 127; ČZN 1911: prêženi: fprêženi 50; smejali: smijâli 50; prêgli: fprêgli 50; stopo, prneso: stôpu, prnesu, prnêseu 50; drvô običajno »krsta«, drevo: drêivo 52; prêčtûu 52 potrjuje končnico u v part. praet.; Štrekelj str. 52 op. 4 omenja »zapadno« obliko »zdraven«, ki je tudi prekmurska poleg zraven; k pôlajskomi 53 je pač lapsus, gl. f. pôlajskon r. t. in 57; nôma 53 in nômajô 61: nôma, nômaju; f-pâmâd: f pâmêd 53, gl. 55; krččâk pač ne bo — po Štreklju, str. 53, op. 6 — v zvezi s križ, proti čemur govorita obliki krajščâk in kr(a)uščâk, torej prej v zvezi s »krajci«; z vòde 54, op. 4: »Pravi sâ tûj z-v o d é; kakši rázločâk já f pomêni, âšêâ dôzdaj nâvên«, piše Kübar; krajevno je z vòude, tvarno pa z vodé (z mele pa z vodé zmesiti); lûdstvo: lûstvo 56, op. 5, gl. op. 4; židôvjâ: židôvje 59; fâjščâk: (napaka, ker niže:) fâjnščâk 62; »stûncâ ide k-jâgnâdi«: (tudi) kernâdi 64, op. 1; vižâgati: vižigati 64; živiš: živêš 66; svâlili 67: op. 2 pravi, da Prekmurci nimajo sfâliti od falin v pomenu manjkati; v resnici pa obstojé tri oblike: svâliti, sfâliti, sfâliti; aržena, ardêca: splošneje eržena, erdêca 67; povîšnjeni: povîsnjeni 67; kâokon: kôukon — zato ne »kâze biti« (Štrekelj) iz madž. konkoly 67; frlica ni »zafrkavalica«, marveč šaljiva pripovedka 68.

V ČZN 1913, pril. str. 1 je podal Kübar nekaj novih navodil o svojem izpopolnjenem zapisovanju. Te opombe kažejo premajbno fonetično natančnost prejšnjih zapiskov in različnost dotedanjega dela od naslednjega glede vrednosti. Zato je v letnikih 1913 in 1914 dosti manj pomanjkljivosti zlasti glede glasovja. Vendar je treba popraviti: am mladênâc: an — 1; ostâvita: (splošno) ostâvita 1; ûm mrtâv: ûn — 2; nê, nêde: nêi, nêide 2; am mrtvâc: an — 2; tag je: tak je 2; kag mjâgova: kak njêgova 2; sniê: sniêi, sniêi 2; enêi: sniêi 2; mânâ: meni 3; štêra: štêri 3; êâ: êi 3; sê: sêi 3; tâm: tân 4; tag mâlo: tak — 5; simbôk in podobni primeri preboda n in m pred labialni so le individualni; običajno se izgovarja nazaliran vokal pred m; motûuico: motûuico 6; žmôčaja: zmôčaja 6; žalûvanja: žalûvanje 7; štârâ mûo 7 in podobni primeri: štêri je mûo, po skrcenju: štêrie mûo; oegôra: odzgôra 8; kag êij: kak êij (ê êi [bj]) 9; opklâjnni: opklâjnâni 13; gzdômi: zdômi 14; dvâjčicami: dvâjčicami 14; kovôčko: kvôčko 16; stârin: štârin ČZN 1914, pril. 22; kag nyâmâ: kak njeme 25; prâkâcao: pr(i) kâcau 25; tâm mâkâtala: tan mekêtala 25; stêm mâkâtanyon: stêin mekêtanjon 25; prâsâcijâ: (tudi) procêsija 26; vaz já: vas je 28.

Na glas. Zelo izpačeno podoba narečja podaja akcentuacija v Kübarjevih zapiskih v ČZN 1910 in 1911. Sam je zapisal v posebni odtis tole opombo (1911, str. 49): »morân, nikî, nikîi. Na tê ričâj já v rôkopisi nê bilô akcênta, záto ka sâ zgovárjamo nâpovdârjâno. Prof. Štrekelj já pa mislo, ka san jáš pozâbo na njê zdêvati akcênt,

pa jä zató on naprávo na njé té vèjicá. Zvün tóga ščá zapòmlin, ka so v štampariji zgrèšili dòata akcántov. Cilò krátki (') pa dúgi (´) akcánt sta gostò zamánjeniva. Jé zató v váci mèstaj mesto à — á, pa naòpak.»

Popraviti pa je treba sledeče primere: Marije: Marije ČZN 1910, 110; pomočnice: pomočnice 110; dúgo: (adverb!) dúgo 111; oblèko: oblèiko 111; držáli: držáli 112; pregnáli: pregnáli 112; strášnim: strášnim 112; smèbati: smijáti 112; vèšili: vèšili 113; slúgo: slúgo 113; stisnoli: stisnoli 113; Grofèvje (gl. op. 1) tudi na »Dòl-njem« 114; ránški: ránški 114; vüzganov: vüzgánof 114; vu tèmni: tèmni (kar ne živi v narečju, marveč: kmíčni) 115; pri nás: pri nas 115; v nèmilost: nèmilost 115; hajdúki: bajdúki 11; vüzgali: vüzgali 115; nèma: nèma 115; dúže: dúže 115; èloveki: èloveki 116; Lútar: Lútar 116; rožjé: ròžje 116; zató: zató 116; Ánika: Ánika 117; èdnok: ednòuk 117; dúgo: dúgo 117; èreda: èreda 117; preklínjao: preklinjao 118; pomàgalo: pomàgalo 118; Nèmšček: Nèmšček 118; samí: samí 119; vsáko: (v)šák(š)o 120; párho: párho 121; tè: tè 121; spúniti: spúniti 121; pri nás: pri nas 123; písmo: písmo 125; vničila: vničila 125; rěšila: rišila 125; mórán: mórán ČZN 1911, 49; níka: níka 49; níki: níki 49; tò: tò 49; tà: tá 49; ma: má 50; právo: právo 50; zosmejávati: zosmijávati 50; níka: níka 50; zarán: zarán 51; okolici: okolici 52; níkálko: níkelko 52; níka: níka 52; napravila: napravila 53; krnička: krnička 52; škòdà: škòde 53; níka: níka 53; etòji: stoji 53; níki: níki 54; Doklèzovji: Doklèzovji 54; krávà: krávà 56; zadüu: zádüu 57; lidje: lidje 60; vdári: vdári 60; kláftarov: kláftarov 60; svétlost: svétlost 60; Lüblano: Lüblano 60; nikan: nikan 66; záčne: záčne 67; zácao: zácao 67; posòda: pòsoda 70 (Küharjev lastnoročni popravek!); gizdavac: gizdavec 73; pomènkánja: pomènkánja 75; nestálen: nestálen 75; gárnok: gárnok 75. Naglasna znamenja v letnikih 1913 in 1914 so postavljena skoro vsa pravilno.

Pri vprašanju pristnosti Küharjevih zapiskov je zlasti važna pažnja na besedni zaklad. Pripovedke i. p. je sam stilistično oblikoval, zato niso ti zapisi docela veren odsev ljudskega govora. To nam dokazuje n. pr. sintaktično napačno rabljena beseda »rèku« (»je rekél«, v pomenu »češ«, n. pr.: »Na fórtuj ti ráko ná dánän známènya...« (ČZN 1913, 3; tudi str. 7, 8, 10 itd.). Ta »ráko« je dostavek pripovedovalca, ki z njim veže stavke, zato je v pretem govoru docela odveč. Jezikovno napačna pa je raba knjižnih besed, ki jih prekmurščina ne pozna. Kühar sam pravi n. pr.: »V razláganji san sä jas poslužüvao rěci rábiti, ár sam sä já préváč privádo i mi rěč nícati ne vgaja« (tudi »vgaja« ni prekmurski, op. p.). Podobna je izjava, ki kaže zapisovalčevo samovoljo: »Jaz bi po pravici mógo grofèvje napisati, a nalašè (ni prekm., op. p.) sam písaó grofèvje, da se mi tò hòle dopádna.« (ČZN 1910, 114, op. 1.) O besedi »malènkost« je tudi sam zapisal: »té rěci národ, istina, ne rábi.« (r. t. 113.) K besedi »maščüvao« je Štrekelj sam zapisal (r. t. 114, op. 4): »Ta oblika z začètnim m a pač ni narodna.« Kühar opravičuje n. pr. izraza »samostan, redovnik«: »Prvé so té rěci né poználi, a kak zbája »Marijim list«, sta se obèdvej rečej podomáčili« (r. t. 109, op. 5). Take neprekmurske besede so še n. pr. »usòda« ČZN 1910, 113, meč (113), nalašè 115, 120; kaznúvan 115; neprijetnoga 117; neporočenov 118; pokopališče 120; enkrát, stroj ČZN 1911, 55 itd.

Vilko Novak.

Slovstvo.

BRODAR S., DAS PALÄOLITHIKUM IN JUGOSLAVIEN. Sonderdruck aus Quartär, B. I. Berlin 1938. 4°, 140—172 + XI.

Do konca avstrijske vlade je slovenska zemlja v pogledu paleolitika ostala skoro nepreiskana. Je in ostane zgodovinska zasluga S. Brodarja, da je on sam osebno, materialno oprt samo na Muzejsko društvo v Celju, s hvalevredno in danes redko ambicijo in ljubeznijo proučil v zadnjem desetletju vrsto podzemeljskih jam, zlasti v porečju Savinje, in tako povezal sosednja nemška in italijanska paleolitska proučavanja z istovrstnimi proučavanji na slovenskih tleh. Letos, za desetletnico svojih jamskih izkopavanj, je podal Brodar s pregledom lastnega paleolitskega raziskavanja tudi pregled paleolitskega poznanja vseh paleolitskih postaj v Jugoslaviji, ki se kulturno grupirajo okoli dveh, Krapine in Potočke zijalke. Obenem z literaturo o jugoslovanskem paleolitiku je tukaj podal Brodar tudi pregled svojih dosedanjih študijskih objav in predbodnih poročil.

V svoji sliki paleolitika v Jugoslaviji poda Brodar najprej zgodovino odkritij posameznih paleolitskih postaj. Nato poda topografski opis in kulturno klasifikacijo posameznih najdišč in njegovih kulturnih najdb (Hušnjakova pečina pri Krapini, Lokve pri Delnicah, Potočka zijalka na Ovčevi, Vindija pri Varaždinu, Mornova zijalka pod Belimi vodami in Špehovka pri Zgoranjem Doliču). Sledi pregled živalskih najdb, ki pokaže diluvialno našo favno, obstoječo iz toplote zahtevajočih vrst in gozdnih živali poleg v mrazu step in tunder živečih, ki stopajo v vrbnjih jamskih plasteh redno holj in holj v ospredje in vzporedno s katerimi se umikajo kulturne najdbe. V najdbah favne daleko prevladuje jamaki medved in zagovarja Brodar Zozzovo mnenje, da hi se s smotnim raziskavanjem jam z relikti jamskega medveda še mnoge od teh pokazale kot paleolitska hivališča človeka. V zaključnem posnetku karakterizira avtor jugoslovanski paleolitik kot kulturno stopnjo, katera ima v Vindiji, Potočki zijalki, Lokvah in Špehovki sorodnosti v kulturi kosti, medtam ko kaže Potočka zijalka sorodnost s Krapino v kulturi kamna. Za najstarejše datira Krapino in Vindijo (moustérien), ki pa pokažejo v svojem razvoju kulturno stopnjo, karakteristično za Špehovko in Potočko zijalko (aurignacien). Paleogeografsko datira jugoslovanski aurignacien z Bayerjem v zadnjo interglacialno doho. Po primerjavi naših paleolitskih postaj z visokogorskimi v Švici odklanja alpski paleolitik v smislu primitivnega paleolitika ter zagovarja enotnost naše paleolitske aurignaške kulture s sodobnimi kulturami v ozemlju od gornjega Jadrana preko zahodne Jugoslavije, jugovzhodne Nemčije, Moravske in do gornje Visle, tako da potrjuje od Bayerja postavljeno teorijo geografsko enotne olševske kulture.

Napaki sam opazil dve; stvarno p. 167, kjer je jamskega medveda v Herkovih pečeh našel J. Jurančič, referent pa v žlemeričkem jarku; korekturno p. 157 v noti ²⁰).

Pri kompliciranem stanju naše današnje vede tako o glacialni dobi kakor tudi o paleolitiku je podal Brodar v svoji sliki paleolitika v Jugoslaviji to, kar mu je ob razpoložljivem gradivu bilo mogoče. Naloga bodočih paleolitskih raziskavanj, ki so zlasti aktualna, v vsem srednjem in vzhodnem delu Jugoslavije, pa ostane, da Brodarjevo aliko v bodočnosti izpopolnijo, ustalijo ali pa korigirajo.

Franjo Bai.

KLEMENC J., ARCHAEOLOGISCHE KARTE VON JUGOSLAVIEN: BLATT ZAGREB. Jugoslavischer Ausschuss des internationalen Verbandes der Akademien v založbi knjigarne F. Pelikan, Beograd 1938. 8°. 123 + IV str. + karta 1:100.000.

V nadaljevanju dela na arheološki karti Jugoslavije je izšla Ptujna sosednja južna karta Zagreb. V njej je J. Klemenc, kustos arheološkega muzeja v Zagrebu, po sistemu in metodi, uporabljeni pri arheološki karti Ptuj (prim. ČZN 1936, 146—8; GV 1936/37, 225) obdelal ozemlje približno od Oroslavja in Sv. Ivana Zelina na severu do Kupe na jugu in od Podseusa na zahodu do dolnje Zeline na vzhodu.

V primeri s ptujskim ozemljem je bilo zagrebško v predzgodovinski dobi redko poseljeno ter je gostoto in poseljenost prehivalstva dvignila žele rimska civilizacija. Vinska trta, ki je na Štajerskem endemična, je bila v zagrebški ohlasi nasajena žele pozno. Med vprašanji, ki jih je Klemenc v svojem topografsko kot bibliografsko vestnem delu rešil, zanimajo nas v prvi vrsti cestna zveza Poetovio—Siscia in Celeia—Siscia. Na osnovi Antoninovega itinerarja, arheoloških najdišč in terenskih študij je sedaj ustaljena itinerarna rimska cesta Poetovio—Aqua Viva = Petrijanec pri Varaždinu—Pyrris = cerkev Sv. Trije Kralji pri Kominu—dolina Zeline do severo-zahodno od Paukoveca—Sesvete—Dautonia = Andautonia = Ščitarjevo—zahodno od inundacijskega ozemlja Odre—Buševac in dalje mimo Dužice in Stupnega v Sisak. Na to cesto se je v smeri proti Sisciji priključila pri Novem Selu pri Buševcu cesta iz Celeje, ki je prečkala Savo južno od Stenjeveca in dosegla Novo selo skoro v ravni smeri.

Metodično važno je Klemenčevo študiranje kontinuitete predzgodovinskih cest v rimskih. To poudarjamo radi tega, ker se pri nas menda prepogosto in preveč, zlasti v predzgodovini in v srednjem veku pri prometni in gospodarski zgodovini poudarjajo ceste kot v ozne ceste. Ceste so v neposrednem sorazmerju z gostoto prehivalstva in nadalje moramo tako za predzgodovino kakor za srednji vek upoštevat v večji meri kakor vozni promet tovorjenje hlaga na živini. In končno so mogle vozne ceste nastati samo tam, kjer je ohatajala organizirana večja država in prehivalstvo z izvedeno delitvijo dela in z določenim standardom. Poleg skopega gradiva za starejše dobe so najhližji dokaz za to promet v naših konservativnih pokrajinah ali pa Balkan s patriarhalno kulturo.

Veliko delo, vloženo v pripravo naših arheoloških kart, bo ostalo trajno. Ta zavest sme in mora voditi tudi Klemenca pri redakciji naslednjih jugoslovanskih arheoloških kart, s katerimi se ne afirmiramo samo doma, temveč tudi v širokem svetu kot kulturno drugam enakovreden narod.

Franjo Baš.

FERENC V. TOMPA, 25 JAHRE URGESCHICHTSFORSCHUNG IN UNGARN. 1912—1936. (24./25. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 1934/35; Berlin, Reichsverlagsamt 1937, str. 27—127).

Denašnje madžarsko prehistorično arheološko delo gradi na solidni osnovi, ki so mu jo dala predvojna sistematična raziskovanja arheologov, kot so bili n. pr. F. Rómer, J. Erdy, J. Hampel, B. Pósta s svojo delavno kolozvársko arheološko šolo in zlasti še L. Márton, ki je l. 1912. podal v Prähist. Zeitschr. (IV, str. 175—191) prvi kritičen oris prazgodovinskih izkopavanj na Madžarskem (Die wichtigsten Resultate vor- und frühgeschichtlicher Forschung in Ungarn). Neposredno po vojni je oh hndih političnih in socialnih pretresih načrtno arheološko delo domala docela prenehalo, dokler ni zadnje desetletje na novo oživelo. Velika sistematična izkopavanja so Madžarom omogočile znatne finančne podpore tujih arheoloških ustanov, ki so si jih znali Madžari s svojo znano propagandno spretnostjo v svetu pridobiti. Tako sta jim priskočila materialno na pomoč med drugimi n. pr. Biološko-arheološki institut univerze v Groningenu in University Museum of Archaeology and Ethnography v Cambridgu. (Naše domače terensko arheološko delo je bilo doslej navezano skoro izključno na naša lastna gmotna sredstva in je bilo seveda temu primereno razmeroma dokaj skromno.) Danes sta najvidnejša zastopnika madžarske prazgodovinske arheologije J. Hillebrand in zlasti še F. Tompa, vsenčlilski profesor v Budimpešti, ki ga je po tragični Mártonovi smrti 1934. l. šteti med vodilne madžarske arheologe.

Njegovo pregledno, z dohrimi fotografijami, črteži in nazornimi tabelami opremljeno poročilo o prazgodovinskih izkopavanjih na Madžarskem v zadnjih 25 letih nadaljuje že omenjeno Mártonovo razpravo v Prähist. Zeitschr. IV. Dopolnjuje ga pa za starejšo kameno doho Hillebrandov referat, ki je izšel v tem istem Poročilu Rimsko-germanske komisije pod naslovom Der Stand der Erforschung der älteren Steinzelt in Ungarn (24./25. Bericht der Römisch-germanischen Kommission, 1934/35, str. 16—26). Oba članka nam podajata točno sliko vsega prazgodovinskega raziskovanja na Madžarskem v zadnjem

četrtstoletju, sta izredno pregledna in pisana z vso kritično in znanstveno zanesljivostjo. V svojem zgolj informativnem poročilu se hočem omejiti le na Tompov članek.

Zaradi preglednosti je Tompa razdelil svojo razpravo v posamezna poglavja po glavnih kulturnih periodah (mlajša, kamena, bakrena, bronasta in železna doba), poglavja pa zopet v oddelke po posameznih podobdobjih. Po tem kronološkem redu obravnava izkopanine vseh obdobij od neolitika do latenske dobe. Pri tem se kritično dotika tudi vseh ostalih problemov, ki jih posamezne dobe zastavljajo raziskovalcem, in jih mnogokje tudi dokončno reši.

Neolitik raspada po Tompi v dve kulturni skupini: v kulturo trakaste keramike (Bandkeramik) in v badensko kulturno obdobje. Za dobo trakaste keramike je poleg linearno keramične in bukške (po gorovju Bükk) kulturne najznačilnejše potiške (po reki Tisi) kulturno podobdobje; njegov vpliv je segal preko naše Vinče daleč na jug (Dimini), pa tudi visoko na sever (Jordanmühl). Badenska kultura se javlja na Ogrskem le sporadično; je severnega izvora; njeni nosilci so bili domnevno nomadi. Med neolitskimi izkopaninami je bilo najdenih tudi mnogo kulturno zgodovinsko zanimivih ostankov flore in faune, ki pa doslej še niso, žal, sistematično raziskani. Specialna obdelava tega materiala ntuje biti velikega pomena za zgodovino najstarejših domačih živali in žitnih vrst. V dobo trakaste keramike pada tudi najstarejše prebivalstvo Madžarske; bavilo se je s poljedelstvom in bivalo, kakor kažejo odkrita najdišča, ob bregovih rek.

Nova je ugotovitev, da ima Ogrska tudi svojo samostojno kulturno bakrene dobe, ki je izredno bogata bakrenega posodja in orožja. Odkritih je bilo sadnji čas več grobišč in selišč, kjer se je dalo tudi stratigrafsko ugotoviti, da tvori kompleks teh izkopanin tudi časovno samostojno dobo, ki je kronološko nadaljevanje mlajše potiške periode, katere trakastokeramično kulturo je ornamentalno in oblikovno samostojno dalje razvijala. Po najdišču Bodrogkeresztur ob reki Bodrog je dobilo najznačilnejše obdobje te kulture svoje ime: bodrogkereszturska perioda. Za keramiko te dobe sta značilni dve vodilni obliki: »gobasti« vrč, s polkrožnim zgornjim delom, v vseh mogočih variantah, in »mlečni« lonec, s krožnim spodnjim delom, na katerem je valjast vrat s dvema malima ročajema. Tompa misli, da je ta bodrogkereszturska keramika našla svojo pot tudi na jug, kjer je dobiti podobne oblike celo v Troji I/II. Trojanska kulturna obdobja I in II ni namreč samostojna prakultura, marveč iz različnih tesalskih, makedonskih in drugih elementov sestavljena skupina, ki ni imela nobenega vpliva na sever. Sploh južne, specialno egejske kulture, niso nikoli znatno vplivale na Podonavje, niti ne za mikenske in submikenske periode, ko je bil sicer njihov vpliv v Sredozemlju izredno močan. — Domači bodrogkereszturski kulturi sledi tako zvana kultura avončastih vrčev (Glockenbecherkultur), ki je bila razširjena zapadno od Donave. Po Schránilu¹⁾ meni Tompa, da so bili nosilci te kulture priseljeni lovci, ki so se kmalu stopili z domačim prebivalstvom. Najdeni predmeti odgovarjajo stilno in oblikovno povsem podobnim izkopaninam iz sudetskih in avstrijskih dežel. Kultura sama torej ne predstavlja nobene svojeke, samostojnega življenja sposobne skupine. — Na jugozahodnem Ogrskem je bila nedavno pri Zókn (kom. Bányas) odkrita nova kulturna skupina tujega izvora, ki spada še v bakreno dobo; je to že znana sarvaš-vučedolska kultura, ki je v najožji zvezi s keramiko Ljubljanskega barja in s mostiščno kulturo Mond- in Attersee. (Doselej ni bilo znano, da bi ta kultura nastopala tudi severno od Drave.) Material iz Zóka je deloma v beograjskem deloma v pécskem muzeju.

Pomembni so nadalje najnovejši arheološki izsledki, ki se tičejo bronaste dobe. Ta je dobila zaradi svojih specifičnih značilnosti ime »ograka« bronasta doba. Izkopani material je izredno bogat. Zasluzno delo za podrobnejše poznanje te dobe je opravil Anglež G. Childe.²⁾ ki je dokončno določil relativno časovno zaporedje te periode na osnovi ne toliko metalnih

¹⁾ Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, 1928.

²⁾ Prim. njegovi deli: The Dawn of European Civilisation (1927) in Danube in Prehistory (1929).

kakor pa keramičnih izkopanin; potrdilo svojim zaključkom je našel v stratigrafiji najdišča Tószeg (kom. Szolnak). Po tem najdišču je razdelil vso bronasto dobo na Ogrskem v štiri podobdobja: Tószeg A (= bronasta doba I), Tószeg B I, II. (= bronasta doba II A—B), Tószeg C (= bronasta doba III) in Tószeg D (= bronasta doba IV). — Kultura prvega tószékega obdobja (A) ni nastala pod anatolskimi in egejskimi vplivi, marveč se je razvijala samostojno iz oblik bakrene dobe ter kaže veliko sorodnost s predaunjetiško (Aunjetitz) kulturo sudetaskih dežel in zapadne Slovaške. Prav tako kaže drugo tószéško obdobje (B I—II) s svojo keramiko pa tudi ostalimi izkopaninami konsekventno razvojno nadaljevanje prejšnje dobe brez kakih bistvenih stilnih sprememb. Sežiganje mrličev se, kakor je sklepati iz odkritih pepelnih grobov, širi z zaboda proti vzhodu, vendar pa še tu prevladujejo plani grobovi. Vpliv aunjetiške kulture je opaziti po vsem Ogrskem, zlasti pa v severnih predelih. Tretje tószéško obdobje (C) kaže ob vztrajnem kontinuitetnem razvoju ogrske bronaste dobe že prav malo znakov bakrene periode. Iokrustirana keramika in vzporedno z njo se pojavljajoči pepelni grobovi se širijo na vzhod in sever. Aunjetiški vpliv preneha. Habit kulturnih dobrin se po vsem ozemlju izenačuje. Gradišča, ki se v ti dobi pojavljajo, so po Tompi bolj posledica notranje socialne strukturne spremembe kot pa napadov zunanjih sovražnikov. V četrtem tószéškem obdobju (D) si utira na Madžarsko pot lužiška kultura. Zahodno ozemlje se je pod njenim vplivom kulturno čisto preobrazilo. V hribovite zahodne in severne predele je udrlo tudi nekaj ilirskih rodov, ki pa domačega prebivalstva niso povsem iztisnili. Gomile in pepelni grobovi so redki, zelo pogostni so pa plani grobovi. Etnična pripadnost prebivalstva v bronasti dobi še ni dokončno ugotovljena. Že v najstarejšem obdobju bronaste periode je pri ustvarjanju in oblikovanju njegove kulture spoznati različne faktorje; bila so to razna plemena, ki so se sčasoma zlija v enotno narodno skupino. Po H. Schmidtu³⁾ in P. Reineckeju⁴⁾ bi naj bil ta narod, ki je ostal vso bronasto dobo na Madžarskem, traškega izvora. Nosilci lužiškega vpliva pa so bili Ilirci. — Poglavlje o tej dobi zaključuje pregledna kronološka tabela ogrske bronaste periode, ki vsebuje posamezna kulturna podobdobja, najdišča in absolutno datiranje po Tompi in po Childeju. Svoje bronasto dobo so Madžari, kakor nas o tem prepriča obsežen odstavek, ki ga ji je Tompa v svoji razpravi posvetil, sistematično raziskali, odkrili pri tem marsikaj novega in premnogo odprto ter nedognano vprašanje osvetlili in tudi pojasnili.

S pribodom Skitov, po Tompi okoli l. 900. pr. Kr., se začne na Ogrskem železna doba. Zgodnja železna (hallstattska) perioda je trajala do l. 400. pr. Kr. Podobdobja še niso točno ngotovljena. Izkopanine so razmeroma bogate. Značilni so veliki ljudski gradovi in manjši knežji gradiči; v socialno-strukturnem oziru so važne izkopanine pri Velem-szentvidu, kjer je bila odkrita utrdba, podobna že mestu (oppidum). Kulturni vplivi so prihajali z ozemlja hallstattske kulture južno od Alp. Severozahodna Ogrska tvori v tej dobi s sosednjo Nižjo Avstrijo in Zgornjo Štajersko enotno naseljeno ozemlje, kakor je zopet zaključena enota zase jugozahodna Ogrska, Krauska in južna Štajerska. Kakor kažejo obilne zlate najdbe, je moralo v tej dobi vladati v deželi dokajšnje blagostanje. Cvetela je tudi bronasta industrija, katere produkti so bili — sodeč po oblikah — določeni pretežno za izvoz.

Pozna železna (laténska) periodo je prvi sistematično obdelal Márton.⁵⁾ Kelti, ki so vdrli na Ogrsko okoli l. 400. pr. Kr., so si deželo v nasprotju s Skiti tudi formalno osvojili ter v kratkem času zabrisali in zatrli vse sledove ilirske kulture. Konsolidacija razmer se je ob istočasni izselitvi Ilirov kmalu izvršila, tako da so ogrski Kelti ves poznejši čas s svojimi ilirskimi sosedi živeli v miru. Vse tri stopnje laténake dobe (zgodnja, srednja in pozna) so na Ogrskem v izkopaninah obilno zastopane, vendar pa še material, kakor je razvidno iz

³⁾ Troja, Mykenae, Ungarn (Z. f. E. 36, 1904).

⁴⁾ Ein neuer Goldfund aus Bulgarien (Germania 9, 1925).

⁵⁾ Die Frühlatènezeit in Ungarn. (Arch. Hung. II, 1933) in A korai La Tène širok leletanyaga (Najdbe iz zgodnje-laténkih grobov; Dolgozatok 9/10, 1933/34.)

Tompove razprave, doslej ni sistematično raziskan, tako da bo madžarskim arheologom za bodoče čase preostalo še mnogo hvaležnega dela.

Tompova razprava, ki sta ji na koncu pridana dva pregledna seznama najdišč, predstavlja skupno z že omenjenim Hillebrandovim člankom odlično informativno delo za vso madžarsko prehistorijo.

Jože Košar.

ANDREAS GRAF, ÜBERSICHT DER ANTIKEN GEOGRAPHIE VON PANNONIEN. (Dissertationes Pannonicae, ser. I. fasc. 5.) Budapest, Institut für Münzkunde und Archäologie der Peter Pázmány-Universität 1936; 156 str. in 1 geogr. karta. Cena 15'— pengő.

Monografični prikazi posameznih antičnih dežel so zlasti za naše ozemlje kaj redki. Če ne upoštevamo več ali manj zastarelih del, ki so jih napisali Jung, Katancsich, Cons i. dr., in se ne oziramo na nekritično in nekoliko svojevrstno pisano Fr. Pichlerjevo delo »Anstria Romana«, smo na splošno navezani zgolj na odgovarjajoča zaglavja v Pauly-Wissowovi Realencyklopädie (PWRE), kjer pa ravno članek »Pannonia« doslej še manjka.

Naslov »Pregled antične geografije Panonije« morda ni povsem primeren, ker nam avtor ne podaja pregleda celotne antične geografije Panonije, marveč — kakor bo to pokazal kratek vsebinski preizkus — le relativno izčrpno topografijo te province, ki ji je za uvod napisal bistveno krajšo (str. 5—42), toda dobro historično oznako mejâ in njih razvoja tja v diokleciansko dobo. Vrhn tega še obravnava prvi del izčrpno vsa različna plemena na ozemlju Panonije, ker izhaja pisec iz nedvomno pravilne podmene, da so morale biti rimske meje v neki zvezi z obsegom teritorijev domačih rodov. Drugi, obsežnejši del razprave (str. 43—135) vsebuje, kakor rečeno, topografijo, za katere razdelitev služijo avtorju ceste, ki teko preko Panonije, tako najprej cesta iz Akvileje preko Hrušice v Emono (str. 42—45), nato cesta Emona—Singidunum (str. 45—59), dalje Emona—Poetovio—Mursa—Cibalis (str. 59—67), Poetovio—Carnuntum—Vindobona (str. 68—85) in končno cesta ob limesu Carnuntum—Brigetio—Aquincum—Taurunum—Singidunum (str. 85—116). Nato začne avtor kar v sredi odstavka, v katerem obravnava Taurunum, razpravljati o različnih naseljih v notranjosti Panonije (str. 116—130), dokler na koncu (str. 130—135) še na kratko ne pretrese rimskih ostankov na levem bregu Donave, kolikor so v zvezi s Panonijo. To razdelitev sem podal hotê tako natančno, ker delo samo razen označbe obeh glavnih delov nima nobene zunanje razdelitve, kar kljub izčrpnemu indeksu precej otežkoča njegovo uporabo. Tudi oba glavna dela nimata razen golih številk I. in II. prava nobenega napisa in ker manjka tudi vsebinsko kazalo, dospemo šele po temeljitam čitanju do pravilnega vsebinskega razdelitvenega načela, kar je pri bežni uporabi dela dokaj neprijetno. Kot omenjeno, nam avtor nikakor ne nudi vsega, kar bi pričakovali od antične geografije Panonije. Marsikaj, kot n. pr. problem podeželake poselitve in naseljitvenega načina, antični viri za zemljepis Panonije, zemljedelstvo, reke itd., ostane nedotaknjeno ali pa vsaj ni sistematično in organično obdelano. S tem seveda nočem delu zmanjševati njegove prave vrednosti. Tudi izčrpna topografija in označitev meja, ki nam ju podaja Graf, sta dragocen in izredno dobrodošel prispevek, ki že sam delo zadostno upravičuje. Pisec se je resnično potrudil, da je zbral in izrabil številne raztresene vire. Zlasti pa je važno, da je končno težko dostopna madžarska literaturna izrabljena v splošno razumljivem jeziku, saj so ravno Panonijo, ki leži pretežno na ogrskem ozemlju, dobro obdelali madžarski raziskovalci, kakor je to jasno razpoznavno iz Grafovega dela. Avtor pa se je tudi potrudil, da izkoristi slovensko in srbsko-hrvatsko literaturo, kjer je kajpak, kakor se zdi, naletel na jezikovne težave; ni pa vedno upošteval starejše jugoslovanske literature, čeprav bi tudi tu lahko dobil sem in tja dragoceno gradivo. Tako pogrešam n. pr. za Hrvatsko in Slavonijo Knkuljevičevega, v Radu Jugoslavenske akademije XXIII, 1873, 86 str. priobčenega dela o rimski Panoniji, ki sicer res vsebuje mnogo napačnega, vendar pa n. pr. glede postaje Piretis (It. Burdig. in Tab. Peut.) zastopa pravilnejše stališče kot Graf (pr. str. 108 in 110). Novejša dela, ki so izšla šele med tiskom knjige ali so postala avtorju šele naknadno znana, so npoštevana na koncu

v kratkem dodatku. Da pa se avtor glede mnogih medsebojno si nasprotujočih mnenj raznih raziskovalcev vzdržnje svoje sodbe in često le zgolj referira, si je razložiti ne samo s tem, da gre tu za njegovo prvo znanstveno delo, marveč je tudi dobro utemeljeno v obilni bipotetičnosti, ki jo vsebuje vsako, zlasti še lokalno topografsko raziskovanje. Seveda ne sme biti pri tem v delu samom nobenih neskladnosti, kakor je to n. pr. opaziti med tekstom na str. 32 in opombo 8 na str. 31. Na splošno nam to delo kaže, da smo še daleč od tega, da bi mogli množino krajev, ki jih omenjajo itinerariji, tudi dejansko brez prigovora lokalizirati. Mnogokaj trdi Graf z večjo gotovostjo, kot to zasluži. Zal je ravno južna Panonija, približno današnja Hrvatska in Slavonija, najmanj raziskana, dočim je limes ob Donavi v svojem avstrijskem in ogrskem delu razmeroma dobro poznan. Sicer bi pa bil skrajni čas, da se končno začne tudi pri nas z raziskovanjem limesa, ki leži na jugoslovanskem ozemlju. Nadalje bodi omenjeno, da pisec povsod izčrpno obravnava etimologije krajevnih imen in opozarja na podobna imena izven Panonije. Knjigi je priložena karta rimske Panonije v merilu 1 : 900.000, kjer niso zaznamovana samo posamezna naselja in ceste, marveč tudi siceršnje najdbe (*millaria*, *villae rusticae*, *coemeteria*, *thermae* itd.). Sedanja krajevna imena so označena s številkami, ki so raztolmačene v krajevnem seznamu na koncu knjige. Ker označbe rimskih cest čisto shematično prenehajo na mejah, ki sicer niso niti zarisane, se primeri, da je n. pr. cesta Emona—Poetovio za kratek kos prekinjena; majbna vmesna zvezna črtica bi bila tu pač na mestu.

V naslednjem hočem podati nekaj pripomb in popravkov k odstavkom, ki zadevajo naše ozemlje, pri čemer bom manjše napake prešel.

Str. 5: Avtor ne loči, kakor tudi večina novejših raziskovalcev ne, obeh nazivov *Oera* in *Ad Pirum* (Hrušica). Pod *Oera* je razumeti, kakor se da to jasno razbrati iz Strabona 4, 4, 10 in 6, 5, 2, samo kotlino med Julijskimi Alpami in *Mons Albius*, torej ozemlje med Razdrtim in Postojno, preko katerega je vodila predrimska prometna pot, dočim so krajše, toda bistveno višje in na vzhodni strani strmejšo cesto preko Hrušice (*Ad Pirum*) zgradili šele Rimljani, za kar imamo izrecen literaren dokaz pri Rufiju Festu brev. VII in pač tudi pri Tacitu ann. I, 20. Če oba geografska naziva medsebojno ločimo, se izognemo težavam, na katere avtor opozarja na koncu opombe I. Pr. glede tega vprašanja moj članek »*Oera*« v PWRE, zv. XVII, str. 1775 sl.

Na str. 12 in še enkrat na str. 48 obravnava avtor postaje *Romula—Quadrata—Ad fines*, ki jih Itin. Ant. 274, 4—6 in Tab. Peut. navajata za dve različni cesti, čeprav se enako glase, in ki so razlagalce stale že mnogo truda in bile povod vsem mogočim bipotezam, ki jih pisec deloma tudi omenja, ne da bi prišel sam do kakega stvarnega zaključka. Da gre za isti cestni odsek v Itin. Ant. in v Tab. Peut., je izven dvoma. Toda da bi se cesta Emona—Siscia združila pri Romuli, ki so jo na osnovi distančnih podatkov v Tab. Peut. lokalizirali pri Bregani ali ob velikem loku te ceste pri Karlovcu (Katancsich, Müller), s cesto, ki je vodila iz Like, imam za izključeno. Mnogo verjetnejše je, da je v Tab. Peut., ki je tudi sicer često napačno zarisana, potegnjena zvezna črtica iz Romule, ki leži nekje v Liki, napačno na sever proti »Novioduni« namesto na niže ležeči »Arupio« in je tako odsek *Nevidonnum—Siscia* izpadel. Med obrežno cesto in Siscijo manjka sedaj vsaka zveza, ki je brez dvoma obstajala in je po Itin. Ant. 274, 1—7 tudi dokazana. Seveda pozna Itin. Ant. 260, 1 tudi na cesti Emona—Siscia krajevno ime *Quadrata*, ki pa je tudi sicer pogostno (pr. Graf, str. 87; pomenilo bo pač štirioglato utrdbo) in je morda ravno povzročilo napačen zaris v Tab. Peut. Vsekakor so na tem mestu distančni podatki med *Nevidonnum*, *Quadrato—Siscia* povsem drugačni kot v Tab. Peut., kjer se krijejo s podatki v Itin. Ant. 274, 4—6. Pri postaji *Ad fines* gre torej izključno za panonsko-dalmatinsko mejo južno od Siscije.

Str. 17: Strabo 7, 5, 2 omenja neko reko *Noarvo*, ki se baje izliva pri Segestiki (*Siscia*) v Dravo. Mesto je tudi sicer, kolikor se tiče panonskih rek, pokvarjeno. Kako bi

ga bilo raztolmačiti in da jo pod Noarom vendarlo razumoti Mnro, sem izčrpuje razložil v Glasniku MDS XIV, 1933, 140 sl.

Na str. 22, pri pretrosu noriško-panonsko moje, bi se morda lahko opozorilo na to, da se je izvršila ispromemba prvotno noriško moje ob uvedbi ilirakoga vojaškoga poveljstva za Avgusta iz zgolj vojaških razlogov. Prvotno noriški okraji Emona, Pootovio in nato Carnuntum so bili kot logijski tabori odtrgani od noriškega kraljestva (rognum Noricum), ki je bilo pod civilno npravo, in podrojeni ilirskemu legatu. Zaradi odcepitve od Emone pa je moralo biti tudi ozemlje keltskih Latobikov (Noviodunum), čeprav ni bilo vojaško zasedeno, priključeno k Panoniji.

Str. 42: Zaporno obzidje nad Nauportom (Vrhnika) ni nastalo zaradi markomansko-kvadskih vojn, kakor jo nekoč tudi Reinocke v nekem predavanju (Korrespondenzblatt d. deutschen Gesellsch. f. Anthrop., Ethnol. u. Urgesch. XLVIII, 1917, 98) domneval, temveč jo poznoantično. Spada celo k mlajšemu irdojvskemu sistemu (4. stol. po Kr.), dočim pripadajo trije kastoli Nauportna (Vrhnika), Ad Pirum (Hrušica) in Castra (Ajdovščina) k nekemu zgodnejšemu utrdbenomu pasu, ki pa zopet poteka kvočjemu iz poznega 3. stol. po Kr. Kaj pomeni v napisu, priobčenom v Rev. Arch. XXI, 1893, 396, nr. 88, imenovana praetentura Italiae et Alpium, še vedno ne vemo. Gotovo gre tudi tu za utrdbe, vsekakor začasno, v Julijskih Alpah (Alpes Iuliae), če ni morda iskati kake zveze s taborom leg. II. Ital. pri Ločici v Savinjski dolini (ČZN XXIX, 1934, 150 sl.), ki potoka iz dobe markomanskih vojn. Pri Golem ni, kakor meni avtor v opombi 4, nikakega rimskega zapornoga obzidja, marveč lo predzgodovinski soterski okop. Prav tako tu omenjoni zaporni sid pri Robu ne loži »poda, temveč nad Robom.

Str. 46 sl.: Pri lokalizaciji Novioduna je avtor krivo razumel in napačno porabil moje izsledko. Na podlagi obeh mojib del o poznoantičnih utrdbah pri Vel. Malencah, vzvodno od Novioduna v Glasniku MDS X, 1929, 12—17 in XI, 1930, 5—12, od katerih pa je pisec očitvidno lahko porabil le kratke nomško posnetke, je prišel do sklepa, da som jaz tu lokaliziral Noviodunum, kar pa seveda nikakor ne odgovarja resnici. Da leži Noviodunum pod današnjo vsajo Drnovo in ob njej, nisem nikoli dvemil. Če sem v Glasniku MDS X na koncu posnetka napisal: »Die von Promerstein vertretene Ansicht, daß sich hier (se. na Gradiščen pri Vel. Malencah) das Municipium Latobiorum befinden babe, ist ansosoblossen. Dieses ist vielmehr mit Noviodunum identisch«, so besodica »dieses« nanasa samo na poproj omenjeni municipium Latobiorum in ne na Gradišče. Mojega šlaoka »Noviodunum« v PWRE XVII, 153 sl., ki no dopuša o mojem stališču nikoakega dvoma, avtor očitvidno ni mogol voč porabiti. V nasprotju s tem pa pisec na str. 47, zadnji odstavek, naprave pri Vel. Malencab pravilno smatra za utrdbo, pri čemer bi bilo le pripomniti, da drugi tu omenjeni castollum pri Čatožu ne obstaja, marveč je identičen s poznoantično utrdbo pri Vel. Malencab.

Str. 59 sl.: Podatek glede oddaljenosti preboda preko Savo od Emone je v Tab. Pont. napačen. Mora so pravilno glasiti IIII m. p. namesto VIII m. p. V opombi 7 omenjena bipoteza M. P. Katanesieba, ki so opira na to napako in meni, da jo rimska cesta pri Dolu prokoračila Savo, jo kriva. Rimska cesta se tu nedvomno krije s sedanjo državno cesto, kakor to dokazuje tudi najdba savskega mesta. Atrans je gotovo, kakor to kažejo najdbe, identičen s Trojanami. Med Colojo in Pootovijem se dasa v torenu dokazati dve cestni avezi. Kakor bom dokazal v tekstu k listu Rogatec arheološke karto Jugoslavije, ležo v itinorarijih in v Tab. Peut. omenjono postaje Lotodes, Ragendo in Pultovia ob zapadni cesti, ki na splošno odgovarja današnji državni cesti. Pultovije toroj ni iskati z Grafom (po Abramičnu, Pootovio str. 16) pri Sv. Lovrencu na Dr. p. ali na Ptinjski gori, marvoč je le-ta v zvozi s antičnimi spomeniki v prostoru med Črofnjevcom in Polskavo. Da je današnja banovinska cesta Pragersko—Hajdina istovotna s antično cesto, so nedvomno dokazala izkopavanja in potrjuje tudi volika bajdinska nekropola, ki leži ob njoj. Da pa bi bil na periferiji ležeči mestni dol viens Fortuna »Das Handleviertel und angloich der ältoste Teil der Stadt Pootovloc«, ni nikakor dokazano.

Avtorjeva izvajanja o Curti, Halicanu in Ad vicesimum na str. 66 sl. je prebitel kritičen pretres teh cest v tekstu k arheološki karti Jugoslavije, list Ptuj, str. 87 all., na katerega je pisec še ravno mogel opozoriti v dodatku na str. 137. V Itin. Ant. in v Tab. Peut. sta sporočeni dve različni cesti, kakor to dokazujejo različne postaje in razdalje.

Čeprav bi bilo treba, kakor sem pokazal, v posameznostih tu in tam marsikaj izpremeniti — predvsem glede našega ozemlja, ker tu manjka avtorju očitno tudi avtopsije — ter je obenem obžalovati, da ni kdo, ki nemški jezik bolje obvlada, dela jezikovno popravil, in čeprav so na vrhu tega ostale nepopravljene tudi številne tiskovne napake (na str. 130 je n. pr. drugi del opombe 2 pomotoma tiskan tu, ko spada k opombi 1), se vendar ne sme prezreti pridnost, s katero je avtor zbral doslej raztreseno gradivo. V tem je velika vrednost razprave, ki bo gotovo ostala temeljno delo za vsa nadaljnja dela o topografiji rimske Panonije. Zato moramo biti prav hvaležni avtorju pa tudi prof. Alföldiju, vodji instituta, ki je delo izdal.

Dr. Balduin Saria.

DR. FRANC KSAVER LUKMAN, IZBRANI SPISI SVETEGA CECILIJA CIPRIANA.

Prvi del: Pisma — Knjižica »O padlih«. (Cerkvenih očetov izbrana dela, izdaja Bogoslovna akademija v Ljubljani). Tisk in založba Družbe sv. Mohorja v Celju, 1938. M. 8°. 215 str.

Družba sv. Mohorja si je kot založnica in tiskarna naprtla novo, častno kulturno breme: izbrana dela cerkvenih očetov, ki jih je začela izdajati Bogoslovna akademija v Ljubljani pod vodstvom univ. prof. dr. Fr. Ks. Lukmana. Začela je s sv. Ciprijanom, katerega prvi zvezek imamo v zelo posrečeni obliki pred seboj. Oskrbel nam ga je prof. Lukman sam, katerega razprave na področju patrologije upoštevajo tudi inozemska svetovnoznana dela (n. pr. Rauschen-Altaner, *Patrologie*, Freiburg i. Br., 1931), ki ga tudi slovenska širša javnost pozna po zgodovinskem delu sličnega značaja: »Martyres Christi« (Družba sv. Mohorja, 1934). Zato nam njegovo ime samo že jamči, da bo započeta zbirka knjig vsestransko zadovoljevala in tako resnično izpolnila tako neprijetno občuteno vrzel na področju cerkvene zgodovine v slovenščini. Posebna prednost te izdaje je v tem, da je poleg znanstveno-kritične višine, na kateri se vseskozi drži, obenem tako preprosto prirejena, da je dostopna tudi najširšim plastem ljudstva. Na ta način izpolnjuje zbirka dvojno nalogo v enem, kar pri večjih narodih, ki razpolagajo z večjimi denarnimi sredstvi, izpolnjujeta dve različni izdaji.

V prvem zvezku (215 strani) je poslovenjenih 26 Ciprijanovih pisem, ki jih je prevajalec izbral, ker misli, da lepo podajajo škofovski in religiozni lik sv. Ciprijana. Tem je dodal še na široko zasnovani govor: »O padlih« (De lapsis), ki ga je Ciprijan napisal pred vrnitvijo v Kartagino za sinodo l. 251., na kateri ga je tudi prebral. Izbor je opremljen z 42 strani obsegajočim uvodom o življenju in spisih sv. Ciprijana. Ta uvod je dragocena monografija ne samo o sv. Ciprijanu in njegovem delu, ampak indirektno tudi cele takratne dobe, ki spada med najkritičnejše in zato tudi najzanimivejše čase prve krščanske zgodovine; saj je v dobi Decijevega preganjanja, ki že samo na sebi pomeni novo etapo v zgodovini preganjanj, cerkev trpela na dvojnem razkolu: v Kartagini stranka Felicisima' zoper Ciprijana, v Rimu pa je zoper papeža Kornelija začel srdito gonjo kot »protipapež« neki prezbiter Novatianus, ki ga je podpihoval zlasti Novatus iz Kartagine, duša Felicisimovega upora. Tako je Ciprijan nehoti stal v središču in v ospredju takratnega javnega cerkvenega življenja. Vse to se živo odraža v njegovih pismih, ki so po vsebini sicer uradna, neosebna, a nosijo po svoji obliki vendarle močno osebni pečat (str. 40). Zato so nam ta pisma res dragocen vir kakor za zunanjo cerkveno zgodovino tako zlasti tudi za zgodovino notranjega cerkvenega življenja. Enako dragocen za podrobno poznavanje takratne cerkvene zgodovine nam je Ciprijanov traktat »O padlih«, zlasti če pomislimo, da je vprašanje o pokori in zopetnji spravi s cerkvi tistih, ki so od vere odpadli, bilo predmet stoletnih vročih verskih debat in vzrok raznim herezijam in shizmam (montanizem, donatizem i. dr.). V tej zvezi

pogrešamo samo še prevoda istočasno napisanega za Ciprijana in vero takratne cerkve zelo pomembnega traktata: »O edinosti katoliške cerkve« (De catholicae ecclesiae unitate).

Ob koncu knjige je dodan seznam najvažnejših splošnih del o sv. Ciprijanu. Prevod je skrbno pripravljen, opremljen s potrebnimi opombami in razlago, njegova slovenščina se bere kakor izviroik. Zunanja oprema knjige je kakor običajno pri Mohorjevi družbi lepa in privlačna.

Dr. Anton Trstenjak.

CUSIN FABIO, DOCUMENTI PER LA STORIA DEL CONFINE ORIENTALE D' ITALIA NEI SECOLI XIV E XV. Archeografo Triestino. Vol. XXI della III serie, XLIX della raccolta, Trieste 1936, 3—131.

V tržaškem zborniku gradiva in razprav za zgodovino Primorskega je izšlo 99 dokumentov, največ iz arhivov v Benetkah, ki prinašajo novo gradivo tudi za zgodovino naših krajev in ki osvetljujejo v prvi vrsti Celjane.

Cusinovo gradivo obsega dobo od 1379. do 1493., to je dobo, ko obvladujejo mednarodni politični položaj naših krajev habsburška razcepljenost, nasprotje med Luksemburžanom Sigmuodom in Benetkami na Jadrano, nato pa nasprotstvo med cesarjem Friderikom III. in Matijo Korvinom. V tej prvi dobi branijo Benetke položaj velesile na Jadrano, v drugi pa nastopajo proti eventualnostim ogrskega sosedstva na Krasu in v Alpah, kjer se začne pojavljati nova habsburška aktivnost, ki pride pozneje do izraza v bojih za goriško dedščino.

Po geografskem položaju svojih posestev in radi politične odvisnosti od nasprotnih si velesil igrajo v tem mednarodnem položaju tudi za Benetke pomembno vlogo Celjani Herman II., Friderik in Ulrik. Izraz nastopajočega nasprotstva med Celjani in dinastično razdvojenimi Habsburžani vidimo v politiki oglejskega patriarha ob koncu oglejske posvetne moči, ki pooblasti l. 1404. Hermana, da obnovi oglejske pravice na Kranjskem in Koroškem, kar legitimira Hermana za vsak nastop proti dejanskim imejteljem oglejskih pravic, proti Habsburžanom in Goričanom. V oporoki Wallseejcev l. 1451. si zagotovijo Celjani Konjice in Statenbreg ter Reko, s katero bi dobili dostop na morje. Razmerje Celjanov do Benetk je izhajalo iz pozitivnega odnosa do albertinske in negativnega do leopoldinske habsburške linije in iz beneške zunanje politike na Krasu, začasno pa tudi iz dinastičnih razmer med Celjani samimi. Tako je ponudil Friderik l. 1424. brezuspešno Benetkam v zastavo Jelisavino dedščino na Kvarneru, leto pozneje pa se je obrnil do serenissime za dovoljenje, da sme — v nevarnosti pred ogrskim kraljem radi umora Jelisave in zakona z Veroniko — emigrirati na Beneško, in je ponudil za to Benetkam ortenburške gradove in svojo osebno službo. Po odklonitvi od strani Benetk in likvidaciji afere z Jelisavo in Veroniko pa se je v borbi Ogrske z Benetkami priključil Friderik Ogrski, vpadel v dolino Bele, nastopal proti Frankopanom in bil določen pri projektiranem koncentričnem naporu koalicije na Benetke l. 1431. za vpad v Furlanijo. Benetke se obratno za časa velike jadranske vojne izogibljejo vsakih konfliktov na celmi in vodijo to politiko tudi v nastopajočih bojih med Celjani in Habsburžani, ko odklonijo podporo Habsburžanom in ko posredujejo za mir med Celjani in Friderikom III. Temu stanju sledi celjska ekspanzija na Goriško, iz katere se je rodila goriško-habsburška fronta proti Celjanom, ki pa je prenehala po izumrtju Celjanov, ko so se pojavili med dediči Celjanov tudi Goričani. Celjska madžarska politika proti Hunjediju in avstrijska proti Frideriku III. je vezala Celjane z Benetkami na eno os in preprečila namero Friderika III., ustvariti proti Celjanom in njih zaveznikom Wallseejcem habsburško-beneško zvezo in sodelovanje Benetk s Friderikom III. v konfliktu za varuštvu Ladislava Posmrtnega.

Z izumrtjem Celjanov stopijo v ospredje problemi, ki se samo posredno tičejo naših krajev in od katerih je za zgodovino naših krajev najvažnejša diplomatska podpora, katero so nudile Benetke ogrski narodni stranki in Matiji Korvinu proti Habsburžanom.

Poleg vpogleda v odnošaje Celjanov do mednarodnih dogajanj svoje dobe pa nudi Cusinovo delo tudi delno sliko celjskih notranjih razmer, n. pr. antisemitizma, celjsko-frankopan-

skih odnošajev, diplomatskih stremljenj Habsburžanov in Celjanov, predvsem pa seveda uvaja v politično prilike Primorskega.

Casnovno gradivo vsebnjo v pogledu celjske zunanjo politike najpomembnejše dopolnilo našega znanja o Celjanih v zadnjem času.

Franjo Baš.

DIE KÄRNTNER SLOWENEN IN VERGANGENHEIT UND GEGENWART. Grundsätzliches zur Minderheitenfrage. Im Selbstverlage des Slowenischen Kulturverbandes. Klagenfurt 1937. 8°. 150 str.

Knjiga predstavlja spomenico, katero so koroški Slovenci naslovili konecem l. 1937. preko »Koroškega Slovence« na voditelje avstrijske republike in v kateri so jim predočili in ntemoljili narodnostne težnje avstrijske slovenske manjšino.

Slovensko manjšinske težnje na Koroškem stremijo za rošitvijo šolskega vprašanja z uvedbo slovenščino kot nčnega jezika v šoli in cerkvi. Upravičenost teh tožonj izvaja noimenuvani avtor (V. Podgorec?) v prvi vrsti iz vzgojnih potreb, za kar mu služijo v avtoritativno dokazno oporo vzgojiteljci WeiBgerber, Frank, Herbart, Grentrup itd. Pravico dece do pouka v materinskem jeziku izvaja iz Tomaža Akvinskega, pravico staršov do vzgoje iz okrožnic Pija XI. Bori se proti raznarodovanju mladine v šoli in cerkvi, dokazuje, da je edino pravilna vzgoja v materinem jeziku, ter zaradi oblikovanja človeka preko šole in cerkve torja za Slovence jezikovno sposobne duhovnike in učitelje. Za tem vzgojnopoličnim prvim delom obravnava drugi del knjige itovilčno nazadovanje koroških Slovencev v ustavni dobi, poizkuse posameznih krajev preko deželnega ali državnoga zbora za nvedbo slovenske šole, agitacijo za njo in proti ter sodobno stanje šole in nje posledico za koroško Slovence. Germanizacija na Koroškem je v bistvu posledica in delo liberalizma proti cerkvi in narodu, posledica toga na šolskem področju pa jo današnje težko stauje šolstva z utrakvističnimi šolami, pri čemer je ostala edini varnih slovenskega manjšinskega življa lo še cerkev. L. 1927. predlagano kulturno avtonomijo za koroške Slovence smatra avtor za nemogočo, ker ni bila odkrito mišljena, pač pa je pokazala vzor za nreditve manjšinskega šolstva Madžarska z l. 1920. nvedenimi in po J. Gömbösa reformiranimi manjšinskimi šolami.

Po svoji vsebini bo spomenica koroških Slovencev iz l. 1937. ostala zgodovinski dokument za kulturno in narodnostno nsmernost koroških Slovencev v časn tik pred zedinjenjem Avstrije z Nemčijo, po svojem značajn pa predstavlja spomenica vzporedno gledanje s skoro istočasno izišlo Fr. Zwitterjovo sociološko in zgodovinsko analizo slovenskega koroškega vprašanja. Primerjava v koroški spomonici podanih narodnopolitičnkih prillk z našimi v Podravju pa pokažo podobnost sodobnih koroških razmer s podravskimi v prepodni dobi do vključno Taaffeja, torej narodnozgodovinsko razvojno cezuro dobrih 50 let, s katerimi je Koroško zaostalo za jngoslovanskim Podravjem.

Franjo Baš.

SAINTYVES P.: 1. MANUEL DE FOLKLORE. Paris, 1936. V. 8°. VIII + 220 str. — 2. EN MARGE DE LA LÉGENDE DORÉE. Songes, miracles et survivances. Essai sur la formation de quelques thèmes hagiographiques. Paris, 1930. V. 8°. VIII + 596 str. — 3. LES CINQUANTE JUGEMENTS DE SALOMON ou les arrêts des bons juges d'après la tradition populaire. Paris, 1933. 8°. 122 str.

1. Prezgodaj umrli francoski folklorist Pierre Saintyves (1870—1935) jo v rokopisn zapustil nekako — žal nedovršeno — sintezo teorije svojega znanstvenoga dela, ki jo je po njegovi smrti izdala njegova žena. Delo bi naj obsegalo dve knjigi, izmed katerih pa je kolikor toliko hila za ledajo pripravljena samo prva, ki v šostih, jasno in sljajno plesnih poglavjih podaja nekak uvod v metodiko folklorističnega študija. Manjkajočo nam mora za silo nadomščati nvodna »Apologija folkloru ali znanosti o narodnom izročilu«, prodavanje, ki ga je Saintyves imol na rednem letnom zborovanju holgijske »Société de Folklore« v Bruslju, aprila 1927, v katerem jo po lastni izjavi podal svojo najboljšo misli in ldoalno pglode, ki bi naj toj novi, lopl znanosti pridobili navdušenih učencev. V njem govori najproj

o prvih početkih folklorističnega študija, ki je bilo samo še zbiranje, in je povsodi zaletelo na začuden neumevanje ali celo na preziranje. Kakor bitro pa se je k temu zbiranju narodopisnih, eksotičnih kuriozitet pridružil znanstveno raziskovanje, psihološko poglobljen študij »narodnega blaga«, pa se je pokazal pomen takega študija za človeštvo. Pokazalo se je ob enem tudi, da tako narodopisje ne vodi samo do novih znanstvenih spoznanj, ampak da človeka učil tudi ljubezni do domovine in do svojih rojakov, na kar navaja folklorista že metoda njegove znanosti, ki je ob enem zgodovinska in prirodoslovna, in ki se poča z objektivnostjo, ki je takemu znanstveniku najbližji, namreč njegov rojak v vseh banalnostih in intimnostih njegovega telesnega in duševnega dejanja in nehanja. Od »človeka«, ki ga je spoznal v svojem »rojaku«, pa preide folklorist po svoji »primerjalni« metodi na »človeštvo«, do katerega zbnja enako občutje bratske ljubezni. Tako je ta študij pomemben ne samo za one, ki morajo na ta ali oni način delovati med svojimi rojaki in jih zato morajo prav do dobrega poznati, na pr. duhovniki, učitelji, zdravniki, sodniki itd., ampak tudi za one, katerih pogled sega dalje, in ki sanjajo o lepši, boljši bodočnosti vsega človeštva.

Označbo »folklor« za celokupnost tega, kar imenujemo Slovenci v najširšem pomenu besede »narodno blago«, je ustvaril angleški arheolog W. J. Thoms l. 1846. Ta prvotno angleška označba je počasi prešla tudi v druge jezike in se vedno bolj širi. Tako blago se je pri vseh izobraženih narodih zbiralo že davno, kot nekaka postranska veja lepe, pisane književnosti, ni pa se zbiralo a znanstvenimi nameni. Služilo je nekaki naivni radovednosti in nedolžni zabavi. Prvi, v čijih rokah je na to blago pogledala znanost s svojimi začudenimi očmi, so bili jezikoslovci, ki jih je zanimala razlika med olčkano govorečo izobražencev in divje rastočo besedo ljudskih mas, in ki so v ljudskih pregovorih videli svojevrstno jezikovno formulirano modrost. Katoliška cerkev je na eni strani znala mnmo prepeljati stare, peganske običaje v lastne struge, na drugi pa je sopenet že na 4. koncilu v Kartagi, l. 398., prepovedala razne »superstitionese«, in take prepovedi so si sledile tudi v poznejših stoletjih, ko so se ji pri tem delu pridružili tudi naravnost brezbožni racionalisti z Voltairejem na čelu. Ob stran so jim stopile države s svoje zakonodajo, ki se je obračala proti antisocialnim ali celo kriminalnim sestavinam »praznoverja«. Vsi pa so bili počasi prisiljeni, da so se izpraševali po iavoru takih pojavov in da so jih med seboj primerjali. To pa so že znanstveni početki tega, kar je šele mnogo pozneje postalo posebna znanstvena disciplina a določenim delokrogom, precizno metodo in jasnim naslovom.

Saintyves definira folklor kot »znanost o kulturni tradiciji v preprostih slojih civiliziranih pokrajin« ali »znanost o izročilu pri civiliziranih narodih, predvsem v preprostem ljudstvu«, ter tako označi na eni stran njegov objekt, na drugi pa svoje stališče, a katerega ga obravnava. Pri tem ni mogoče dnevne kulture ločiti od materijelne, kakor se je včasih delalo, saj tvorita obe neločljivo enoto. Zato ni mogoče besede »folklor« rabiti samo za dnevno izročilo in jo staviti v nasprotje z »etnografijo«, ki bi se naj omejevala samo na materijelno plat. Toda, naj ju že nmevamo tako ali tako, folklor in etnografija sta dve veji sociologije in dve panogi antropogeografije. Pri tem je treba bistrega, potrpečljivega opazovanja, ki ne sili nestrpno v sintezo, ki se lahko večkrat prenačljene in zaradi tega varave. Zbiranje gradiva, ki ga vodi in regulira znanstveni umisel za delo, nikakor ni manj vreden opravek, ampak je prvi pogoj za znanstveno sintezo.

Delokrog folklorista je tako neizmerno obsežen, da se ga človek ustraši, čim se tega zave, ker se mu vse skupaj ad nepridruza goščava objektov, dejstev in pojavov, skozi katero ni nobenega kašipota. Tega so se zavodali tudi že prvi znanstveniki, ki so skušali najti kako vodilno ldejo, ki bi jim pomagala nekako urediti nepregledno maso, redncirati vse najrazličnejše elemente na eno formno. Našli so jo v človeški naravi in njenih potrebah, ki so bile za človeka v vseh časih in po vseh krajih iste, ki so prišile človeka, da jim je skušal zadostiti in da je aredstva, ki jih je v ta namen iznašel, potem tudi obranil in čimdalje bolj špopolnjeval. Potrebe so povsod in v vseh krajih iste, samo sredstva so različna po času in kraju, ki človeku ne dajeta povsod in vedno istih pomočkov na razpolago. Toda tudi po-

trebe niso vse in povsod popolnoma enake po svoji stopnji: ene so nujne, neodložljive, druge manj važne, postranske; one so primarne, te zopet sekundarne. Tukaj velja nekako oni stari: *primum vivere, dein philosophari*. K materialnim potrebam pa se, večkrat neločljivo, pridružijo duševne in socialne, saj je človek že po stari definiciji umsko (oduševljeno) in družabno bitje, v čemer se razlikuje od zgolj animaličnega sveta. Šele s te strani lahko klasificiramo človeške potrebe, če jih namreč razdelimo po bistvenih potezah človeške narave.

Tako se človeško življenje porazdeli na tri velike skupine: a) materialno, ki obsega vse, kar potrebuje, izdeluje in rabi človek za svoj goli obstanek; b) duševno, ki obsega ogromno polje predstav, čustev in vsega, s čimer skuša človek zadostiti svojim duševnim potrebam, kar se je nekaj definiralo s klasično trojico resničnega, lepega in dobrega, b kateri pa moramo dodati še nadnaravno ali posvečeno; c) socialno, ki jo res da že tvorita prvi dve, toda vendar je potrebno posebej govoriti o življenju onih združb in naprav, s katerimi skuša preprost človek razviti ali izrabiti zavest skupnosti in vzajemne pomoči v svojem sloju. V prvo skupino spada študij vsega, kar naredi življenje možno in udobno, preučevanje raznih oblik dela in pridobivanja sredstev za obstanek, študij izdelkov in porabe sadov vsakovrstnega truda in napora. V drugo jeziki in njegove oblike, ljudska modrost (znanje), sociologija in morala, estetika (ljudska književnost in umetnost), mistika. V tretji skupini se obravnavajo oblike, ki jih je ustvarila skupnost trojne vrste: krvi (družina), kraja (naselje, vas, občina) in udeleževanja (sloji, društva, zadruga). Te tri skupine ravna tri velike plati človeške duševnosti, ki so mogočna gibalna človeškega dejanja in nenanja: skrb, čudenje (radovednost, strah), zavest skupnosti (simpatija). Po teh načelih se lahko sestavi pregled poti, po kateri mora hoditi vsako raziskovanje, če naj bo premišljeno in zaradi tega uspešno.

Podrobna pot lahko obsega manjši ali večji delokrog, vedno pa je za pravilno zbiranje gradiva potrebno dvojje: poleg opazovanja tudi direktno izpraševanje (in poslušanje). Če opazovanje narodnega življenja samo po sebi nikakor ni tako lahko, kakor se mogoče marsikomu zdi. Življenje kakšne vasi je sestavljeno iz celega sveta dejstev, je velikanska, komplicirana in izprepletana realnost, v kateri človek, ki za to ni pripravljen, ne bo našel pota niti si mogel pojasniti vse celote. Treba je odvreči mnenje, da je življenje ljudskih mas tako že po večini znano, ali da se lažje spozna ko v drugih slojih, in biti uverjen, da je mnogo bolj komplicirano in da se dá težje spoznati ko fizikalna ali biološka dejstva, ter da se dá prav vsled tega spoznati le z metodično, večkrat celo zelo naporno preiskavo.

Najlažje opravlja tako delo domačin ali vsaj človek, ki je tako dolgo živel v onem okolju, da ga imajo takorekoč že za »svojega«. Treba je čim bolj točno poznati njihov jezik in, če bočemo spoznati do korenin sedanje razmere, se prej informirati tudi o tem, kako so nastale, torej se poučiti o njihovi zgodovini. Taka informiranost je tudi dobro priporočilo pri delu na terenu med ljudmi, ki jim vsakdanje skrbi ne dopuščajo časa za razmišljanje, kako je kaj »nekaj bilo«, ki pa taka pripovedovanja vedno željno in hvaležno poslušajo. Tako raziskovanje mora biti v neki meri celo navivno: brez predsodkov in v naprej konstruiranih tez in idej, ki bi človeka samo zavedle na krivo pot. Ljubezen in spoštovanje do objekta raziskave, takt, ki je nujno potreben v občevanju z informatorji, dober spomin in bistro opazovanje, vse to so lastnosti, ki jih mora folklorist imeti v čim večji meri, če boče doseči kak uspeh. Informatorje je treba pravilno izbrati, za izpraševanje porabiti ugodne prilike, ali pa jih ustvariti — skratka, tak raziskovalec mora poleg znanstvene priprave imeti tudi precejšnjo mero psihološke spretnosti in življenjske okretnosti. Kajpada poleg vneme in ljubezni do dela tudi mnogo potrpežljivosti.

Pri nabiranju kakor pri končni obdelavi tvarine mora folklorist ostati popolnoma nepristranski, pri nabiranju že zato, ker bi sicer prišel v nepotrebne konflikte z informatorji nasprotnega mnenja, ki bi postali pred njim zakrjuvani. Že sam poklic vpliva tukaj ovirajoče: Dubovnik bo redko in težko mogel dobiti pravilne informacije o rečeh, ki zadevajo spolne stvari, sodnik bo težko izvedel, v koliki meri posega praznovrje v kriminalistiko. Na vsak način je potrebno, da si vsak raziskovalec izbere teren, ki je zanj naj-

primernejši, za katerega je sam najbolj pripravljen. Ta delokrog naj bo čim manjši, da se lahko vsestransko in intenzivno obdelata. Lokalne študije so najprimernejša priprava za širše, regionalne, pri katerih je treba že več pomočnikov in velikega aparata.

V IV. pogl. riše Saintyves zanimivo pot, po kateri je nastala komparativna metoda folklorja. To je pot, ki gre od ocenjujoče, polemične označbe »superstitio«, ki jo je Tertulijan posnel po rimskih pisateljih, do današnje, bladne, znanstvene označbe »survival (survivalance, prežitek)«. V romantični dobi nastane boj med dvema metodama v tej stroki, med historično in komparativno. Boj, ki je prav za prav bil in je še danes nepotreben. Vsi znanstveniki namreč, naj so že zgodovinarji ali narodopisci, imajo ne samo pravico, ampak naravnost dolžnost, da rabijo vse metode, ki lahko pomagajo pri napredku njihove znanosti. Tudi je nesmiselno zamenjavati kakšno metodo z ono znanostjo samo, v kateri je bila najprej rabljena. Vsi pravi znanstveniki, pa naj bo njihov delokrog ta ali oni, si naj vzamejo zgled pri jezikoslovcih, ki se razen jezikoslovnih metod poslužujejo tudi vseh drugih splošnih metod, posebej tudi, kakor pač potreba nanese, zdaj historične, zdaj komparativne. Sama bijološka metoda, ki so jo nekdanj pripuščali kot edino v folkloru, zadošča komaj za animalično plat posameznega človeka, ne pa za človeško družbo. Kakor se bijologija poslužuje različnih metod, prav tako tudi folklor in zgodovina. Ne da bi si nasprotovala ali se ovičala, se zanimata zgodovinar in folklorist za isti pojav, skušata podati isto sliko življenja. Oba imata isto željo, da bi oživila pred našimi očmi preprosto ljudstvo, z vso njegovo bedo, z vso njegovo slavo.

Zadnje poglavje, ki govori o »zgodovinski seriji in kronografski metodi«, je komaj osnutek, ki bi ga bil Saintyves brez dvoma korenito pregledal, predno bi šel v tisk, če bi mu bilo dano. V njem govori v glavnem o znanstvenih pomočnikih, ki lahko služijo folkloristu pri obdelavi nabranega gradiva. Obširna, v prvi vrsti francoska, torej nam neanana bibliografija folklorističnih del, posebej pa Saintyvesovih samostojnih publikacij in člankov, ter podrobni sistematični registri, z vsem tem je ta »Manuel« dragoceno navadilo za vsakogar, ki se na ta ali drugi način zanima za narodopisna vprašanja. Na koncu knjige je priložen »Plan du tome II«, ki bi naj obravnaval geografsko serijo in kartografsko metodo, splošno, sociološko in psibološko razlago, pozornemanje in vplive, iznajdbe in odkritja, ter prinesel splošno sintezo, in ki bo komaj kedaj izšel, zbuja pa samo še večje obžalovanje nad prezgodnjo smrtjo tega znanstvenika.

2. Slavna »Legenda aurea«, ki jo je v srednjem veku sestavil Jacobus a Voragine, je morala s svojim zanimivim bogastvom kajpada v veliki meri privlačiti učenjaka, kakršen je bil Saintyves. Debela knjiga, ki ji jo je posvetil, nikakor ne namerava izčrpati bogastva te zbirke pobožnih legend, ampak obravnava, kar se vidi že v naslovu, samo par značilnih skupnih motivov. Knjiga sama je nastala počasi, iz sestavkov, ki so nastali v različnih dobah, ki pa sedaj vendar tvorijo neko enoto, ker vsi skupaj bolj ali manj naravnost razlagajo, kako so nastale razne bagijografske teme. Prva štiri poglavja kažejo pri tem nastajanju legendarnih snovi pomen in vlogo sanj v bagijografskem slovarju, govorijo o legendarnih temah, ki so nastale iz sanj ali jim dolgujejo vsaj del svoje trdoživosti, o boji in potovanjih v sanjah, o potovanjih na Oni svet pri mistikih in bagijografih. Sledeča štiri poglavja kažejo delovanje amisa in čuta za čudeže, ki je ali spontano ali pa podpirano, ali celo povaročeno od interesiranih faktorjev. Govorijo o oživitvi mrtvorojenih otrok, o »potovanju« čudeža o rešenem obešencu, o svetnikih, ki nosijo svojo glavo v rokah, o ohranitvi trupel po smrti kot znamenju svetosti. Zadnja štiri poglavja kažejo, kako mogočna je tradicija posebno v območju obrednih prežitkov, ne samo pri dubovnikih in menih, ampak celo tudi med ljudstvom, ki je prepuščeno samemu sebi. Govorijo o čudežnem pojavu vode v zvezi s liturgijo, o vedečevanju s pomočjo svetnikov in njegovem poganakem vzorcu (Sortes Homericae, Sortes Vergilianae), o legendi in češčenju sv. Guigneforta, o dobivanju relikvij s krajo, uboji in vojskami.

Na vseh teh primerih se vidi, kako so psibološki faktorji, večkrat v zvezi s fiziološ-

kimi, naravnost fundamentalnega pomena, ker odpro vrelce, ki tičijo skriti globoko v človeški naravi. Zato so taki pojavi tako splošno razširjeni in tako trdoživi. Pri vsem tem igra veliko vlogo tudi lahkovernost, ki bi jo lahko imenovali tudi pomanjkanje vzgoje kritike, ki pa ni edini psihološki faktor. Poleg lahkovernosti bi lahko postavili tudi radovednost in občutljivost, skoro že sentimentalnost, ter zaskrbljenost in negotovost.

Knjiga je pisana z obširnimi znanjem in odpira zanimive poglede v skrite kotičke človeške duše. Pri tem pa zna tako zanimivo spajati davno preteklost z neposredno sedanjostjo. V posebnem dodatku govori tudi o nestrohljivosti mrliča kot znamenju svetosti v ruski cerkvi in najde zanimivo zvezo za psihološki moment v dejstvu, kako je razne ruske »močice« v Kremlju zamenil balzamirani »S. Lénine«.

3. Petdeset »salomonskih« sodb, ki jih je zbral Saintyves iz raznih časov, krajev in narodov, kultiviranih in divjih, mu je mnogo več ko zbirka petdesetih zanimivih povesti. V uvodu opozarja najprej, kako važen in odločilen je v otroki duši čut za pravičnost. Enako je moralo biti tudi v prvotnem človeštvu, saj vemo iz Herodota in sv. pisma, kako pomembna je bila v starih časih pravičnost, ki je bila večkrat prva in edina legitimacija za podelitev kraljevske časti. Da je na prvo mesto postavil znano Salomonovo razsodbo med dvema ženama, ki se pulita za istega otroka, je popolnoma umljivo, saj je najslavnejši pravičnejši, ki je zaslovel med vsemi narodi in verami, med židi, kristjani in muslimi, postal baš Salomon, ob katerem so se, kakor ob nekakem plemenitem jedru, nazadnje zbralo najrazličnejše povesti o posebno pravičnih sodbah, ki so prav po njem dobile svojo označbo, da so »salomonske«.

Te povesti gredo od ust do ust kot priča vedno budnega občudovanja pravičnosti in zavesti, kako zelo je taka pravičnost potrebna. Ta zaveza, ki zveni v vseh teh prelepib storijah, se je nazadnje vtelesila celo v moderni socijalni zakonodaji, ki bi brez te nepretrgane tradicije sploh bila nemogoča. Zato njih študij ni pomemben samo za »čistega« znanstvenega folklorista, ampak tudi za jurista in socijologa, skratka za vsakogar, ki se zanima za »narod« ali se tako ali drugače z njim peča, pa mora poznati njegovo mišljenje in činstvovanje.

Medel odsev, samo po svoji zunanji obliki, tega tipa ljudskih povesti je pri nas Jurčičeva »Kozlovska sodba v Vlknji gorici«. V ta okvir spada tudi »Pametni sodnik«, pričben v zbirki »Sto povesitic. Berilo za otroke« (Trst, 1852) na str. 30.

*

Tudi še tako obširen referat o kaki posamezni knjigi Saintyvesa bi ne mogel podati prave slike bogastva podatkov, idej in znanstvenih pobud, ki jih človek dobi pri tem znanstveniku velikega formata in najčistejšega kova. Pri nas je bilo treba nekoliko bolj obširno opozoriti na njegovo življenjsko delo, saj je pri nas popolnoma neznan. Nemška literatura, iz katere se navadno nčimo narodopisja, ga namreč takorekoč ne pozna. Mogoče zato ne, ker je mož l. 1915. izdal debelo knjigo »Les Responsabilités de l'Allemagne dans la Guerre de 1914«?

J. Glonar.

MAVREL BLAŽ, KOROŠKI ŽENITOVANJSKI OBIČAJI IN NOVE CAMARSKÉ PÉ-SML Založila Mohorjeva tiskarna v Celju. 1938. 160. 56 str.

Najvažnejši del knjižice je uvodno poglavje, v katerem opisuje avtor ženitovanjske običaje v Mežiški dolini. Glavno vlogo igra pri teh običajih ženinov drug, kl ma na Koroškem pravijo camar.

Zanimivo je, da poznajo ali so vsaj do vojne poznali camarja (ali camerja) tudi na zapadnem Poborju in v Mlalinjski dolini — snak, da sega ta običaj daleč nazaj, morda še v čase, ko so vse te pokrajine spadale še k junaki groflji. Tudi na Poborju je nosil camar dolge rdeče trakove za klobukom in za šopkom na suknji, vendar je bila njegova vloga pred poroko bolj skromna. Svata je bila skoraj vedno v gostini, potek pa skoraj enak onem v Mežiški dolini. Morda bi bil pisatelj lahko omenil še to, da so bile nekatere jedi

pri pojedini naravnost stalne (tako za poroko kakor za sedmino): najprej goveja juba, potem govedina s brenovo prikubo, nato razne pečenke, pljučna, telečja, kurja, ocvrti koslički, vsako zase seveda, nazadnje štruklje z grozdijcem. Zjutraj, preden so gostje odšli, so običajno še dobili ali kavo ali pa telečjo obaro.

Bilo bi dobro, zbrati te običaje (pa tudi druge, n. pr. ob rojstvu, ob smrti itd.) tudi za ostale pokrajine, zlasti sosedne; mogoče bi se tako dalo ngotoviti, kako daleč je segalo območje podjunskih šeg in navad; najbrž tako daleč kakor značilnosti dialekt.

Josip Mravljak.

Večji del knjižice (od str. 15 naprej) zavzemajo tako zvane »nove camarske pesmi«, ki jim je dodanih še nekaj drugih priložnostnih verzov. »Nove« jib imennje avtor najbrž zato, ker je že prej izdal »Camarake pesmi« (l. 1935. v samozaložbi v Mariboru); vendar v tem slučaju njegova označitev ni npravičena, kajti kolikor je v knjižici res camarskih pesmi, se vse nahajajo že v izdaji l. 1935., le da so v sedanji izdaji mestoma nekoliko predelane. Narodne te pesmi (vsaj po obliki) niso, čeprav bi po naslovu in deloma tudi po uvodu človek to pričakoval. Napisane so sicer po narodnih običajih in so pač tudi v zvezi z narodnimi običaji nastale, a verzifikacija je Mavrelova. To sicer nikjer ni povedano, a da je res, priča n. pr. »Nebeška svatba«, ki je edina izrecno označena kot narodna in je torej izjema, še bolj pa zaključna pesem v izdaji l. 1935., ki je opremljena — z akrostibom! Kakor kaže primerjava s starejšimi camarskimi pesmimi, ki so s Koroškega ter iz Šaleške in Savinjske doline objavljene v III. zvezku Štrekljevih Slov. narodnih pesmi (št. 5286—5291), se je naš pevec sicer sknil na narodno pesem, posebno v metričnem oziru, a marsikaj (zlasti omlednosti, kakor so razni »poljnbčki«) dobu narodne pesmi prav nič ne odgovarja. Poezije je v Mavrelovih verzih malo, zabeležil pa jib bo narodopisec kot zanimiv primer, da ljudski pevec še vedno žive.

Janko Glaser.

Društveni glasnik.

Muzejsko društvo v Ptuj.

(Letno poročilo od 5. V. 1937. do 30. III. 1938.)

Na letnem občnem zboru MDP v začetku aprila 1938, ki se je vrtil pod vodstvom predsednika dr. J. Komljanca v refektoriju mestnega Ferkovega muzeja v Ptuj, je bil soglasno odobren zadnji zapisnik, nakar so sledila poročila odborikov.

Tajnik A. Smodič je poročal, da je imelo MDP v preteklem poslovnem letu 9 sej. V poletju 1937 je MDP pod vodstvom M. Abramiča izkopal za mestnim pokopališčem kopalniščne naprave rimske podeželske vile ter obsežno poznorimsko grobišče z razmeroma dobro obranjenimi okostji, odlomkom sarkofaga in fragmenti keramike. Istočasno je raziskoval B. Saria Panorama, kjer je poizkusil določiti smer rimske ceste. Na vzočju je odkopal večje zgradbe, na sredi pa temelje kanalizacije iz opek znamke QSP, znane tvrdke starega Poetoviča. Izgleda, da je bila Panorama v rimski dobi zasedana z večjimi stavbnimi kompleksi, katere so delile pravokotne ceste. V bližnji drevsenici so našli pri rigolanju zlatnik cesarja Magna Maksima, ki je sbranjen v grajskem muzeju. Važna najdba je latensko grobišče v Stojncih, kjer so v marcu l. 1937. našli delavci v globini pol metra okostje, ki je imelo pri glavi večji železni obroč, odprto zapestnico ovalne oblike, tri nožiče, ki so se držali male oslice, železno latensko fibulo in lepo 36 cm dolgo sulično ost. Društvena komisija, ki se je podala na lice mesta, je pod vodstvom B. Sarie ngotovila, da se nabaja latensko grobišče v bližini ondotne rimske naselbine. Konservator V. Skrubar je odkril v Krekovi

nl. št. 14 lep marmornat relief Nutrices Augustae in pred kratkim so odkrili v Krčevini št. 51 60 cm visok Zevsov relief. Iz Hardeka, kjer je že Ferik kopal gomile, je muzej prejel po posredovanju V. Skrabarja fragmente črne keramike z meanderskimi ornamentami. Iz rimskega grobišča na Zg. Hajdini pa je pridobil od najditeljev latenske žaro, oljenke, vrče in stekleničice za dišave. Za numizmatično zbirko, ki je bila na novo urejena, je muzej kupil tolar nadvojvode Ferdinanda Tirolskega, najdenega pri cestnih delih v Ormožu. Za narodopisno zbirko je muzej kupil slike na steklu, majoliko in lesen križ. Knjižnica je bila izpopolnjena z nakupom nad 120 del, med katerimi je Dalamtinova biblija, v zameno in darilo pa je dobila precej doslej manjkajoče literature. Za arhiv je mestna občina ptujška prepustila starejši mestni arhiv, konservator V. Skrabar je izročil arhivu gradivo o arheoloških izkopavanjih, načrte, fotografije in zapiske. Ureditev arhiva bo omogočila novo nabavljena omara. Za umetnostni oddelek pa je muzej pridobil stare slike Ptujja, med njimi oltarno sliko prof. R. Gauppmanna.

Kronika MDP beleži v preteklem letu sestanek znanstvenikov, ki so v septembru 1937 zborovali v Ptujju radi izdelave zemljevida starega rimskega imperija. Ob 60letnici podpredsednika V. Skrabarja je društvo jubilarntu izročilo v priznanje za zasluge častno diploma. Prispevalo je gradivo za arheološko karto Rogatec in za CIL. Najvažnejši dogodek v pretekli poslovni dobi pa je sklep odborove seje dne 8. oktobra l. 1937., da se ustanovi v Ptujju vinski muzej, za katerega ima ptujška pokrajina vse predpogoje. Mestna občina ptujška je pokazala svoje razumevanje za novi načrt, ko je prepustila za vinski muzej stari vodni stolp. Ustanovljeni posebni pripravljalni odbor študira podrobnosti nove ustanovitve ter upamo, da bo prvi vinski muzej v Jugoslaviji v letošnji jeseni otvorjen. Namesto blagajnika prof. Fr. Aliča, ki je odšel iz Ptujja na mesto ministrskega inšpektorja v Beograd, je poročal predsednik, da prejema MDP podporo od Dravske banovine, s katero vrši arheološka izkopavanja, vzdržuje III. mitrej ter izpopolnjuje muzej in knjižnico. MDP stalno sodeluje s spomeniškim referatom kr. banske uprave, Zgodovinskim društvom v Mariboru ter mnogimi drugimi institucijami tu- in inozemstva. V zadnjih letih je število članstva stalno padalo, letos pa je pristopilo k društvu nad 40 novih članov, kar daje upanje, da stopa MDP v novo življenje.

Za revizorja računov sta bila izvoljena nadzornik J. Gorup in prof. F. Habe, ki sta pregledala denarno poslovanje, našla vse v redu ter predlagala blagajniku in odbornim absolutorij, kar je občni zbor soglasno odobril.

V priznanje za dolgoletno in uspešno delo je MDP izvolilo za častna člana predsednika dr. Josipa Komljanca in bivšega blagajnika inšpektorja Fr. Aliča ter sta bili novima častnima članoma izročeni častni diplomi, delo A. Smodiča.

Pri volitvah so bili za dobo treh let izvoljeni: predsednik dr. Jos. Komljanec, podpredsednik notar Viktor Skrabar, tajnik učitelj Ant. Smodič, blagajnik nadzornik Jos. Gorup, odborniki župan dr. Al. Remec, učitelj Uroš Peček in prof. Fran Habe; namestniki so ravnatelj Ant. Šega, nadzornik Ciril Vizjak in gostilničar Joško Berlič; mestno občino pa zastopajo dr. Ivan Fermevc, ravnatelj Mihael Zavadlal in trgovec Ivan Cvikl.

Po izčrpanem dnevnem redu je predsednik zaključil občni zbor. A. S m o d i č.

Študijska knjižnica v Mariboru.

1. Statistika. Knjižnica se je v l. 1937. pomnožila (v zvezkih oziroma letnikih) za 1523 knjig (in brošur), 487 časopisov, 20 muzikalij, 1 rkp. zbirko, 1 fotografijo in 1 stensko sliko. Prispevali so: ŠK: 1162 knjig, 332 časopisov, 19 muzikalij, 1 rkp. zbirko, 1 fotografijo in 1 sliko; ZD: 337 knjig, 130 časopisov in 1 skladbo; MD: 24 knjig in 25 časopisov.

A. N a k u p. ŠK: 747 knjig, 172 časopisov in 19 skladb; ZD: 2 časopisa; MD: 11 knjig in 4 časopisi — skupaj: 758 knjig, 178 časopisov in 19 skladb. Največ je bilo kupljenih

slovenskih knjig in časopisov (541), poleg novosti tudi znatno število starejših izpopolnitev in nadomestil za že ohrabljene izvode. Med ostalim so bili sledeči večji in važnejši nakupi: Bossert H. Th., Geschichte des Kunstgewerbes (6 zv.); Braun-Blanquet J., Pflanzensoziologie; Braun-Blanquet J. u. Rühel E., Flora von Graubünden (4 zv.; kupilo MD); Castle E., Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte (zaključek); Dvořák M., Kunstgeschichte als Geistesgeschichte; Geramb V., Steirisches Trachtenbuch (nadaljevanje); Goetz L. K., Volkslied und Volksleben der Kroaten u. Serben (2 zv.); Hegi G., Illustrierte Flora von Mittel-Europa (13 zv.); Horvat J., Politická povijest Hrvatske; Johannes A., Die Geschichte der Textilindustrie; Král J., Československá filosofie; Kretschmer E., Körperbau u. Charakter; Kugy J., Fünf Jahrhunderte Triglav; Lexikon für Theologie u. Kirche IX.; Lukas F. i Perčić N., Minervin svjetski atlas; Mitrinović Č. i Bračić M. N., Jugoslovenske narodne skupštine i sabori; Pandža H. M. i Čaušević Dž., Kur'an časni; Ronart S., Griechenland von Heute; Schroeter C., Das Pflanzenleben der Alpen; Skulj S., Hrvatska povijest; Šafarik P. J., Geschichte der slavischen Sprache u. Literatur; Šulek B., Jugoslavenski imenik bilja; Tagespost jul. 1914 — febr. 1920, nov. 1920 — jun. 1922 (65 zv.); Traudwell F. P., Kurzes Lehrbuch der analytischen Chemie (2 zv.); Weber A., Volkswirtschaftslehre (2 av.); Westphal W. C., Physik; Zahn J., Steiermark im Kartenbilde der Zeiten; Zimmermann E., Meißner Porzellan.

B. Darovi. ŠK: 387 knjig (brošur), 157 časopisov, 1 rkp. zbirka, 1 fotografija in 1 slika; ZD: 303 knjige, 39 revij in 1 skladba; MD: 7 knjig in 16 revij — skupaj: 697 knjig, 212 revij, 1 skladba, 1 rkp. zbirka, 1 fotografija in 1 slika. Darovalci (v oklepaju število darovanih predmetov): dr. Andrejka R. v Beogradu (2), han. arhivar Baš F. (2), prof. Benešić J. v Varšavi (1), dr. Berkovec O. v Pragi (1), prof. Bojc E. v Ljubljani (1), šol. upravitelj Cvetko F. (10), sluga Čelan M. (1), primarij dr. Černič M. (9 ponatisov), dr. Dolar-Mantnani L. v Ljubljani (1), prof. Družović H. (4), učitelj Godec A. v Limbušu (1), dr. Gradnik A. v Zagrebu (1), dr. Herić F. v Pragi (1), dr. Ilčić v Zagrebu (4), poštni inspektor Irgolić F. (1), aha. jurist Heric A. (3), prof. Kardinar J. v Celju (14), prelat dr. Kovačić F. (15, mod drugim: Jaksch A., Monumenta historica ducatus Carinthiae), dr. Kovačić M. v Ptuj (2), vl. svetnik Lilek E. v Celju (8), dr. Matl J. v Gradcu (3 ponat.), dekan Meško F. K. na Selah (1: Hrvatske novine 1935), prof. Milač S. (2), mr. pb. Minafić F. (2), načelnik Mobor A. (1), inž. Mohorčić H. (1), dijak Mohr O. (3), Mravljak J. v Vučnici (1), učitelj Pahor J. v Lj. (2), Pavičević M. M. v Zagrebu (2), dr. Polec J. v Ljubljani (1), dr. Primožič A. v Zagrebu (9), ga. Prul A. (1), dr. Režek A. v Zagrebu (1), rač. nadsvetnik Schweiger K. (156 knjig, 1 slika; mod drugim: Cankar, Erotika 1899; Župančič, Čaša opojnosti 1899; neconzuriran izvod Prijateljčevga Keravnika; mnogo čeških knjig), Spindler V. (1), župnik Šegula F. S. (1), dr. Šorli I. (1 fotogr.), Taka Š. (1), dr. Tomišek J. (10), Uzorinac I. v Zagrebu (1), dr. Vatrovec F. (1), dr. Vauhnik M. (2 dij. lista, 1 rkp. zbirka; urcd. arhiv dlj. lista »Bodočnost«), župnik Veranič A. pri Sv. Roku ob Sotli (15), dr. Vošnjak B. v Beogradu (2), upravnik Vrahl N. (225), dr. Vyhřal B. v Olomncu (1), načelnik Zacherl F. v Ljutomeru (1), mag. uradnik Zorzut L. (1); nadalje sledeče institucije: Direkcija pošte, telegrafa in telefona v Lj. (1), Držba sv. Mohorja v Celju (29), Drž. biblioteka v Lj. (2), Francoski krožek (4), Kat. tiskovno društvo v Lj. (1), Konsulat Č. S. R. v Lj. (2), Ljudska knjižnica (1), Ljudska tiskarna (7), Männergesangverein (1), Mariborska tiskarna (10), mestno poglavarstvo (47), Nabavljalna zadruga (2), Narodna skupščina v Beogradu (3), Narodno gledališče v Lj. (2), Notranje ministristvo v Beogradu (1), Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Lj. (1), Opšta drž. statistika v Beogradu (1), podružnica Jugoslav. šum. združenja v Lj. (21), Právnícká jednota v Pragi (1), Prirodoslovno društvo v Lj. (20; mod drugim: Geološki anali Balkanskoga poluostrva), ravnateljstvo 2. drž. dekl. mešč. šole (1), ravn. 2. deške mešč. šole (1), ravn. drž. klas. gimnazije (1), ravn. drž. real. gimnazije (49), ravn. drž. trg. akademije (1), ravn. drž. učiteljske šole (1), ravn. glasbene šole Glasbene matice (1), ravn. nižje gosdarske šole (6), ravn. drž. mešč. šole v Krškem (1), ravn. drž. real. gimn. v

Murski Soboti (1), ravn. drž. mešt. šole v Šoštanju (1), Rnska matica v Lj. (1), »Salezijanski vestnik« v Lj. (32), »Samouprava« v Beogradu (2), Senat v Beogradu (1), Slovanaká knižovna v Pragi (1), Slovenska matica v Lj. (4), Tiskarna Sax (1), Tiskarna sv. Cirila (27), Unione Editoriale Goriziana v Gorici (14), Univ. biblioteka v Gradcu (2), upravni odhor Elektr. centrale v Fali (15), razen tega nprave 60 časopisov, med njimi na novo: Istra v Zagrebu, Mladi Prekmurec v Murski Soboti, Sobota v Kranju, Slovenska vas v Ljubljani; nehalo so prihajati Gorenjec, Otadžbina in Naš val. — Vsem darovalcem bodi izrečena zabvala.

C. Zamena. ŠK: 26 knjig (večinoma iz ostaline † prof. F. Jerovička) in 1 revija; ZD: 19 knjig in 89 revij; MD: 5 knjig in 5 revij — skupaj: 50 knjig in 95 revij.

Č. Dolžnostni in recenzijaki izvodi: ŠK: 2 knjigi in 2 časopisa; ZD: 15 knjig; MD: 1 knjiga — skupaj: 18 knjig in 2 časopisa.

Izposojevalcev je štela knjižnica 916, med temi 305 na novo vpisanih; izposodila je 16.766 knjig, 7852 (47%) slovenskih, 789 (47%) srbskohrvatskih, 7672 (45%) nemških, 354 (2%) francoskih in 99 drugih. Med novo vpisanimi izposojevalci in izposojevalkami (se celotnemn številn dodane v oklepaju) je bilo dijakov z real. gimnazije 68 (15), a klas. gimnazije 66 (9), s trg. akademije 12 (8), z nčiteljišča 3 (2), z mešt. šol 3, z drugih šol 1 (1), raznih abiturientov 6 (3), visokošolcev 12 (2) — vszega dijaštva torej 171 (40), t. j. 56%; od ostalih je bilo uradnikov (nradnic, soprog) 40 (15), nčiteljev (učiteljic) 16 (5), zasebnikov (zasebnic) 12 (9), obrtnikov 7, inženirjev 6, profesorjev 6, obrtniških delničencev 6 (1), delavcev (delavk) 6 (3), častniki (soproge) 4 (1), sodniki 4, zdravniki (soproge) 4 (2), tehnični uslužbenci 4, književniki 3, novinarji 3, odvetniki 3, trgovski uslužbenci 3 (1), posesroika 2, trgovca 2 (1), po eden godbenik, industr. podjetnik in redovnica — razen dijaštva skupaj 134 (39) oseb. — Čitalnica je bila odprta 216 dni, obiskalo jo je 6189 oseb; povprečno število dnevnih obiskovalcev je znašalo v jannarju 27, v februarju 39, v maren 37, v aprilu 29, v maju 19, v juniju 16, v septembru 25, v oktobru 21, v novembru 23, v decembru 32.

Vezanih je bilo 787 knjig in časopisov.

2. Prejemki in izdatki. A. Od mestne občine je prejela knjižnica din 50.000.— dotacije. Od tega se je izdalo za nakup knjig in časopisov din 41.706.—, za vezavo din 6.764.—, za pisarno in razen drobiž din 1.530.—. B. Ostali prejemki knjižnice so znašali din 16.641.—, in sicer din 16.067.— izposojnina, din 395.— pristojbina za čitalnične izkaznice, din 179.— za maklaturni papir. Izdalo se je od tega din 12.007.50 za knjige, din 1.876.— za vezavo, din 2.757.50 za pisaruo in druge potrebščine.

3. Kronika. S 1. aprilom 1937 je nastopil službo nov sluga, ki ga je mestna občina namestila kot dnevničarja. — V nov stadij se stopilo vprašanje prostorov. Ker bi nameravana preureditev gradu za knjižnico zvišala siceršnje adaptacijske stroške za več ko 1.000.000 din, je na seji mestnega sveta 26. maja 1937 bilo sklenjeno, naj se ta načrt opusti in reši vprašanje knjižničnih prostorov na drug način. Na anketi, ki je v ta namen bila sklicana 15. jun. 1937, se je ugotovilo, da je zaenkrat (zaradi pomanjkanja sredstev za novo zgradbo) možna samo ena rešitev: da ostane knjižnica tudi še nadalje v kazinskem poslopju. Sklenilo pa se je, da se ji k dosedanjim prostorom odstopita še velika dvorana ter soba, ki jo uporablja sedaj gledališče, da se skozi njo omogoči dohod in se bodo mogli prostori primernejše urediti; gledališče pa dobi nadomestilo na ta način, da se nad dnevno blagajno nadzida nadstropje. Vsi tozadavni načrti so že izdelani, izvršitev pa se je odložila v proračunsko leto 1939/40. — Že v skladu z nameravano preureditvijo prostorov pa se je v čitalnici postavila nova peč. — Razstava se je priredila ena: v aprilu 1937 za šorlijevo šestdesetletnico. — Francoskemu konzulatu v Ljubljani je na pobudo tukajšnjega častnega konzula g. dr. Rapotca bila prodložena prošnja za razne francoske knjige, ki je med tem bila tudi že ugodno rešena. Dobili smo 52 knjig, ki pa v gornjem seznamu darov še niso izkazane, ker so došle šele v l. 1938.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 1. marca do 20. oktobra 1938.

- Jugoslovenska akademija, Zagreb: Red. 255, 257, 258, 259. 1936—1937.
- Deutsch-ausländischer Buchtausch, Berlin: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen Österreich. 59. Wien 1938. — Neues Lausitzisches Magazin. 112, 113. Görlitz 1936—1937.
- Isteriako društvo, Novi Sad: Glasnik Istor. društva. XI, 3—4. 1938. — Posebna izdanja. 6. Kirilović D., Srpski narodni saberi. II. 1938.
- Slovenska matica, Ljubljana: Kidrič F., Zgodovina slovenskega slovstva. 5. sup. 1938. — Kranjčec M., Kapitanovi. 1938. — Sedmak P., Kaplan Martin Čedermac. 1938.
- Narodni univerzitet, Boka Kotorska: 5. Šerović P. D., Manastir Praskvica. 1935. 6. Stojanov F., Karakteristike vzra i njegovih motiva u našoj narodnoj ženskoj poeziji. 1936. 8. Zloković M. S., Bijela. 1937. 9. Šerović P. D., Manastir Podostrog u Podmainama. 1937. — Glasnik. I—IV. 1934—1937.
- Slovanický ústav, Praha: Knihovna Shoru pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi. 10. Cráujalá D., Rumunské vlivy v Karpatech. 1938. 11. Tichý F., Vývoj současného spisovného jazyka na Karpatské Rusi. 1938. — Práce. IV. Murke M., Rozprawy a sboru slovanské filologie. 1937. — Ročenka. IX, X. 1937.
- Archaeologiai értesítő. L. Budapest 1937.
- Archivum Europae Centro-Orientalis. IV, 1—3. Budapest 1938.
- Blätter für Heimatkunde. XVI, 2—4. Graz 1938.
- Boršnik M., Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi. Ljubljana 1938.
- Bratislava. XI, 4. Bratislava 1937.
- Čas. XXXII, 6—10. Ljubljana 1938.
- Časopis československých knihovníků. XVII, 1—2. Praha 1938.
- Časopis Národního muzea. CXI, 1—4. Praha 1937.
- Časopis Vlasteneckého spolku musejního. LI. Olomouc 1938.
- Český časopis historický. XLIV, 1—2. Praha 1938.
- Dejauje. I, 1—8. Ljubljana 1938.
- Dolgozatek. XIII, 1—2. Sačod 1937.
- Dom in svet. I, 3—7. Ljubljana 1938.
- Centralnaja Evropa. XI, 2—4. Praga 1938.
- Fundberichte aus Österreich. II, 4. Wien 1938.
- Gajret. XIX, 4—12. Sarajevo 1938.
- Germania. XXII, 2—3. Berlin 1938.
- Glasnik heraldike. I, 4; II, 1—4. Zagreb 1937—1938.
- Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XIX, 1—2. Ljubljana 1938.
- Glasnik Zemaljskega muzeja. XLIX, 1—2. Sarajevo 1937.
- Jahrbuch des Oberöstr. Musealvereines. 84. Linz 1932.
- Bonner Jahrbücher. 142. Darmstadt 1937.
- Jahresbericht der österr. Denkmalpflege. Wien 1937.
- Slovenski jezik. I. Ljubljana 1938.
- Ukrajnska knyha. I, 2—10. Lvov 1937.
- Legiša L., Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pekušino do priprav za Krajsko Čbelico (1806—1828). Ljubljana 1938.
- Letopis Matice srpske. 349/3—6; 350. Novi Sad 1938.
- Ljubljanski škofijski list. LXXV, 3—9. Ljubljana 1938.
- Lud slowiański. IV, 1. Kraków 1938.
- Matica rada. I, 8—10. Beograd 1938.
- Mavrel B., Koroški žoltevanjski oblčaji in nove csmarake pesmi. Celje 1938.

Mentor. XXV, 8—10; XXVI, 1—2. Ljubljana 1938.
Misel in delo. IV, 2—9. Ljubljana 1938.
Mravljak J., Kmetški stan do jožefinskih reform. Celje 1938.
Nahtigal R., Slovanski jezik I. Ljubljana 1938.
Napredak. XIII, 3—7, 9. Sarajevo 1938.
Pavičević M. M., Crnogorci u pričama i anegdota. XIV, XVIII Zagreb 1938.
Pavičević M. M., Da se zna. Zagreb 1938.
Orientalia christiana periodica. III, 1—4; IV, 1. Roma 1937—1938.
Popotnik. LIX, 7—10. Ljubljana 1938.
Slovenski pravnik. LII, 3—10. Ljubljana 1938.
Južni pregled. XII, 1—9. Skoplje 1938.
Stranl pregled. VII—VIII. Beograd 1936—1937.
Umetnički pregled. I, 6—11. Beograd 1938.
Slovanský přehled. XXX, 3—7. Praha 1938.
Prilozi proučavanja narodne poezije. V, 1. Beograd 1938.
Razori. VI, 1—10; VII, 1. Ljubljana 1937—1938.
Répertoire d'art et d'archéologie. 39. Paris 1935.
Nova revija. XVII, 1—4. Makarska 1938.
Československo-jihoslovenská revue. VIII, 1—6. Praha 1938.
Revue des études slaves. XVIII, 1—2. Paris 1938.
Roczniki historyczne. XIII, 2; XIV, 1. Poznań 1937—1938.
Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk na Śląsku. VI. Katowice 1938.
Ruch słowiański. S. II., R. III., 3—8. Lwów 1938.
Sborník Matice Slovenskej. XV, 4. Trnč. Sv. Martin 1937.
Singer S., Kultur- und Kirchengeschichte des Jantales. III. Kappel 1938.
Slavia. XV, 2—4. Praha 1938.
Slavia occidentalis. 16. Poznań 1937.
Sodobnost. VI, 3—10. Ljubljana 1938.
Stelæ F., Monumenta artis slovenicæ. II, 7—8. Ljubljana 1938.
Stimmen aus dem Südosten. I, 5—12. München 1938.
Sudeta. XIV, 2. Beichenberg 1938.
Šírúm svĕtem. XV, 1—10. Praha 1937—1938.
Slovenski učitelj. XXXIX, 3—10. Ljubljana 1938.
Vasi saemle. V, 3—6. Sombathely 1938.
Bogoslovni vestnik. XVIII, 1—2. Ljubljana 1938.
Gozdarski vestnik. I, 1—8. Maribor 1938.
Planinski vestnik. XXXVIII, 3—10. Ljubljana 1938.
Ribiško-lovski vestnik. V, 1—10. Ljubljana 1938.
Zdravniški vestnik. X, 1—9. Ljubljana 1938.
Franjevački vijesnik. XLV, 4—9. Beograd 1938.
Vrela i prinosi. 8. Sarajevo 1938.
Zapysky Nauk. tovarystva imeni Ševčĕnka. 154—155. Lvov 1937.
Zbornik za umotnostno zgodovino. XIV. Ljubljana 1937.
Wiener Zeitschrift für Volkakunde. XLIII, 1—5. Wien 1938.
Numismatické zprávy. V, 2—4. Praha 1938.
Ljubljanski avon. LVIII, 1—8. Ljubljana 1938.
Žena in dom. IX, 3—10. Ljubljana 1938.